

**SAHNA HARAKATI VA JANGI
MODULINI O'QITISHDA XORIJIY
TAJRIBALAR VA INNOVATSION
YONDASHUVLAR**

- ❖ **O'zDSMI huzuridagi Tarmoq markazi**
- ❖ **“Aktyorlik san’ati” (turlari bo’yicha) yo‘nalishi**
- ❖ **Katta o‘qituvchi Raximjon Raimqulovich Do‘sanov**

**Modulning o‘quv-uslubiy majmuasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim
vazirligining 2020 yil 7 dekabrda 648-sonli buyrug‘i bilan
tasdiqlangan o‘quv dasturi va o‘quv rejasiga muvofiq ishlab chiqilgan.**

Tuzuvchi: O‘zDSMI “Sahna harakati va jismoniy
madaniyat” kafedrasida katta o‘qituvchisi
Raximjon Raimkulovich Do‘sanov

Taqrizchilar: O‘zDSMI “Sahna harakati va jismoniy
madaniyat” kafedrasida dotsenti Fazliyeva Zebo
Kamarbekovna

O‘zDSMI “Sahna harakati va jismoniy
madaniyat” kafedrasida dotsenti N.Shermatov

O‘quv -uslubiy majmua O‘zDSMI Ilmiy metodik
Kengashining qarori bilan nashrga tavsiya qilingan
(2020 yil “29” yanvardagi 1-sonli bayonnoma)

MUNDARIJA

I.	ISHCHI DASTUR.....	4
II.	MODULNI O‘QITISHDA FOYDALANILGAN INTERFAOL TA’LIM METODLARI.....	13
III.	NAZARIY MATERIALLAR.....	22
IV.	AMALIY MASHG‘ULOT MATERIALLARI.....	66
V.	KO‘CHMA MASHG‘ULOT MATERIALLARI.....	99
VI.	KEYSLAR BANKI.....	101
VII.	GLOSSARIY.....	106
VIII.	ADABIYOTLAR RO‘YXATI.....	111

I. ISHCHI DASTUR

I. ISHCHI DASTUR

Kirish

Dastur O‘zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentabrda tasdiqlangan “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-son, 2019 yil 27 avgustdagi “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to‘g‘risida”gi PF-5789-son, 2019 yil 8 oktabrdagi “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5847-son va 2020 yil 29 oktabrdagi “Ilm-fanni 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-6097-sonli, 2020 yil 26 maydagi “Madaniyat va san’at sohasining jamiyat hayotidagi o‘rni va ta’sirini yanada oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PF-6000-sonli Farmonlari hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 28 avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasida madaniyat va san’at sohasini innovatsion rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PQ-3920-son, 2018 yil 19 dekabrda “Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish to‘g‘risida”gi PQ-4068-son, 2020 yil 4 fevraldagi “Milliy raqs san’atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4584-son, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 23 sentabrda “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 797-sonli Qarorlarida belgilangan ustuvor vazifalar mazmunidan kelib chiqqan holda tuzilgan bo‘lib, u oliy ta’lim muassasalari pedagog kadrlarining kasb mahorati hamda innovatsion kompetentligini rivojlantirish, sohaga oid ilg‘or xorijiy tajribalar, yangi bilim va malakalarni o‘zlashtirish, shuningdek amaliyotga joriy etish ko‘nikmalarini takomillashtirishni maqsad qiladi.

Qayta tayyorlash va malaka oshirish yo‘nalishining o‘ziga xos xususiyatlari hamda dolzarb masalalaridan kelib chiqqan holda dasturda tinglovchilarning mutaxassislik fanlar doirasidagi bilim, ko‘nikma, malaka hamda kompetensiyalariga qo‘yiladigan talablar takomillashtirilishi mumkin.

Modulning maqsadi va vazifalari

“Sahna harakati va yangi modulini o‘qitishda xorijiy tajribalar va innovatsion yondashuvlar” modulining maqsadi pedagog kadrlarni innovatsion yondashuvlar asosida o‘quv-tarbiyaviy jarayonlarni yuksak ilmiy-metodik darajada loyihalashtirish, sohadagi ilg‘or tajribalar, zamonaviy bilim va malakalarni o‘zlashtirish va amaliyotga joriy etishlari uchun zarur bo‘ladigan kasbiy bilim,

ko‘nikma va malakalarini takomillashtirish, shuningdek ularning ijodiy faolligini rivojlantirishdan iborat.

“Sahna harakati va jangi modulini o‘qitishda xorijiy tajribalar va innovatsion yondashuvlar” modulining vazifalari:

“Xoreografiya (turlari bo‘yicha)” yo‘nalishida pedagog kadrlarning kasbiy bilim, ko‘nikma, malakalarini takomillashtirish va rivojlantirish;

-pedagoglarning ijodiy-innovatsion faollik darajasini oshirish;

-mutaxassislik fanlarini o‘qitish jarayoniga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va xorijiy tillarni samarali tatbiq etilishini ta‘minlash;

-mutaxassislik fanlar sohasidagi o‘qitishning innovatsion texnologiyalari va ilg‘or xorijiy tajribalarini o‘zlashtirish;

-“Xoreografiya (turlari bo‘yicha)” yo‘nalishida qayta tayyorlash va malaka oshirish jarayonlarini fan va ishlab chiqarishdagi innovatsiyalar bilan o‘zaro integratsiyasini ta‘minlash.

Modul bo‘yicha tinglovchilarning bilimi, ko‘nikmasi, malakasi va kompetensiyalariga qo‘yiladigan talablar:

“Sahna harakati va jangi modulini o‘qitishda xorijiy tajribalar va innovatsion yondashuvlar” modulini o‘zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida tinglovchilar:

- sahna harakati va jang san‘atining tarixi va rivojlanish bosqichlarini;
- sahna harakati va jangsan‘atining tarixiy kelib chikish asoslarini;
- sahna harakati va jangbadiiy ijod turi sifatida, uning shakllanishi va rivojlanishining tarixiy shart-sharoitlarini;
- sahna harakati va jangsan‘ati nazariyasi va amaliyotining asoschilarini;
- Yevropa va Turkiy halqlarjang san‘atining“Sahna harakati va jangi” fanining ilmiy-nazariy asosini rivojlanishidagi ahamiyatini;
- A. Nemirovskiy– “Sahna harakati va jangi” fanining asoschisi ekanligini;
- “Sahna harakati va jangi”faniga innavatsion yondoshuvni;
- A. Nemirovskiy va uning “Sahna harakati va jangi” o‘quv qo‘llanmasini;
- Sahnaviy hatti-harakatlarning maqsadi va vazifalarini *bilishi* lozim.
- Sahnaviy hatti-harakatlarning o‘zbek raqs san‘ati rivojidagi hissasi;
- Sahna harakati va jangi tizimining shakllanishi bosqichlarini tahlil qilish;
- Sahna harakati va jangining turli usullarini nazariy va amaliy jihatdan asoslash *ko‘nikmalariga* ega bo‘lishi lozim.
- Sahnaviy harakatlanish kombinatsiyalarini ijro etish;

- Internetda video ma'lumotlarni qidirish;
- Sahnaviy harakatlanish usullarini amalda qo'llash;
- Sahnaviy harakatlanish amaliy mashg'ulotlarini tashkil etish qoidalarini egallash;
- Sahnaviy harakatlanish kombinatsiyalari leksikasi va musiqiy ritmlarning o'zaro aloqadorligi bo'yicha **malakalarga** ega bo'lishi zarur.
- Ilg'or xoreografiya yutuqlarini sahnaviy harakatlanish mashg'ulotlariga tadbiiq etish;
- Sahna harakati va jangi fanini o'qitish;
- Tana uchun kompleks mashqlarni tashkil etish;
- Sahnaviy harakat treningi bilan shug'ullanish;
- Sahnada partnyor bilan birga ishlash mahoratini shakllantirish **kompetensiyalariga** ega bo'lishi lozim.

Modulning o'quv rejadagi boshqa modullar bilan bog'liqligi va uzviyligi

“Sahna harakati va jangi modulini o'qitishda xorijiy tajribalar va innovatsion yondashuvlar”moduli mazmuni o'quv rejadagi “O'zbek raqsi nazariyasi va amaliyoti”,“Klassik raqsi nazariyasi va sahnalashtirish amaliyoti”,“Xalq-sahna raqsi nazariyasi va sahnalashtirish amaliyoti” va shunga o'xshash o'quv modullari bilan uzviy bog'langan holda oliy ta'lim muassasalari xoreografiya yo'nalishi o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarlik darajasini orttirishga xizmat qiladi.

Modulning ta'limdagi o'rni

Modulni o'zlashtirish orqali tinglovchilar klassik raqsi nazariyasi va sahnalashtirish amaliyoti, o'zbek raqsi nazariyasi va amaliyoti, xalq-sahna raqsi nazariyasi va sahnalashtirish amaliyoti, sahna harakati va jangi modulini o'qitishda xorijiy tajribalar va innovatsion yondashuvlar kompetensiyalariga ega bo'ladilar.

Modul bo'yicha soatlar taqsimoti

№	Modul mavzulari	Tinglovchilarning o'quv yuklamasi, soat			
		Jami	Nazariy	Amaliy mashg'ulot	Ko'chma
1.	Teatr san'atidagi zamonaviy tendensiyalar. zamonaviy teatrlarda shartliylk, ramziylik va g'oyaviylik masalalari. Ko'ngil ochar tomosha va shoularda g'oyasizlik tendensiyalarning namoyon bo'lishi. Aktyorning teatrdan tashqaridagi ijodi – kino, teleseriallar, reklama va kinolardagi ishtirokining ijobiy hamda salbiy tomonlari.	2	2		
2.	Aktyor – mamlakat fuqarosi, millatning “yuzi” va faxri sahnaning qiroli kabi aforizmlarning ma'naviy ahamiyati.	2	2		
3.	Aktyorlik san'atiga innovatsion yondashuvlarda yangilikni – yolg'on yangilik (psevdonovatorstva) dan farqlay olish, g'arb va sharq teatrlaridagi zamonaviy tendensiyalar.	2		2	
4.	Rivojlangan mamlakatlardagi aktyorlik ijrosining bugungi ko'rinishi. Zamonaviy va tarixiy mavzulardagi spektakllarda aktyorlik ijrolarning innovatsion usullardan foydalanish masalalari.	2		2	
5.	Aktyor ijrosida texnik vositalardan foydalanish uslublari.	2		2	
6.	O'zbekistondagi “Bir aktyor teatri” ning istiqboli. Aktyor etikasi hamda madaniyati bilan bog'liq nazariy qarashlar.	4		2	2
7.	Teatrdagi jamoaviy ijroning – estradadagi yakka ijro bilan qiyosiy tahlili.	4		2	2
Jami:		18	4	10	4

NAZARIY MASHG'ULOTLAR MAZMUNI

1-mavzu. Teatr san'atidagi zamonaviy tendensiyalar. zamonaviy teatrlarda shartliylk, ramziylik va g'oyaviylik masalalari. Ko'ngil ochar tomosha va shoularda g'oyasizlik tendensiyalarning namoyon bo'lishi. Aktyorning

teatrdan tashqaridagi ijodi – kino, teleseriallar, reklama va kinolardagi ishtirokining ijobiy hamda salbiy tomonlari. (2 soat).

Sahna harakati va jangi, xoreografiya fanini o‘qitishda ilg‘or xorijiy tajribalar. Sahna harakati va jang san‘atining tarixiy kelib chikish asoslari. Sahna harakati va jang san‘atinazariyasi va amaliyotining asoschilari. Sahna harakati va jang san‘atining rivojlanish bosqichlari. “Sahna harakati va jangi modulini o‘qitishda xorijiy tajribalar va innovatsion yondashuvlar” moduli mazmuni.

2-mavzu. Aktyor – mamlakat fuqarosi, millatning “yuzi” va faxri sahnaning qiroli kabi aforizmlarning ma’naviy ahamiyati. (2 soat).

Sahna harakati va jangi, xoreografiya faniga innavatsion yondoshuv. A. Ismoilov va uning “Sahna harakati va jangi” elektron darsligi. Sahna harakati va jangi modulining raqs san‘ati rivojidagi hissasi. Sahna harakati va jang san‘ati kombinatsiyalarining ahamiyatli jihatlari va tasnifi.

AMALIY MASHG‘ULOT MAZMUNI

1-Amaliy mashg‘ulot. Aktyorlik san‘atiga innovatsion yondashuvlarda yangilikni – yolg‘on yangilik (pseudonovatorstva)dan farqlay olish, g‘arb va sharq teatrlaridagi zamonaviy tendensiyalar. (2 soat).

Aktyor ijrosidagi zamonaviy talqin. Tarixiy davrlarga xos bo‘lgan etiketlar. Zamonaviy mushtlashuv elementlari. Teatrlardagi zamonaviy tendensiyalar. Sahna harakati va jangitizimining shakllanishi. Nazariy va amaliy yondoshuv. Sahna harakati va jangi harakatlari terminologiyasi.

2-Amaliy mashg‘ulot. Rivojlangan mamlakatlardagi aktyorlik ijrosining bugungi ko‘rinishi. Zamonaviy va tarixiy mavzulardagi spektakllarda aktyorlik ijrolarning innovatsion usullardan foydalanish masalalari. (2 soat).

Rivojlangan mamlakatlar teatridagi bugungi tomoshalar. Tarixiy davrlarga xos bo‘lgan tarixiy qilichbozlik usullari. Temuriylar davriga xos bo‘lgan jang qilish usullari. Zamonaviy va tarixiy mavzulardagi spektakllarda aktyorlik ijrolarning innovatsion usullar. Og‘ir qurollarda jang qilish texnikasi. Tarixiy janglarni sahnalashtirish uslublari.

3-Amaliy mashg‘ulot. Aktyor ijrosida texnik vositalardan foydalanish uslublari. (2 soat).

Aktyorlarning ijroda texnik vositalardan, buyumlardan, tarixiy liboslardan foydalanishi. Yevropa va jahon asarlarga jang sahnalashtirish. Tarixiy asarlarga jang sahnalashtirishda davrlarga xos harakatlar. Asar g‘oyasi asosida jang sahnalashtirishda qaxramonlar xarakterini ifodalash.

4-Amaliy mashg‘ulot. O‘zbekistondagi “Bir aktyor teatri” ning istiqboli. Aktyor etikasi hamda madaniyati bilan bog‘liq nazariy qarashlar. (2 soat).

O‘zbekistondagi “Bir aktyor teatri”ning tarixi asosi hamda istiqboli Ikki kishiga qarshi jang qilish usuli. To‘rt kishiga qarshi jang qilish usuli. Aktyor etikasi hamda madaniyati. Sahnaviy etiketlar, qurollar bilan bijariladigan maishiy harakatlar. Qilich qalqonda jang qilish uslubi. Ommaviy jang.

5-Amaliy mashg‘ulot. Teatrdagi jamoaviy ijroning – estradadagi yakka ijro bilan qiyosiy tahlili. (2 soat).

Teatrdagi jamoaviy ijroning – estradadagi yakka ijro bilan qiyosiy tahlili. Yakka ijro utalari ijodini o‘rganish. Ommaviy jang sahnalarini sahnalashtirish. Ommaviy jang qilishda xavfsizlik qoidalari. Ommaviy jang sahnalashtirishda musiqa va ritm. Yakka ijro asoschisi Muhsin Hamidov ijodini o‘rganish.

KO‘CHMA MASHG‘ULOT MAZMUNI

1-Ko‘chma mashg‘ulot. O‘zbekistondagi “Bir aktyor teatri” ning istiqboli. Aktyor etikasi hamda madaniyati bilan bog‘liq nazariy qarashlar. (2 soat).

O‘zbekistondagi “Bir aktyor teatri”ning tarixi asosi hamda istiqboli Ikki kishiga qarshi jang qilish usuli. To‘rt kishiga qarshi jang qilish usuli. Aktyor etikasi hamda madaniyati. Sahnaviy etiketlar, qurollar bilan bijariladigan maishiy harakatlar. Qilich qalqonda jang qilish uslubi. Ommaviy jang.

2-Ko‘chma mashg‘ulot. Teatrdagi jamoaviy ijroning – estradadagi yakka ijro bilan qiyosiy tahlili. (2 soat).

Teatrdagi jamoaviy ijroning – estradadagi yakka ijro bilan qiyosiy tahlili. Yakka ijro utalari ijodini o‘rganish. Ommaviy jang sahnalarini sahnalashtirish. Ommaviy jang qilishda xavfsizlik qoidalari. Ommaviy jang sahnalashtirishda musiqa va ritm. Yakka ijro asoschisi Muhsin Hamidov ijodini o‘rganish.

O‘QITISH SHAKLLARI

Mazkur modul bo‘yicha quyidagi o‘qitish shakllaridan foydalaniladi:

- ma’ruzalar, (davra suhbatlari ma’lumotlar va texnologiyalarni anglab olish, nazariy bilimlarni mustahkamlash);
- amaliy mashg‘ulotlar (aqliy qiziqishni rivojlantirish, ko‘rilayotgan loyiha yechimlari bo‘yicha taklif berish qobiliyatini oshirish, eshitish, idrok qilish va mantiqiy xulosalar chiqarish eshitish, muammolar yechimini topish qobiliyatini rivojlantirish).

II. MODULNI O‘QITISHDA FOYDALANILADIGAN INTERFAOL TA’LIM METODLARI

I. MODULNI O‘QITISHDA FOYDALANILADIGAN INTERFAOL TA’LIM METODLARI

“SWOT-tahlil” metodi

Metodning maqsadi: mavjud nazariy bilimlar va amaliy tajribalarni tahlil qilish, taqqoslash orqali muammoni hal etish yo‘llarni topishga, bilimlarni mustahkamlash, takrorlash, baholashga, mustaqil, tanqidiy fikrlashni, nostandart tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi.

SWOT tahlil:

S – strength (kuchli)

W – weakness (zaif)

O – opportunities (imkoniyatlar)

T – threatens (xatarlar)

Tahlil qilish uchun 2x2 o‘lchamdagi matritsa tuziladi:

Namuna Muzeyning raqobatli SWOT tahlili

	Manfaatli omillar	Manfaatsiz omillar
Ichki muhit omillari	<p>S – kuchli tomoni.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Yuqori malakali xodimlardan iborat jamoa. 2. Boshqa san’at muassasalari bilan o‘rnatilgan manfaatli aloqalar. 3. Ko‘rgazmalar tashkil etishda innovatsion shakllarni qo‘llash. 	<p>W – zaif tomonlari</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Boshqaruv jarayonining salbiy tomonlari (sustkashlik). 2. Ayrim mutaxassisliklar bo‘yicha yuqori malakali kadrlarning yetishmasligi (m-n: marketolog)
Tashqi muhit omillari	<p>O – imkoniyatlar.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. O‘z eksponatining noyoblighi bo‘yicha muzeyning taniqlilik darajasi. 2. Deyarli kuchli raqobatning mavjud emasligi. 3. Xalqaro madaniy aloqalarda qatnashish imkoniyatlari. 	<p>T – xatarlar.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Obyektiv san’at talabining pasayib ketishi. 2. Ichki raqobat: mutaxassis kadrlarning boshqa ish joyiga o‘tib ketishi. 3. Tashqi raqobat: Ko‘plab muzey va galereyalarning mavjudligi.

Xulosalash (Rezyume, Veyer) metodi.

Metodning maqsadi: Bu metod murakkab, ko‘p tarmoqli, mumkin qadar, muammoli xarakteridagi mavzularni o‘rganishga qaratilgan. Metodning mohiyati shundan iboratki, bunda mavzuning turli tarmoqlari bo‘yicha bir xil axborot beriladi va ayni paytda, ularning har biri alohida aspektlarda muhokama etiladi. Masalan,

muammo ijobiy va salbiy tomonlari, afzallik, fazilat va kamchiliklari, foyda va zararlari bo'yicha o'rganiladi. Bu interfaol metod tanqidiy, tahliliy, aniq mantiqiy fikrlashni muvaffaqiyatli rivojlantirishga hamda o'quvchilarning mustaqil g'oyalari, fikrlarini yozma va og'zaki shaklda tizimli bayon etish, himoya qilishga imkoniyat yaratadi. "Xulosalash" metodidan ma'ruza mashg'ulotlarida individual va juftliklardagi ish shaklida, amaliy va seminar mashg'ulotlarida kichik guruhlardagi ish shaklida mavzu yuzasidan bilimlarni mustahkamlash, tahlili qilish va taqqoslash maqsadida foydalanish mumkin.

Metodni amalga oshirish tartibi

- trener-o'qituvchi ishtirokchilarni 5-6 kishidan iborat kichik guruhlariga ajratadi;
- trening maqsadi, shartlari va tartibi bilan ishtirokchilarni tanishtirgach, har bir guruhga umumiy muammoni tahlil qilinishi zarur bo'lgan qismlari tushirilgan tarqatma materiallarni tarqatadi;
- har bir guruh o'ziga berilgan muammoni atroflicha tahlil qilib, o'z mulohazalarini tavsiya etilayotgan sxema bo'yicha tarqatmaga yozma bayon qiladi;
- Navbatdagi bosqichda barcha guruhlar o'z taqdimotlarini o'tkazadilar. Shundan so'ng, trener tomonidan tahlillar umumlashtiriladi, zaruriy axborotlar bilan to'ldiriladi va mavzu.

Namuna:

Galereya auditoriyasini segmentlash					
Daromadlari bo'yicha		Yoshi bo'yicha		Jinsi bo'yicha	
afzalligi	kamchiligi	afzalligi	kamchiligi	afzalligi	kamchiligi
Xulosa:					

«Keys-stadi» metodi

«**Keys-stadi**» - inglizcha so'z bo'lib, («case» – aniq vaziyat, hodisa, «stadi» – o'rganmoq, tahlil qilmoq) aniq vaziyatlarni o'rganish, tahlil qilish asosida o'qitishni amalga oshirishga qaratilgan metod hisoblanadi. Mazkur metod dastlab 1921 yil Garvard universitetida amaliy vaziyatlardan iqtisodiy boshqaruv fanlarini o'rganishda foydalanish tartibida qo'llanilgan. Keysda ochiq axborotlardan yoki aniq voqea-hodisadan vaziyat sifatida tahlil uchun foydalanish mumkin. Keys harakatlari o'z ichiga quyidagilarni qamrab oladi: Kim (Who), Qachon (When), Qayerda (Where), Nima uchun (Why), Qanday/ Qanaqa (How), Nima-natija (What).

«Keys metodi»ni amalga oshirish bosqichlari

Ish Bosqichlari	Faoliyat shakli va mazmuni
1-bosqich: Keys va uning axborot ta'minoti bilan tanishtirish	<ul style="list-style-type: none"> ✓ yakka tartibdagi audio-vizual ish; ✓ keys bilan tanishish(matnli, audio yoki media shaklda); ✓ axborotni umumlashtirish; ✓ axborot tahlili; ✓ muammolarni aniqlash
2-bosqich: Keysni aniqlashtirish va o'quv topshirig'ni belgilash	<ul style="list-style-type: none"> ✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muammolarni dolzarblik iyerarxiyasini aniqlash; ✓ asosiy muammoli vaziyatni belgilash
3-bosqich: Keysdagi asosiy muammoni tahlil etish orqali o'quv topshirig'ining yechimini izlash, hal etish yo'llarini ishlab chiqish	<ul style="list-style-type: none"> ✓ individual va guruhda ishlash; ✓ muqobil echim yo'llarini ishlab chiqish; ✓ har bir yechimning imkoniyatlari va to'siqlarni tahlil qilish; ✓ muqobil yechimlarni tanlash
4-bosqich: Keys yechimini shakllantirish va asoslash, taqdimot.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ yakka va guruhda ishlash; ✓ muqobil variantlarni amalda qo'llash imkoniyatlarini asoslash; ✓ ijodiy-loyiha taqdimotini tayyorlash; ✓ yakuniy xulosa va vaziyat yechimining amaliy aspektlarini yoritish

«FSMU» metodi

Texnologiyaning maqsadi: Mazkur texnologiya ishtirokchilardagi umumiy fikrlardan xususiy xulosalar chiqarish, taqqoslash, qiyoslash orqali axborotni o'zlashtirish, xulosalash, shuningdek, mustaqil ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Mazkur texnologiyadan ma'ruza mashg'ulotlarida, mustahkamlashda, o'tilgan mavzuni so'rashda, uyga vazifa berishda hamda amaliy mashg'ulot natijalarini tahlil etishda foydalanish tavsiya etiladi.

Texnologiyani amalga oshirish tartibi:

- qatnashchilarga mavzuga oid bo'lgan yakuniy xulosa yoki g'oya taklif etiladi;
- har bir ishtirokchiga FSMU texnologiyasining bosqichlari yozilgan qog'ozlarni tarqatiladi: F –fikringizni bayon eting, S – unga sabab ko'rsating, M – misol keltiring, U- umumlashtiring.
- ishtirokchilarning munosabatlari individual yoki guruhliy tartibda taqdimot qilinadi.

FSMU tahlili qatnashchilarda kasbiy-nazariy bilimlarni amaliy mashqlar va mavjud tajribalar asosida tezroq va muvaffaqiyatli o'zlashtirilishiga asos bo'ladi.

Namuna

Fikr: “Muzey brendini shakllantirishda doimiy tashrif buyuruvchilar hatti xarakati ta’sir etadi”.

Topshiriq: Mazkur fikrga nisbatan munosabatingizni FSMU orqali tahlil qiling.

“Assesment” metodi

Metodning maqsadi: mazkur metod ta’lim oluvchilarning bilim darajasini baholash, nazorat qilish, o’zlashtirish ko’rsatkichi va amaliy ko’nikmalarini tekshirishga yo’naltirilgan. Mazkur texnika orqali ta’lim oluvchilarning bilish faoliyati turli yo’nalishlar (test, amaliy ko’nikmalar, muammoli vaziyatlar mashqi, qiyosiy tahlil, simptomlarni aniqlash) bo’yicha tashhis qilinadi va baholanadi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

“Assesment”lardan ma’ruza mashg’ulotlarida talabalarning yoki qatnashchilarning mavjud bilim darajasini o’rganishda, yangi ma’lumotlarni bayon qilishda, seminar, amaliy mashg’ulotlarda esa mavzu yoki ma’lumotlarni o’zlashtirish darajasini baholash, shuningdek, o’z-o’zini baholash maqsadida individual shaklda foydalanish tavsiya etiladi. Shuningdek, o’qituvchining ijodiy yondashuvi hamda o’quv maqsadlaridan kelib chiqib, assesmentga qo’shimcha topshiriqlarni kiritish mumkin.

Namuna. Har bir katakdagi to’g’ri javob 5 ball yoki 1-5 ballgacha baholanishi mumkin.

“Insert” metodi

Metodning maqsadi: Mazkur metod o’quvchilarda yangi axborotlar tizimini qabul qilish va bilimlarni o’zlashtirilishini engillashtirish maqsadida qo’llaniladi, shuningdek, bu metod o’quvchilar uchun xotira mashqi vazifasini ham o’taydi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

➤ o’qituvchi mashg’ulotga qadar mavzuning asosiy tushunchalari mazmuni yoritilgan input-matnni tarqatma yoki taqdimot ko’rinishida tayyorlaydi;

➤ yangi mavzu mohiyatini yorituvchi matn ta’lim oluvchilarga tarqatiladi yoki taqdimot ko’rinishida namoyish etiladi;

➤ ta’lim oluvchilar individual tarzda matn bilan tanishib chiqib, o’z shaxsiy qarashlarini maxsus belgilar orqali ifodalaydilar. Matn bilan ishlashda talabalar yoki qatnashchilarga quyidagi maxsus belgilardan foydalanish tavsiya etiladi:

Belgilar	1-matn	2-matn	3-matn
“V” – tanish ma’lumot.			
“?” – mazkur ma’lumotni tushunmadim, izoh kerak.			
“+” bu ma’lumot men uchun yangilik.			

“– ” bu fikr yoki mazkur ma’lumotga qarshiman?			

Belgilangan vaqt yakunlangach, ta’lim oluvchilar uchun notanish va tushunarsiz bo’lgan ma’lumotlar o’qituvchi tomonidan tahlil qilinib, izohlanadi, ularning mohiyati to’liq yoritiladi. Savollarga javob beriladi va mashg’ulot yakunlanadi.

“Tushunchalar tahlili” metodi

Metodning maqsadi: mazkur metod tinglovchilarning mavzu buyicha tayanch tushunchalarni o’zlashtirish darajasini aniqlash, o’z bilimlarini mustaqil ravishda tekshirish, baholash, shuningdek, yangi mavzu buyicha dastlabki bilimlar darajasini tashhis qilish maqsadida qo’llaniladi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

- ishtirokchilar mashg’ulot qoidalari bilan tanishtiriladi;
- tinglovchilarga mavzuga yoki bobga tegishli bo’lgan so’zlar, tushunchalar nomi tushirilgan tarqatmalar beriladi (individual yoki guruhli tartibda);
- o’quvchilar mazkur tushunchalar qanday ma’no anglatishi, qachon, qanday holatlarda qo’llanilishi haqida yozma ma’lumot beradilar;
- belgilangan vaqt yakuniga yetgach o’qituvchi berilgan tushunchalarning tugri va to’liq izohini o’qib eshittiradi yoki slayd orqali namoyish etadi;
- har bir ishtirokchi berilgan to’g’ri javoblar bilan o’zining shaxsiy munosabatini taqqoslaydi, farqlarini aniqlaydi va o’z bilim darajasini tekshirib, baholaydi.

Namuna: “Moduldagi tayanch tushunchalar tahlili”

Tushunchalar	Sizningcha bu tushuncha qanday ma’noni anglatadi?	Qo’shimcha ma’lumot
Aktyorlik	Tomashabinlarga asarda berilgan voqeani to’laqonli yetkazishdagi ma’sul shaxs ijrosi	
Rejissyora	Jamiyatning keng auditoriyasi to’g’ridan aloqa o’rnatib, ularning madaniy hordiq chiqarishlariga ko’maklashish, ommani jalb qilish	
Film va spektakl	Ma’lum bir voqeaga asoslangan dramatik va hajviy sahna ko’rinishlarga ega bo’lgan tomoshabinga ma’naviy ozuqa	

	beradigan sahna ko‘rinishi va teleekran namoyishi	
--	---	--

Izoh: Ikkinchi ustunchaga qatnashchilar tomonidan fikr bildiriladi. Mazkur tushunchalar haqida qo‘shimcha ma’lumot glossariyda keltirilgan.

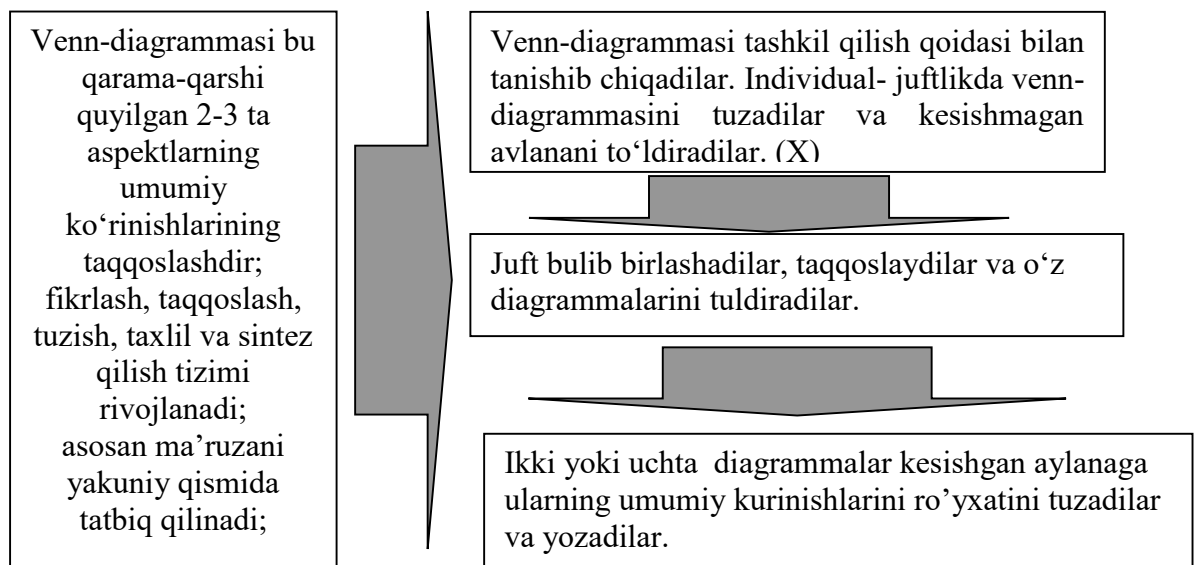
Venn Diagrammasi metodi

Metodning maqsadi: Bu metod grafik tasvir orqali o‘qitishni tashkil etish shakli bo‘lib, u ikkita o‘zaro kesishgan aylana tasviri orqali ifodalanadi. Mazkur metod turli tushunchalar, asoslar, tasavurlarning analiz va sintezini ikki aspekt orqali ko‘rib chiqish, ularning umumiy va farqlovchi jihatlarini aniqlash, taqqoslash imkonini beradi.

Metodni amalga oshirish tartibi:

- ishtirokchilar ikki kishidan iborat juftliklarga birlashtiriladilar va ularga ko‘rib chiqilayotgan tushuncha yoki asosning o‘ziga xos, farqli jihatlarini (yoki aksi) doiralar ichiga yozib chiqish taklif etiladi;
- navbatdagi bosqichda ishtirokchilar to‘rt kishidan iborat kichik guruhlariga birlashtiriladi va har bir juftlik o‘z tahlili bilan guruh a‘zolarini tanishtiradilar;
- juftliklarning tahlili eshitilgach, ular birgalashib, ko‘rib chiqilayotgan muammo yohud tushunchalarning umumiy jihatlarini (yoki farqli) izlab topadilar, umumlashtiradilar va doirachalarning kesishgan qismiga yozadilar.

Venn diagrammasida ishlash qoidalari:

“Blits-o‘yin” metodi.

Metodning maqsadi: o‘quvchilarda tezlik, axborotlar tizmini tahlil qilish, rejalashtirish, prognozlash ko‘nikmalarini shakllantirishdan iborat. Mazkur metodni baholash va mustahkamlash maksadida qo‘llash samarali natijalarni beradi.

Metodni amalga oshirish bosqichlari:

1. Dastlab ishtirokchilarga belgilangan mavzu yuzasidan tayyorlangan topshiriq, ya’ni tarqatma materiallarni alohida-alohida beriladi va ulardan materialni sinchiklab o‘rganish talab etiladi. Shundan so‘ng, ishtirokchilarga to‘g‘ri javoblar tarqatmadagi «yakka baho» kolonkasiga belgilash kerakligi tushuntiriladi.

2. Navbatdagi bosqichda trener-o‘qituvchi ishtirokchilarga uch kishidan iborat kichik guruhlariga birlashtiradi va guruh a’zolarini o‘z fikrlari bilan guruhdoshlarini tanishtirib, bahslashib, bir-biriga ta’sir o‘tkazib, o‘z fikrlariga ishonirish, kelishgan holda bir to‘xtamga kelib, javoblarini «guruh bahosi» bo‘limiga raqamlar bilan belgilab chiqishni topshiradi. Bu vazifa uchun 15 daqiqa vaqt beriladi.

3. Barcha kichik guruhlar o‘z ishlarini tugatgach, to‘g‘ri harakatlar ketma-ketligi trener-o‘qituvchi tomonidan o‘qib eshittiriladi, va o‘quvchilardan bu javoblarni «to‘g‘ri javob» bo‘limiga yozish so‘raladi.

4. «To‘g‘ri javob» bo‘limida berilgan raqamlardan «yakka baho» bo‘limida berilgan raqamlar taqqoslanib, farq bo‘lsa «0», mos kelsa «1» ball quyish so‘raladi. Shundan so‘ng «yakka xato» bo‘limidagi farqlar yuqoridan pastga qarab qo‘shib chiqilib, umumiy yig‘indi hisoblanadi.

5. Xuddi shu tartibda «to‘g‘ri javob» va «guruh bahosi» o‘rtasidagi farq chiqariladi va ballar «guruh xatosi» bo‘limiga yozib, yuqoridan pastga qarab qo‘shiladi va umumiy yig‘indi keltirib chiqariladi.

6. Trener-o‘qituvchi yakka va guruh xatolarini to‘plangan umumiy yig‘indi bo‘yicha alohida-alohida sharhlab beradi.

7. Ishtirokchilarga olgan baholariga qarab, ularning mavzu bo‘yicha o‘zlashtirish darajalari aniqlanadi.

III. NAZARIY MATERIALLAR

II. NAZARIY MATERIALLAR

1-mavzu. Aktyorda badiiy did va etik madaniyatni tarbiyalash. Aktyorning kuzatuvchanligi va xayotiylik. (2 soat).

Reja:

1. Aktyorda badiiy didni shakillantirish va madaniyatni rivojlantirish
2. Badiiy asarga tiliga talabada hurmat xissini tarbiyalash.
3. Aktyorda hayotiylik va ko‘zatuvcchanlikni rivojlantirish, ichki xissiyot, xislat-fazilatlarni ichki tasvir texnikasi orqali ifodalash.

Tayanch iboralar: aktyorda badiiy did va etik madaniyat, insonning emotsional xotirasi, aktyor xis-tuyg‘usi, mantiqiy – izchillik, improvizatsiya, jismoniy harakat uslubi, jismoniy harakatlar uslubi, tashqi-jismoniy holat, ichki-ruxiy holat, mushaklar erkinligiga erishish.

1. Aktyorda badiiy didni shakillantirish va madaniyatni rivojlantirish

Teatr san‘ati maktabini o‘rganuvchi talabalar eng avvalo sahnada ijro etishni o‘rgatib bo‘lmasligi, o‘rganish esa mumkinligini, teatr san‘ati dargoxi aniq qoliplarga ega bo‘lgan g‘isht tayyorlovchi zavod emas ekanligini aniq bilishi kerak. Rollarni ijro etish uchun tavsiyalar yo‘q. Talabalar yaxshi aktyor bo‘lib yetishadimi, yo‘qmi biz buni bilmaymiz. Agar yurakdan o‘rganish uchun xoxishi zo‘r bo‘lsa, maqsadga erishadi albatta. San‘atda barcha sharoitga xos yurish–turish qoidalari yo‘q, va shaxzoda Gamlet rolini qanday ijro etishning majburiy ko‘nikmalari bo‘lishi ham mumkin emas. Albatta bugun, bundan 50 yil avvalgidek emas, yana 50 yildan so‘ng xam hamma narsa o‘zgaradi, bugungiday bo‘lmaydi. Chunki, bundan yarim asr ilgari, hamda bugun va yana yarim asrdan keyin, aktyor asosiy savolni, ya‘ni – NIMA UCHUN MEN BUGUN GAMLETni O‘YNAYAPMAN?, degan savolni hal etadi. Nima uchunligini hal qilgach, kimni va nimani o‘ynaydi, qandayligini izlaydi, o‘ylaydi va topadi.

Aktyor etikasi nafaqat kasb sirlarini egallashda, balki, butun san‘at tarixining g‘oyaviy tarkibiga ham ta’sir etadi. Shuning uchun ham teatr san‘atida aktyor etikasi ma’lum chegara va qoidalardan tashkil topgan. Har bir aktyor teatrda faoliyat yuritir ekan teatr jamoasi, tomoshabin, pyesa muallifi, partnyori va nihoyat o‘zi oldidagi

ma'suliyatni unutmasligi, xis etishi lozim. Teatr san'atining o'ziga xos tabiati, jamoa san'at ekanligi aktyor oldiga nafaqat o'zi va jamoasi, balki umumbashariyat bilan bog'liq yuksak burchni yuklaydi. Bunda aktyor jamoa, jamoa esa aktyor uchun javobgar xisoblanadi. Shu jihatdan ham teatr san'ati tarixida uning buyuk darg'alari yosh aktyorni tarbiyalashda etik, estetik madaniyat tarbiyasini muhim deya xisoblaganlar. Zero, bir teatr asari – spektakl yaralishida ko'plab insonlar ishtirok etadi. Ular orasida ijodiy badiy birdamlik paydo bo'lgandagina spektakl yaralishidek murakkab jarayon samarali yakun topadi. Aksincha, jamoa ichida faqat o'z manfaatini ko'zlaydigan shaxslar ham uchrab turadi. Bunday insonlar Stanislavskiy ta'biri bilan aytganda san'atni emas san'atda o'zini sevgan "ijodkor"lardir. Ular nafaqat spektakl, balki, san'at rivoji, sifatiga salbiy ta'sir etadilar. Xudbinlik, xasad, ko'rolmaslik, mayda-chuyda gap-so'zlar va sahna orti g'iybatlariga yukak g'oya, buyuk maqsadga intilish orqaligina chek qo'yish mumkin. Aktyorlik va san'at etikasining eng muhim birlamchi talabi shudir. Har qanday eng iste'dodli, mahoratli aktyor ham o'zi xis etmagan, o'zida mavjud bo'lmagan guman xislat-fazilatlarni, qalb beg'uborligi, yurak pokligini sahnada ishonarli tasvir etolmaydi. Uning xattixarakterlariga tomoshabin ishonmaydi. Aktyor sahnada "xissiyot xotirasisiz" ijod qila olmasligi ko'pchilik san'at ahllariga albatta kundek ravshan. Qahramonning ichki dunyosini yaratish uchun aktyorga o'z intellektual va emotsional xotirasigina ko'mak berishi mumkin. Shuning uchun ham o'z hayotiy tajribasi davomida turli xissiyotlarni boshdan kechirmagan aktyor sahnada aynan shu xissiyotlarni tasvirley olmaydi. Bunga erishgan taqdirda ham haqiqiy san'at xisoblanmaydi. Turli ichki xissiyot, xislat-fazilatlarni quruq tashqi tasvir texnikasi orqali ifodalab bo'lmaydi. Buning aksi, ya'ni salbiy obraz yaratishda ham ayni yuqoridagi fikrimiz o'z isbotini topadi. Yuksak fazilatli ideal, barkamol inson bo'lishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ymagan aktyor sahnada uning aksi – antitezasini san'at asari darajasida tasvir eta olmaydi. (Bundan kelib chiqadiki, aktyor eng avvalo o'zida guman fazilatlarni shakllantira olishi darkor). Qalbiga yuksak g'oyalarni eka olgan, yuksak madaniyatga ega bo'lgan aktyor biror bir salbiy obrazni tushunib tasvirlar ekan zaldagi tomoshabinlar tasavvurida bu obrazga nisbatan ishonch va istexzo, nafrat

uygʻonadi. Boisi, aktyor sahnada salbiy obraz qiyofasidagi xatti-harakatlari zaminida oʻz obraziga nisbatan nafrat yotadi. Bu nafrat bevosita tomoshabin qalbiga ham oʻtadi. Teatr sanʼati tarixida yuksak satirik obrazlarning faqat yuqori madaniyat, bilim va keng dunyoqarashga ega boʻlgan sanʼatkorlarga mahorat bilan ijro etilganligi bejiz emas. Albatta, mazkur fikrlardan ulugʻ aktyorlarning barchasi salbiy xislatlardan xoli degan xulosa yasamoqchi emasmiz. Biz yashab turgan hayotimizda ideal, barkamol insonning yoʻqligi aniq fakt. Faqat barkamollikka intiluvchi insonlarga mavjud. Salbiy obraz qiyofasini ifoda etarkan aktyorning oʻz emotsional xotirasiga murojaat etib salbiy xislatlar xissiyotidan foydalanishi sir emas. Ammo, aktyor ayni damda oʻz salbiy xislatining aynan salbiy ekanligini tushunib yetgan boʻlishi kerak. Koʻplab ulugʻ sanʼatkorlar tajribalaridan maʼlumki, salbiy, shuningdek ijobiy obraz ijrochisi ham oʻz qahramonini yaratarkan qalbidagi yashirin xotiralar, oʻz boshidan kechgan voqealar haqidagi xissiyotlardan ish quroli sifatida foydalanadi. Biz eng yaxshi deya xisoblaydigan, tasvir etadigan insonda ham oz boʻlsada xasad, xudbinlik, beshavqatlik, qoʻrqoqlik, yovuzlik kabi xislatlarni nima va qanday? ekanligini oz boʻlsada biladi, xis qiladi. Insonning emotsional xotirasida salbiy xislatlar koʻplab topiladi. Ularning salbiy ekanligini taʼkidlovchi vosita esa ong xisoblanadi. Oʻz emotsional xotirasidan toʻgʻri foydalana olgan aktyorgina sahnada yuksak obrazlar, sanʼat asarlari yarata oladi. Bu muvaffaqiyat asosida esa yuksak ezgu maqsad yotadi. Teatr ijodkorlari orasida shunday aqida mavjud: Aktyor teatr binosiga qadam qoʻyar ekan, oʻzi bilan faqat yuragidagi yaxshi xislat-xayollarni olib kirishi, aksincha, haqiqiy ijod jarayoni, ilhomiga halaqit beruvchi, putur yetkazuvchi, kishining yuksak, toza tabiatiga qarshi yomonliklar, mayda gap-soʻz, gʻiybat, arzimas orzu-tashvishlarni esa teatr tashqarisida qoldirishi lozim. Tinimsiz qaytariluvchi mashqlar natijasida aktyor qalbidagi barcha ijobiy fazilatlarining mustahkamlanishi, salbiy xayollarning esa sekin-astalik bilan yoʻqolib borishiga erishishi mumkin.

Etik madaniyat talablari har bir davr, zamon, muhit taʼsirida oʻzgarib boradi. Ammo, uning zaminida yotgan asosiy gʻoya, oliy, ezgu maqsad – guman xislat,

badiiy did, etik madaniyat o'zgarmaydi. Balki, yanada sayqallanib, rivojlanib boraveradi.

Teatr shunday murakkab zaminki, unda bir vaqtning o'zida ham chiroyli, nafis gul, ham tikanak o'sishi, ozuqa olishi mumkin. Bu zamin har ikkisini - yuksak ezgu niyatli, teatrga sodiq, uning uchun har qanday qurbonlikka tayyor ijodkorni ham, o'ziga xaddan tashqari bino qo'ygan, xudbin, san'atdan faqat shuxratparastlik, o'z manfaati yo'lida foydalanuvchilarni ham o'z o'g'itlari, boy ma'danlari bilan birdek ta'minlaydi. Shunga qaramay, xaqiqiy aktyorlarga yillar silsilasida, tarix zarvaraqlarida abadiy yashashi mumkin.

Bugungi kun zamonaviy aktyori tezkor shiddat-shaxtga ega, yangilikka intiluvchi bo'lishi bilan birga, sokin, beg'ubor ijod ilhomiga ham ega bo'lishi kerak. Zero, tobora rivojlanib borayotgan asrimiz ijodkor, aktyordan, balki, ishchanlik, tezkorlikni talab etadi. Aktyor esa xalq ko'zguasi. Oddiy insonlardan bir pog'ona yuqoriroqda, oldinroqda, xalqqa o'rnak. Teatr sahnasining tomosha zalidan bir-ikki pog'ona yuqorida ekanligining ma'no-mohiyati ham shundadir balki. Bu falsafa aktyorning zimmasiga san'at va o'zi oldida juda katta ma'suliyat yuklaydi. U teatr san'atining asosiy quroli sifatida o'zini ham jismoniy, ham ruxiy tomonlarni turli zararli ta'sirlardan ximoya qilishi, noziklik bilan tarbiyalashi lozim.

Aktyor ijodi jarayonining dastlabki bosqichida osonlik bilan topilgan shuhrat aktyor shaxsiyati va etik madaniyatiga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

O'z-o'zini sevish va xudbinlik aktyorlik kasbida eng birinchi dushman sanaladi. Ijodiy o'z-o'zidan qoniqish aktyor mahoratini o'tmaslashtiradi. Aktyor doim o'z kamchiliklarini bilishi, nazaorat qilishi, ularni bartaraf etishga intilishi lozim. Ba'zi xollarda aktyorni maqtash, qo'llab -quvvatlash albatta extiyojga, zaruriyatga aylanishi mumkin. Biroq, bu borada talaba kelajak faoliyatida shuni inobatga olishi, o'ta e'tiyotkorlik va ziyraklik bilan ish ko'rishi talab etiladi.

2. Badiiy asarga tiliga talabada hurmat xissini tarbiyalash.

Yosh aktyorda dramaturg, pyesa tiliga ham alohida hurmat xissini tarbiyalash avvalo aktyorning etik madaniyati talablaridan biri xisoblanadi. Aktyor biror-bir asar qahramonini ijro etar ekan pyesada keltirilgan so'zdan ortiqcha so'zni

qo'llamasligi, o'zidan so'z qo'shmasligi kerak. Vaholanki, bugungi kunda teatrlarimizda bu masalaga mutlaqo e'tibor berilmaydi. Aktyor har bir so'z qadrini bilishi, xis etishi, muallif maqsadi, uslubiyatiga chuqur hurmat bilan qarashi lozim.

Aktyor sahnada partnyori oldida ham ma'suliyatlidir. Zero, sahnada badiiy hayot aktyorlarning o'zaro hamkorlikdagi hatti-xarakatlari orqali yuzaga keladi. Aktyorning partnyori oldidagi ma'suliyati unga nisbatan e'tiborli bo'lishga, o'ziga nisbatan bildirilayotgan munosabatni ilib olib unga qarshi munosabat bildirishga zamin yaratadi.

Aktyorning zimmasidagi ma'suliyatlar qatorida uning o'zi oldidagi ma'suliyat ham mavjudki, aktyor buni qalban xis etishi, o'zida ma'naviy, ruxiy, ijodiy kayfiyatni tarbiyalashi, rivojlantirishi, asarb-avaylashi kerak bo'ladi.

Teatr maktabi o'quvchilari bilan badiiy havaskorlik ishtirokchilariga aktyorlik mahoratini egallayotgan paytida aniq tavsiya berib bo'lmaydi. Aktyorlik kasbini o'rgatib bo'lmaydi. Ammo aktyorlik maxoratini o'rganish mumkin. Darhaqiqat, sahnada rol ijro etishning bir qolipga tushirilgan qonun-qoidasi yo'q. Xususan, Gamlet obrazini qanday yaratish mumkinligiga aniq ko'rsatma berib bo'lmaydi. Teatr san'ati paydo bo'lganidan boshlab aktyorning o'zi nima uchun aynan shu rolni o'ynayotganligi bilan bog'liq eng muhim masalani o'zi hal qilgan va bundan keyin ham shunday bo'lib qoladi.

3 Aktyorda hayotiylik va ko'zatuvchanlikni rivojlantirish, ichki xissiyot, xislat-fazilatlarni ichki tasvir texnikasi orqali ifodalash.

O'ylash, xis qilish, tayyorgarlik. Keling, bugun oqshom koptok o'ynaymiz. Har birimizda bittadan koptok bo'ladi. Albatta har biringizni partnyoringiz bo'ladi va bir biringizga koptokni yerga urib, so'ng ilib olasiz. Enda shu mashqni uch kishi bir biriga koptokni yerga urish orqali uzatadi. Bu uch tomonlama bajariladi, ya'ni bir biriga avvalgi tarzda uzatadi. Mashq to'g'ri bajarilishiga har biri ma'sul. Yana bir mashqning talabi, koptok aynan yurakni nishon etib otilishi zarur. Guruxni xis qildingizmi? Ayni mashqni ko'p bor takrorlanishi guruxni xis qilish va bir birini so'zsiz ham anglashni o'rgatadi. Bu biln siz o'zingiz, partnyoringiz va ayniqsa yaratayotgan personajingizni xis qilishga o'rgatadi.

Men sakkiz oyoqning biriga aylana olaman. Shundan keyin dunyoni aylanib chiqishga qaror qildim. (Tasavvur mashqlari) Xayolparastmi? Bu ham yaxshi. Chunki, tasavvur qilish foydali. Bu oddiy bajariladi. Ammo siz xis-tuyg‘udan narisiz degani emas muximi siz qanday xarakterga ega ekaningizni bilishingizda. Aynan personajni gavdalantirishda siz o‘zingizda borini unutib yangi tipni shakllantirishingizga to‘g‘ri keladi, bunda o‘zlashtirilgan texnikani ishga solasiz. Gap sizning xayotingiz xaqida boryapti, qaysikimutloqishingiz, kasbiy meningizdantashqarida. keling shu nuqtai nazardan o‘zingiz uchun ham mutloq yangi sifatingizni kashf etishga urinamiz. Qandaydir sizga ma’lum biron xabar ,axborotni xuddiki bilmaganday tuting deylik masalan sizning boshingiz o‘rnida biron bir buyum joylashgan. Ayni patda uham yumaloq va tanangizning boshqa a’zalari bilan chambar chas bog‘liq. Boshingiz vertikal joylashgan a’zo, shu tariqa xarakat pastga tomon, ya’ni bo‘yinlarimizni xis etib ko‘ring. Uni ham biron shaklda tasavvur etib ko‘ring. Xis qiling. Xozir biri ustidagi boshqasini xarakatga keltiring.sekin asta bu xarakatlarga oyoq qo‘llarimiz ham qo‘shiladi. Yaxshimi? Mana shu xolatingizda biron narsani gapirib ko‘ring bu xarakatda bo‘la turib gapirish mavzu va masalalar o‘zgargan xolda takror, takror bajaring. Xozir bu mashqni xarakatlaringizni tezlashtirgan xolda bajaring.

Sen biroz avval bildirilgan fikrni takrorlayapsan? Aslida bularning ba’rini chuqur xis qilgan xolda bajarish lozim bo‘ladi.Bu mashqni bajarayotganingizda borgan sari murakab bo‘layotganini xis qilasiz.. mashqni mumkin qadar tez bajarar ekansiz sezgi a’zolaringizni to‘la ishlatishga xarakat qiling.Mashqlarni ongli bajarishga urining.

Aktyor boshqa kundalik mashqlar bilan bir qatorda diqqat Bilan kuzatuvchanlikni o‘zida rivojlantirishi kerak. U o‘zining hamda boshqalarning yurish-turishida, beixtiyoriy ravishda qilingan ishlarda ifodalangan yashirin sabab va maqsadlarni tushunib, belgilab olishi kerak.

Kuzatuvchanlik bo‘lg‘usi aktyor uchun diqqatni rivojlantirish sifatida hamda ijod uchun materialni to‘plash tariqasida kerakdir. “Hayotni kuzatishda – degan edi Stanislavskiy – aktyor atrofiga oddiy parishonxotir odam bo‘lib emas, yoki faqat

hisob ma'lumotlarini to'playdigan buxgalter bo'lib emas, balki – odamlarning shart-sharoitlaridan kelib chiqib qiladigan ishlarini, qilmishlarini tubdan kuzatib, diqqat bilan o'rganishi lozim. Bu haqiqiy qiziquvchan ijodkorga xosdir¹. Pedagog kuzatuvchanlikni tomosha sifatida emas, balki ularni xatti-harakatday tushunishlari kerak ekanligini talabalardan talab qilishi kerak, ya'ni qiziq hodisalarni kuzatishni, hayotdagi voqealarni, odamlarning fe'l-atvorini o'rganib, ularni tanlab, baho berib o'z ishlarida foydalanishni o'rgatishi kerak. Diqqat va kuzatuvchanlik mashqlarida pedagog doimiy ravishda talabalar tasavvurini rivojlantirib, ularning diqqatini har xil gap sotishlardan ozod qilib, harakatda faxmlangan his-tuyg'ularni egallashga yo'naltirishi kerak. Talabalar atrofdagi voqea-hodisalarni kuzatish, ularni ko'rib, tushunish, ularning faqatgina tashqi xolini emas, balki ichki obyektiv qonuniyatlarini tushuna bilish, kuzatilayotgan odamning fe'l-atvorini aniqlash, chuqur tahlil qilish uning kasbiy odatlarini to'liq o'rganish kabi muhim masalalarga butun e'tiborini bermoqlari lozim. Mashg'ulotlar vaqtida talabalar, kuzatgan odamlarning harakatlarini, fe'l-atvor xususiyatlarini ko'rsatishadi. Bu bo'limda biz talabalardan kuzatgan odamni "to'liq holda" emas, balki bu bosqichning birinchi navbatida uning tashqi o'ziga xosliklarini kuzatishni o'rgatamiz. Dastavval kuzatilayotgan odamning faqat o'ziga xos xarakterli fe'l-atvorini topishadi. Masalan: yurish-turishi va o'zini tutishiga e'tibor berish kerak. Talabalar avval uyalib, keyin jonu-dillari bilan kuzatgan odamlarini ko'rsatib berishdi. Bizning ko'z o'ngimizda xilma-xil odamlarning «yurishlari, o'zini tutishlari» namoyon bo'ldi va bu odamlarning timsollaridan ularning ichki dunyosi ko'rina boshlaydi. Masalan, uchun uzoq bir qishloqdan kelgan qiz. U parishon, sarosimada, vaqti-vaqti bilan qo'lidagi qog'oz parchasiga qarab qo'yyapti, qog'ozda u boradigan manzil yozilgan, ammo u gavjum shaharning shovqinidan bezovtalanayapti. Lotin alifbosida yozilgan ko'chaning nomini o'qiy olmasdan, boshqa ko'chaga o'tib ketadi. Manna endi sahnada badavlat, o'ziga ishongan odam paydo bo'ldi. U shoshmasdan uyqu oldidan sayr qilmoqda. Sahnaga baland poshnali tuflida, bir xil ritmda tebranib bir qiz chiqib

¹ К.С.Станиславский. Танланган асарлар. 2-жилд, 125 б.

keladi. U to‘xtab zalga nazar tashlaydi. O‘zining nigohi bilan barchaning diqqatini o‘ziga jalb qilishni xohlaydi. Sahnaga boshiga tog‘ora qo‘yib olib, lapanglab, yoshi o‘tgan ayol chiqadi. U atrofga alanglab, qayerga borishi kerakligini aniqlaydi. Ro‘molning uchi bilan yuzidagi, bo‘ynidagi terini artib qo‘yadi. Kerakli joyni aniqlagach, chiqib ketadi. Endi sahnaga yosh qiz yugurib chiqib keladi. U zalga qarab to‘xtab qoladi va tasavvuridagi vitrinaga osib qo‘yilgan ro‘yxatlarni ko‘zdan kechiradi. Biz bu abituriyentlarning ro‘yxati ekanligini tushunib olamiz. Ro‘yxatda o‘z nomini topolmagan qizning lablari cho‘chchayadi, lekin, hali hayot oldinda ekanligini tushunib achinmay jilmayib chiqib ketadi. Undan keyin sahnaga bir bezori yugurib chiqadi, uning cho‘ntaklari olma bilan to‘lgan. Tez – tez nafas olishidan uni orqasidan kimdir quvlagani bilinib turibdi. U yoq bu yoqqa alanglab, hech kim orqasidan kelmayotganligiga ishonch hosil qilib, yerga o‘tiradi va rohatlanib olma yeya boshlaydi. Birdan diqqatini kimningdir oyoq tovushlari bo‘ladi, u o‘rnidan turib, qochib ketadi. Uning ketidan qo‘lida shapkasini mijig‘lab, shir–shir qilib, salmoqlanib bir bolakay chiqib keladi, uning boshi egilgan. Vaqti–vaqti bilan burnini tortib qo‘yadi va bir qo‘li bilan uni artib turadi. Bu bolakayning qiyofasida to‘polonchi maktab bolasining avzoyi ko‘rinib turadi. U dakki yemaslik uchun ko‘chani kuzatadi va qochib ketish uchun yo‘l izlaydi. Miyasida sarf qilgan pullarni hisoblab, magazindan xarid qilingan narsalarini ko‘targan bir erkak chiqib keladi. U to‘xtab, qo‘lidagi yuklarini pastga qo‘yib, nimalarnidir bermoqlari bilan hisoblab ko‘radi. Qolgan pulini ko‘rish uchun hamyonini olmoqchi bo‘ladi va birdan uni kassaning oldida unutib qoldirgani esiga tushadi. Ana endi, sahnaga bemalol qadam tashlab, qora ko‘zoynak taqqan, qo‘lida mashinaning kaliti ilingan zanjirni dam–badam aylantirib o‘ynab, og‘zida tishkovlagichli bir yigit chiqib keladi. Sahnaning oldiga yaqinlashgach, u asta ko‘zoynagini olib, tomoshabin o‘tirgan zalga qarab turadi, go‘yo do‘kondan kerakli narsani izlayotgandek. Lekin ko‘ngliga yoqqan narsani topmagach, ensasi qotib, ko‘zoynagini taqib chiqib ketadi.

Bunday mashqlarni bajarayotgan vaqtda ortiqcha mayda–chuyda xatti–harakatlarni ko‘rsatmasdan, ularni olib tashlab, o‘ziga xos fe‘l–atvorning tipikligini belgilab beradigan harakatlardan foydalanish kerak. Ijodkor aktyor kuzatayotgan

odamlarning o'ziga xos umumiyliklarini bizga yetkazib Bera olgan taqdirda tomoshabin bu qiyofani oldin ko'rgan, tanish yoki bo'lmasa mutlaqo notanish chehra deb ajratib oladi.

Savol va topshiriqlar:

1. Aktyorda badiiy did va etik madaniyat deganda nimani tushunasiz?
2. Turli ichki xissiyot, xislat-fazilatlarini ichki tasvir texnikasi orqali ifodalab bering.
3. Xasad, xudbinlik, beshavqatlik, qo'rqqoqlik, yovuzlik kabi xislatlar bo'yicha xotirada muxrlangan kadrlarni tasvirlang.
4. Yaxshilik, ezgulik qilgan, etik madaniyatiga ega bo'lgan insonni xotirangizda tiklab tasvirlang.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayeva M. "Dramatik teatr va kinoda aktyorlik maxorati" – "Tafakkur qanoti" nashriyoti-T.: 2014.
- Maxmudova X.-"Aktyorlik maxorati" fani majmuasidan mashqlar matn. - T., 2016 y.
2. Djumanov I. Badiiy so'z mahorati.-T., 2015.-157 b.
3. Zufarov U. Sahna talqini va tahlil.-T.:Musiqqa, 2007.
4. Ismoilov A, Usmonov SH, Ismoilov D, "Sahna harakati va jangi". T.: Navro'z, 2015.-265 b.
5. Mahmudov J. Aktyorlik mahorati. O'zDSMI, 2005.
6. Qodirov M. O'zbek teatri tarixi. T.: Ijod dunyosi, 2003.
7. Oliy ta'lim tizimini raqamli avlodga moslashtirish konsepsiyasi. Yevropa Ittifoqi Erasmus+ dasturining ko'magida. https://hiedtec.ecs.uni-ruse.bg/pimages/34/3._UZBEKISTAN-CONCEPT-UZ.pdf
8. Rasulov S. Ekran san'atida tasviriy yechim va uning asoslari.-T. O'zDSMI, 2008.-172 b.
9. Sayfullayev B., Mamatqosimov J. Aktyorlik mahorati. -T.: Fan va texnologiya, 2012.

10. Stanislavskiy K.S. Aktyorning o‘z ustida ishlashi. T.Xo‘jayev tarjimasi S.Muhamedov muharrirligida. T. Yangi asr avlodi. 2010.
11. Tulyaxodjayeva M., Qozoqboyev T. Drama nazariyasi.-Toshkent O‘zDSMI, 2014.
12. David Spencer “Gateway”, Students book, Macmillan 2012.

2- mavzu. Teatr san’ati maktabining aktyorlik kasbiga ta’siri. Aktyor va uning xissiyot xotirasi. (2 soat).

Reja:

- 1. Aktyor shakillanishida teatr san’atining ta’siri va etyudning ahamiyati**
- 2. Aktyorda hissiyot va xotirani rivojlantirish**

Tayanch iboralar: aktyorda badiiy did va etik madaniyat, insonning emotsional xotirasi, aktyor xis-tuyg‘usi, mantiqiy – izchillik, improvizatsiya, jismoniy harakat uslubi, jismoniy harakatlar uslubi, tashqi-jismoniy holat, ichki-ruxiy holat, mushaklar erkinligiga erishish.

1. Aktyor shakillanishida teatr san’atining ta’siri va etyudning ahamiyati

Sizlar o‘z tajribangizdan bilasizlarki, aktyor uchun tekis va bo‘sh joy qanchalik noqulay, unda diqqatni to‘plash, kichkinagina mashqda yoki soddagina etyudda kishi o‘zini topib olishi amri maholdir.

Kani shunaqa, xuddi konsert estradasidagi singari quruq joyda, sahnaning oldiga Gamlet, Otello, Makbet rollarining butun «insonning ruhiy hayotini» ko‘rsatib ko‘ring-chi. Buni rejissyorning yordamisiz, mizanssenasiz, buyumlar va mebelsiz qilib ko‘ring-chi. Ularga o‘tirish, suyanish ular atrofida truppalar hosil qilish mumkin! Axir bunday vaziyatlar sahnada yashamoqqa va o‘zimizning ichki xolatimizni plastik ravishda ifodalashga yordam beradi. Bunga sahnaning oldida, ustundek qotib turib emas, aksincha, turlicha boy mizanssenada erishmoq mumkin. Bizga uchinchi o‘lchov, ya’ni sahna satxi kerak, biz uning ustida yuramiz. uning ustida yashaymiz va xatti-harakat qilamiz. Bizga uchinchi o‘lchov birinchi, ikkinchi o‘lchovga nisbatan zarurroqdir. Orqada, bizning orqamizda, genial rassomning

ajoyib dekoratsiyasi osilib turganidan artistlarga nima foyda? U orqada turgani uchun biz uni ko‘pincha ko‘rmaymiz, U bizni faqat yaxshi o‘ynashga. o‘z muxitimizga loyiq bo‘lishga majbur qiladi, u bizga yordam bermaydi, chunki rassom uni yaratayotganda faqat suratni o‘ylagan va faqat o‘zini ko‘rsatgan, artistni esa unutib ketgan.

Suflyor xujrasi oldida turib olib, xech kimning yordamisiz, mizanssenasiz, rejissyor va rassomsiz pyesa va rolning butun mohiyatini ko‘rsata oladigan bunday geniylar, bunday texniklar qani?!

San‘atimiz xech kimning yordamisiz artistning yakka o‘zi ijodiy vazifani bajarishga imkoniyat beradigan psixotexnika sohasida eng yuqori cho‘qqiga ko‘tarilgunga qadar bizlar rejissyorning va kulisa orqasidagi spektakl ijodkorlarining yordamiga muxtojmiz, chunki har xil dekoratsiya, planlashtirish, yorug‘lik, tovushlar va bo‘lak qo‘zg‘atkichlar ularning qo‘lidadir.

Nega burchakka suqilib oldingiz? - deb murojaat qildi Arkadiy Nikolayevich Maloletkovaga qarab.

Men... uzoqroqda O‘tirmasam bo‘lmaydi! - dedi u hayajon ichida gangib qolgan Vyunsovdan yashirinish uchun yana ham burchakka tiqilib olarkan.

-Nega hammalaring to‘planib oldingiz? - dedi Torsov, eng shinam burchakda, stol yonidagi divanga o‘tirarkan, Arkadiy Nikolayevichning kelishini ko‘rayotgan bir gurux o‘quvchilarga qarab.

Anekdotlar aytilyapti... shunday... quloq solib o‘tiribmiz, - deb javob berdi chizmakash

Govorkov ikkovingiz lampa oldida nima qilyapsizlar? - murojaat qildi Arkadiy Nikolayevich Velyaminovaga qarab.

-Men... men... bilmayman... nima deyshimni bilmayman... -dedi hijolat tortib qizcha. - Xat o‘qiyapmiz... shuning uchun.... ah nima uchunligini o‘zim ham bilmayman...

- Nega siz Shustov bilan yuribsiz? - meni so‘roqqa tutdi Torsov.

-Bir narsani muhokama qilyapmiz. - javob berdim men.

Xullas, - deb yakun yasadi Arkadiy Nikolayevich. - Har biringiz kayfiyatingiz, kechinmangiz va ishingizga qarab, hammadan qulayroq joyni tanlagansiz, kerakli mizanssenani yaratgansiz va o'z maqsadingizga ishlatgansiz, ehtimol, aksincha. Mizanssena sizlarga ishni, vazifani aytib bergandir.

Torsov kaminning oldiga o'tirdi, biz esa unga qarab o'tirdik. Ba'zilar uning so'zlarini yaxshiroq eshitish niyatida o'z stullarini unga yaqinroq surib olishdi men lampa turgan stolning yonidan joy oldim, chunki yozishim uchun qulaylik kerak edi. Govorkov bilan Velyaminova pichirlab gaplashib o'tirish uchun nariroqqa siljishdi.

Endi aytinglar-chi, nega siz bu yerga, siz u yerga, siz esa stol yoniga o'tirdingiz? -deb tushuntirib berishimizni talab qildi Arkadiy Nikolayevich.

Biz yana uz xatti-harakatimiz xaqida unga hisobot berdik va ulardan Arkadiy Nikolayevich bu safar ham, bizlarning har birimiz o'zimizcha, sharoitga, ishimizga, ruhiy xolatimizga va kechinmamizga qarab mizanssenadan foydalanganimizni asoslab berdi.

Shundan keyin Arkadiy Nikolayevich bizlarni xonaning turli burchaklariga olib bordi-da (har bir burchakda mebel turlicha qo'yilgan edi) ular qanday kayfiyatlarni, hissiyot xotiralarini, takroriy kechinmalarni uyg'otishini aniqlab berishimizni taklif qildi. Biz ushbu mizanssenadan qanday sharoitlarda qanday foydalanishimizni aniqlab berishimiz lozim edi.

Shundan sung Torsov o'z xohishicha, bizlar uchun qator mizanssenalar yaratdi, biz esa qanday ruhiy xolatlarda. qanday sharoitlarda, qanday kayfiyatda yoki berilgan shart-sharoitda u bizga ko'rsatib berganicha o'tirishimiz qulayligini eslashimiz va belgilashimiz kerak edi. Boshqacha qilib aytganda, ilgari o'z ruhiy xolatimizni, xatti-harakat vazifasini sezishimizga qarab o'zimiz mizanssena topgan bo'lsak, endi bu ishni bizning o'rnimizga u bajarar edi, biz esa birovning aytgan mizanssenasini faqat asoslab berishimiz, ya'ni unga tegishli kechinma va xatti-harakatni topishimiz, ulardan tegishli ruhiy xolatni aniqlashimiz lozim edi.

Torsovning so'ziga ko'ra, ikkala birinchi xolatda - o'z mizanssenamizni yaratish va shuningdek, uchinchi xolatda - birovning mizanssenasini asoslash -

aktyorning tajribasida doimiy uchrab turadi. Shuning uchun ulardan yaxshi foydalana bilish kerak ekan.

Keyin «aksincha isbotlash» tajribasi o‘tkazildi. Arkadiy Nikolayevich bilan Ivan Platonovich darsni boshlashga Hozirlanganday o‘tirishdi. Biz «ishga mos ruhiy xolatda» O‘tirdik. Ammo Torsov biz tanlagan mizanssenami tanib bo‘lmaydigan darajada o‘zgartirib yubordi. U o‘quvchilarni jo‘rttaga noqulay, biz qilmoqchi bo‘lgan ishimizga va ruhiy xolatimizga qarama- qarshi ravishda o‘tkazdi. Ba’zilar ancha olisda, boshqalar garchi yaqin yerda o‘tirgan bo‘lsalar ham, muallimga orqa o‘girib olgan edilar.

Mizanssenaning ruhiy xolat va ish bilan mos emasligi tuyg‘uni chalkashtirar, ichki noqulaylikni keltirib chiqarar edi.

Bu misol mizanssena bilan artistning ruhiy xolati o‘rtasidagi aloqa qanchalik zarur ekanligini sezilarli darajada ko‘rsatib berdi va bu aloqaning uzilishi yomon xol ekanligini isbotladi.

Keyin Arkadiy Nikolayevich butun mebellarni devorga taqab qo‘yishni, ularni yoniga hamma o‘quvchilarni o‘tkazishni va o‘rtaga-quruq polga bitta kreslo qo‘yishlarini buyurdi.

Shundan keyin, har bir o‘quvchini navbat bilan chaqirib, tasavvur nimalarni o‘ylab topishi mumkin bo‘lsa, shu kreslo bilan hamma vaziyatni qilib ko‘rishlikni taklif qildi. Butun vaziyatlar, albatta. ichki tasavvur to‘qimasi berilgan shart-sharoitlar va tuyg‘u bilan asoslangan bo‘lishi shart. Biz mashqni navbatma-navbat ko‘rsatdik, mizanssenaning har biri, gruppaga yoki vaziyat qanday kechinmaga undashini aniqladik yoki teskarisini. qanday ichki xolatlarda qay xildagi pozalar o‘z-o‘zidan qilinishini ko‘rdik. Bu mashqlar yaxshi, qulay va boy mizanssenani, uning mizanssenaligi uchun emas, balki u chaqiradigan va belgilaydigan tuyg‘ular uchun qilinayotganini yana ham yuqoriroq baholashimizga majbur etdi.

Shunday qilib, - so‘zlariga yakun yasadi Arkadiy Nikolayevich. - bir jihatdan artistlar o‘zlari kechirayotgan ruhiy xolatiga. bajarayotgan ishlariga, vazifalariga qarab mizanssena axtaradilar, ikkinchi tomondan esa ruhiy xolatning uzi. vazifa va

ish bizga mizanssena yaratib beradi. Ular ham bizning hissiyotlarni eslab qolish qobiliyatimizni qo'zg'atuvchilardan biri hisoblanadi.

Odatda sahna jihozlari, yoritilishi, tovushlari va boshqa rejissyorlik usullari bilan biz birinchi navbatda parterda o'tirgan tomoshabinlarni lol qilishni istaymiz deb o'ylaydilar. Yo'q. Bularga murojaat qilishimizning boisi tomoshabinlardan ko'ra ko'proq artistlarning o'zlari uchun kerakdir. Biz ularga butun diqqatlarini sahnada bo'layotgan narsaga qaratishlariga va undan tashqarida bo'lgan narsalarga e'tibor bermasliklari uchun yordam berishga urinamiz. Bordi-yu, biz tomonda ramkaning aktyorlar turgan tomondagi yaratilgan ruhiy xolat, pyesaga mos ekan, demak, u taqdirda ijod uchun hissiyotlarni eslab qolish va kechinmani qo'zg'atuvchi to'g'ri sharoit vujudga kelgan bo'ladi.

2. Aktyorda hissiyot va xotirani rivojlantirish

Hissiyotlarni eslab qolish qobiliyatining kuchi bizning ishimizda katta ahamiyatga egadir. U qanchalik qulay, o'tkir va aniq, bo'lsa, ijodiy kechinma shunchalik ravshanroq va to'laroq bo'ladi. Hissiyotlarni eslab qolish qobiliyati bo'sh bo'lsa, u sezilar-sezilmas, noaniq tuyg'ularni keltirib chiqaradi. Ular sahnaga yaramaydi, chunki ta'sirchan bo'lmaydi, ko'rinmaydi, tomosha zaliga kam yetib boradi. Hissiyotlarni eslab qolish qobiliyati haqidagi keyingi suhbatlardan ma'lum bo'ldiki, uning kuchi, davomati va ta'siri turlicha bo'lar ekan. Bu hakda Arkadiy Nikolayevich shunday dedi:

Ko'z oldingizga keltiring, siz ko'pchilik oldida haqoratlandigiz yoki tarsaki yedingiz, demak, butun umrga uyatga qoldingiz. Bunday voqeadan shunday kattiq larzaga kelgansizki, bu larza xatto uning butun boshqa tafsilotlari va tashqi jihatlarini bosib ketgan. Arzimas sabab yoki xech qanday sababsiz chekilgan bu alam- hissiyotlarni eslab qolish qobiliyatlarimizda birdaniga lovillab ketadi va ikki barobar kuch bilan jonlanadi. Shunda yuz qizaradi yoki oqarib ketadi, yurak esa siqilib qattiq-qattiq ura boshlaydi. Bunday utkir, osonlik bilan hayajonlanuvchi tuyg'u materialiga ega bo'lgan aktyorga sahnada, hayotda larzaga solib chuqur iz

qoldirgan hodisaning tuyg‘usiga o‘xshash tuyg‘uni kechinish hech gap emas. Bunda texnikaning yordami kerak bo‘lmaydi. Hammasi o‘z-o‘zidan sodir bo‘ladi. Artisgga tabiatning o‘zi yordamlashadi. Bu tuyg‘uni xotirlash va takroriy sezgining, xususan, kuchli, o‘tkir, aniq va yashovchan turlaridan biridir.

Boshqa bir hodisani olaylik. Mening bir do‘stim g‘oyatda parishonxotir odam edi. U bir tanishinikiga bir yildan keyin ziyofatga boribdi va shunda uy soxibining sevimli, jajji o‘g‘lining salomatligi uchun qadah ko‘taribdi.

Bolaning sog‘ligi uchun ko‘tarilgan bu qadahni hamma chuqur sukunat bilan qarshi olibdi, shundan so‘ng uy bekasi - bolaning onasi, hushidan ketib qolibdi. Ma‘lum bo‘lishicha, bechora do‘stim sog‘ligi uchun qadax ko‘targan bolaning o‘lganiga bir yil o‘tgandan keyin berilayotgan yil oshi ekanini unutib qo‘ygan ekan. «Shunda kechirgan holatimni o‘la-o‘lgunimcha unutmayman!» - deb iqror bo‘ldi og‘aynim. Biroq, bu holda tuyg‘ular atrofda bo‘lgan voqeani bekitib qo‘ymadi, u holat tarsaki yeyilganda bo‘lgan edi, shuning uchun do‘stimning xotirasida kechinmaning o‘zi emas, balki uning ayrim, ayniqsa, aniq momentlari va voqeaning vaziyati ravshan saqlanib qolgan. U ro‘parasida o‘tirgan mexmonning quti o‘chgan basharasini ham, yonidagi xijolatdai yerga qarab olgan xotinni va stolning narigi boshidan chiqqan nidoni ham eslab qolgan.

Hozir, bu voqeaga uzok vaqt o‘tgan bo‘lsa ham, uning ko‘nglida o‘z-o‘zidan yil oshi vaqtidagi boshidan kechirganlari to‘satdan jonlanib ketadi. Biroq, ba‘zan birdaniga buni qilishni uddasidan chiqolmaydi, shuning uchun bu baxtsiz hodisa bilan bir vaqtda bo‘lgan vaziyatni eslashga to‘g‘ri keladi va shunda birdaniga yoki asta-sekin tuyg‘uning o‘zi ham jonlanib ketadi.

Mana bu - ko‘pincha psixotexnika yordamini talab qiluvchi anchagina bo‘sh yoki, aytaylik, o‘rta darajadagi hissiyot-xotiralarining yashovchanligi va kuchiga misol bo‘la oladi. Men endi shunga o‘xshash uchinchi hodisani aytib beraman. Bu voqea ham usha parishonxotir do‘stim bilan sodir bo‘lgan, farqi shundaki, ko‘pchilik o‘rtasida emas, betma-bet, o‘zaro suxbatda bo‘lib o‘tgan.

Gap bunday: ammaning qizi onasining vafotidan keyin kelib, uning tobuti ustiga qo‘yish uchun do‘stim yuborgan gulchambar uchun minnatdorligini

bildirmoqchi bo‘lgan. Qiz minnatdorchilik izhor qilib bo‘lmasdanok. parishonxotir do‘stim mexribonlik yuzasidan «ammasining» (marhumaning) «salomatligini» so‘ragan.

Bu xijolatvozklik ham uning xotirasida saqlanib qolgan, lekin ilgari, ya’ni qadah ko‘targaniga nisbatan ancha xiraroq qolgan. Shuning uchun, bordi-yu, do‘stim ijodiy maqsadlari uchun o‘zidagi shu tuyg‘u materiallaridan foydalanmoqchi bo‘lsa, dastlab juda katta ichki ishni bajarishga to‘g‘ri keladi. Buning sababi, hissiyotlarni eslab qolish qobiliyatidagi xotiralarning izlari chekkadan yordam olmay, mustaqil ravishda jonlanishi uchun aytarliq chuqur va o‘tkir bo‘lmaganidadir.

Savol va topshiriqlar:

1. Etyud nima?
2. Mizanssena nima?
3. Xissiyot va xotira uchun mashq tayyorlab kelish?
4. Etyud tayyorlab kelish?

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdullayeva M. "Dramatik teatr va kinoda aktyorlik maxorati" –"Tafakkur qanoti" nashriyoti-T.: 2014.
2. Maxmudova X.-"Aktyorlik maxorati" fani majmuasidan mashqlar matn. -T., 2016 y.
3. Djumanov I. Badiiy so‘z mahorati.-T., 2015.-157 b.
4. Zufarov U. Sahna talqini va tahlil.-T.:Musiqqa, 2007.
5. Ismoilov A, Usmonov SH, Ismoilov D, "Sahna harakati va jangi". T.: Navro‘z, 2015.-265 b.
6. Mahmudov J. Aktyorlik mahorati. O‘zDSMI, 2005.
7. Qodirov M. O‘zbek teatri tarixi. T.: Ijod dunyosi, 2003.

8. Oliy ta'lim tizimini raqamli avlodga moslashtirish konsepsiyasi. Yevropa Ittifoqi Erasmus+ dasturining ko'magida. https://hiedtec.ecs.uniruse.bg/pimages/34/3._UZBEKISTAN-CONCEPT-UZ.pdf
9. Rasulov S. Ekran san'atida tasviriy yechim va uning asoslari.-T. O'zDSMI, 2008.-172 b.
10. Sayfullayev B., Mamatqosimov J. Aktyorlik mahorati. -T.: Fan va texnologiya, 2012.
11. Stanislavskiy K.S. Aktyorning o'z ustida ishlashi. T.Xo'jayev tarjimasi S.Muhamedov muharrirligida. T. Yangi asr avlodi. 2010.
12. Tulyaxodjayeva M., Qozoqboyev T. Drama nazariyasi.-Toshkent O'zDSMI, 2014.
13. David Spencer "Gateway", Students book, Macmillan 2012.

3-mavzu. Aktyor ijodida so'zning ahamiyati. Sahna madaniyati va jismoniy madaniyat. (2 soat).

Reja:

- 1. Aktyor tarbiyasi va shakllanishida so'zning intonatsiyaning ta'siri**
- 2. Sahnada aktyorning jismoniy madaniyatini rivojlantirish, tuyg'u, mantiq va izchillikga erishish**

Tayanch iboralar: aktyorda badiiy did va etik madaniyat, insonning emotsional xotirasi, aktyor xis-tuyg'usi, mantiqiy – izchillik, improvizatsiya, jismoniy harakat uslubi, jismoniy harakatlar uslubi, tashqi-jismoniy holat, ichki-ruxiy holat, mushaklar erkinligiga erishish.

1. Aktyor tarbiyasi va shakllanishida so'zning intonatsiyaning ta'siri

Insonning ovozi xilma-xil psixologik ranglar bilan boy, shuning uchun ham har bir kuylovchi aktyorning asosiy vazifasi o'z tovushining ranglarini rivojlantirish, murakkab ijrochilik san'atini egallashdir, bu uning ijodiy negizi va shu bilan birga aktyorning individual ijodining belgilovchisi bo'lib, uning eng

yuqoridagi ijrochilik mahoratining kategoriyasidir. Qanday qilib ovoz tovushi bilan u yoki bu musiqali ahvolni, ishtirok etuvchining kayfiyatini tasvirlashi mumkin va tuyg'ularni ifodalash uchun qanday ohangni ishlatish kerak?

Biz oddiy musiqali ohangni, ya'ni biron kuy yoki notaning aytilishini, tovushlarning o'zaro bog'lanishini emas, balki tovushning ma'noli ohangini nazarda tutyapmiz. Masalan, inson bir xil tovushda «seni sevaman» va «sendan nafratlanaman», degan gapni aytolmaydi. Har birida, albatta, o'ziga yarasha ohang ishlatiladi, ya'ni ma'nosiga mos bo'lgan intonatsiya. Demak, kuylashning o'zi va uning texnikasi kuylovchi aktyor bo'lishi uchun yetarli emas. Qo'shiq ijrosida mashhur san'atkor, aktrisa, professor Saodat Qobulova ohangga juda katta ahamiyat berar edi. U tovushning intonatsiyasini ijro etayotgan timsolning ta'rifiga, aniq vaziyat bilan bog'langan ruhiy holatiga moslashtirardi, intonatsiya orqali hamkoriga va tomoshabinga emotsional ta'sir etardi. Berilgan shart-sharoitda timsolning ohangi, ya'ni tovushning intonatsiyasini qidirish jarayoni-bu vokal san'atini xatti-harakatli qiladigan va musiqa orqali yozilgan dramani ifodalaydigan eng muhim narsadir. Pedagog-rejissyor talabalar bilan birgalikda rol ustida ishlagan vaqtda unga nafaqat ifodaviy vositalarining (ritm, temp, dinamika, nozik farqlar va ulardan kelib chiqqan aktyorlik mahoratining vazifalari) muhimligini tushunish, balki texnikasining asosini ham bilish kerakligini tasdiqlaydi. Bu pedagog-rejissyor talabani diqqatini xonandalik texnikasining elementiga jalb qilish kerak ekan, degan gap emas. U talabalarning diqqatini, kerakli ifodaviy vositalarini topishga yo'naltirishi kerak. Gap ayrim bir ma'noda, «tovushning rejissurasi» haqida ketayapti deb tushunishimiz mumkin. Albatta, pedagog-rejissyor, tovushni yo'lga solish, uni chiqarish, cho'zish kabi masalalar bilan shug'ullanishi kerak emas, ammo obrazdan, janr ta'rifidan va qo'yilgan maqsadlardan kelib chiqib, tovushning tembr, emotsional, psixologik ranglarini bilib, u talabaga nafaqat so'zning, balki tovushning ham mag'zini chaqishga yordam berishi mumkin. «Oddiy AAA tovushi bilan biz dilimizdagi hissiyotni ifodalashimiz mumkinligini tushunasizlarmi?»,-deb so'ragan edi K.S.Stanislavskiy, kuylovchi aktyorning tovushiga kerakli psixologik

rangini tuzilishiga yordam berib. «Lekin boshqa AAA tovushi bor. U berk, bo‘g‘iq, tashqariga erkinlik bilan chiqmasdan, ichkarida qolib, xuddi g‘ordan yoki tobutdan kelayotgan dahshatli, mash‘um ovoz bo‘lib, g‘o‘ng‘illab aks sado etadi. Makkorona AAA tovushi ham bor. U parvonaday uchib chiqib, parma kabi dilga kirib, asabni buzadi. Quvnoq AAA tovushi ham bor. U dilimizdan o‘qday otilib chiqadi»¹.

Qo‘yilgan ijodiy masalaga qarab, tovushning kerakli xarakteriga ega bo‘lgan jaranglashni so‘zda, tovushda ham topa bilish, ijrochidan ayrim intonatsion mahoratga ega bo‘lishligini talab qiladi. Inson xilma-xil psixologik ranglarni, o‘z tovushi orqali berish imkoniyatlari cheksiz. Ustozlarning ko‘pchiligida ijodiy fikrlarning nihoyatda kichik o‘zgarishlari, darhol tovushning psixologik rangida aks etadi.

Rassom yorug‘-soya va boshqa badiiy-ifodaviy vositalar orqali suratda o‘zining psixologik va emotsional mazmunini ifodalasa, kuylovchi aktyor ham o‘zining individual xususiyatlari bilan musiqiy spektaklning fikrini boyitadi. Lekin, kuylovchi aktyorlarning boshqa kategoriyasi ham borki, ular faqat bastakorning fikrini tashqi shakliga ega bo‘lishadi. Ular musiqiy matnni mexanik ravishda o‘rganib, ritm bilan bog‘langan tovushni «to‘g‘rilarcha», kerakli joyda ko‘tarib yoki pastga tushirib, bizga «kuylaydigan qo‘g‘irchoqlarni» eslatadilar. Bunday xonanda haqiqatan ham bastakorning fikrlarini va tuyg‘ularining nusxasini ko‘chiruvchisi bo‘ladi. Ular na san‘atkor, na ijodkordirlar. Aynan shunday kuylovchi san‘atimizga katta ziyon keltiradi.

Ma‘lumki, dramatik teatrda intonatsiya masalasi man qilingan. Musiqali teatrda esa u butunlay boshqa ma‘noga, boshqa ahamiyatga ega. Gap, intonatsiyani Shalyapin tushungan ma‘noda, ma‘nolilik haqida ketar ekan, biz aktyor «qanday» kuylayapti va «qanday» degan so‘zda «nimani» ifodalayotganini tushunishimiz kerak.

¹ К.С.Станиславский собр.соч. 3 т,М.1955, 71 б.

Xonandalarimiz ohang, ya'ni intonatsiya haqida o'ylamaydilar, desa ham bo'ladi. Ba'zan qobiliyatli aktyorda u o'zidan o'zi paydo bo'ladi. Lekin intonatsiya ustida biz atayin ish olib bormaymiz. «Intonatsiya» so'zidan hayiqib, biz bu muammoni umuman olib tashladik. Intonatsiyani topish bu timsolning yechimiga o'z hissasini qo'shish deganidir.

«Musorgskiyning birdan bir, yagona ohangini topdim»,² - degan edi Shalyapin. Gap detallar haqida yoki har xil intonatsion usullar haqida ketmayotganligini tushunib turibmiz. Gap inson hayotining, «inson ruhiy hayotining», xalq hayotining, uning insoniy, ijtimoiy g'oyasi haqida, umuman o'zida ko'p komponentlarga ega bo'lgan, katta umumlashtirishlar haqida ketayapti.

Notaning, jumlaning, so'zning, rolning intonatsion bo'yoqlari bu timsol ustida bo'lgan badiiy ishning natijasidir. Qahramonning intonatsiyasini qidirish sahna haqiqatini izlash deganidir. Ular haqiqiy timsol bilimlarining natijasida yaratiladi. Intonatsiya bu bizning ijodiy ishlarimiz, bizning izlanishlarimizdir. Ammo bu ijodiy ishlar, bu izlanishlar asarning musiqiy-dramaturgik materialini, uning mohiyatini sidqidillik bilan o'rganishdir. Intonatsiya ustidagi ish bu rolning ichki mohiyatini hayajonlantiradigan ilmoqlarini qidirishdir. Afsus dirijyorlar, rejissyorlar, aktyorlar sahnada ko'pincha tinglovchini hayratda qoldiradigan, ma'lumot bermaydilar. «Piano», «forte» bor, xonanda qo'shig'ini o'z vaqtida boshlayapti, demak, hammasi yaxshi. Xonanda bastakorning ulug' asarini o'rganib tomoshabinni hayratda qoldirmasdan, unga faqatgina ma'lumot beradi, chunki hayrat bo'lish uchun insonning o'zi, uning qalbi hayajonlanishi kerak.

Kuylovchi aktyor bastakorning g'oyasidan hayajonlansa, ifodalab berishi mumkin. Yozganlarining hammasini juda ta'sirli va yorqin ifodalab berishi mumkin. Bularsiz intonatsiya qidirish jarayoni befoyda bo'lib chiqadi. Intonatsiya bu maqsaddir. Unga aktyor tasavvur orqali erishishi mumkin. Kuylayotganini tasavvur qilish «ko'rish» juda muhim va katta ahamiyatga ega jarayondir.

² Ф.И. Шалыпин «Маска и душа». Нашр. «Искусство» 1976, 295 б.

Shuningdek, eng muhimi bu aktyorga, talabaga to‘g‘ri intonatsiyani topish, ashulasining har bir jumlasida ma’ nolilik istagini yaratishga yordam berishdir.

Xonanda san’atida, uning intonatsion ifodaviyligida ijrochining nafaqat xarakter xususiyatlari va individual, o‘ziga xos bo‘lgan yechish imkoniyatlari, balki muallifning g‘oyasi va sahnalashtirish kerak bo‘lgan asosiy mohiyati ham belgilangan. Shuning uchun ham Shalyapin kuylovchi aktyorga vokal timsolining ish jarayonida, unga mos yaqqol badiiy ohangni qidirishning ahamiyatini astoydil belgilaydi. O‘zining xotiralarida shoh Ivan Grozniy timsolning izlanish yo‘llarini so‘zlab berganda, u shohning yovuz emas, balki aktyor bo‘lib chiqqanini, belgilab o‘tgan edi. «Kiraymi, yo‘qmi,-degan birinchi jumlamni men achitib, kinoya, ikki yuzlamachilik bilan gapirar edim. Bu shohni bo‘sh qilib, unga xos bo‘lmagan fazilatlarni ko‘rsatar edi. Bu hali shoh timsoli emas, balki soyasi, kichik belgisidir. Shoh Ivanning birinchi jumlasida, timsolning mag‘zi, uning asosiy mohiyati belgilanganligini tushundim. Sahnani takrorladim. Kuchli, daxshatli, qahri-g‘azab ovozi bilan vahshiyona bo‘kirib, g‘azab bilan xonani qarab chiqib, men savolimni takrorladim. Atrofdagilar qo‘rqqanidan qotib qolishdi. Bir jumlaning to‘g‘ri topilgan intonatsiyasi, zaharli ilonni badjahil arslonga aylantirdi. Shu intonatsiya «poyezdni» kerakli yo‘lga soldi, u esa xushtakini chalib, o‘qday uchib ketdi. Xonanda san’atining butun kuchi-to‘g‘ri olingan ohangda, so‘zning va jumlaning to‘g‘ri topilgan rangida».¹

Klassik bo‘lib qolgan ta’rifning ma’nosi nimada? Inson oddiy suhbatda ham o‘z fikrini ifodalash uchun nafaqat so‘z, balki uni ta’kidlash uchun ifodaviy talaffuzni ham ishlatadi. Insonning ohangida, ya’ni uning har xil ranglarga va tushlarga o‘tish qobiliyatida, katta ifodaviy imkoniyatlar bor. Agarda inson o‘z nutqida so‘zlarni kerakli ohangda talaffuz etmasa, unda uning nutqi jonsiz, bir xil, monoton bo‘ladi. Shunday qilib, bir jumlaning ohangi, Grozniy timsolni tushunishga yordam berib, uni fikr nurlari bilan boyittirdi va kerakli sharoitni topib, u buyuk ijodkor bo‘lganligi uchun shu sharoitni spektaklda ham yaratdi.

1. Ф.И.Шалыпин «Маска и душа» Наш. «Искусство» 1976 й. 29 б.

Xonandalik musiqaning ifodaviy ildizlari, nutq ildizlari bilan birdir. Bastakor o‘z asarida, ularni musiqaga xos shartli belgilar orqali tasdiqlaydi. Ammo bu belgilar kuyning psixologik rangini, jonli mohiyatini, ma’nosini emas, balki faqatgina intonatsiyaning shaklini, ya’ni ovozning ko‘tarilishini yoki pastga tushishini belgilaydi xolos. Shoirning so‘zi kabi, bastakorning nota belgilari, bu muallif fikrlarining ichki mohiyati emas, balki tashqi shaklidir. Faqat kuylovchi aktyor shu jonsiz belgilarni, so‘zlarni ongli ravishda o‘z ruhiy holatidan, jonidan o‘tkazib, ularni o‘zinikiday qilib olib, jonlantirishi mumkin. Matndan kelib chiqib, ular musiqiy asarni o‘ziga xos bo‘lgan intonatsiya bilan ovozning psixologik ranglari orqali ijro etadilar va ehtimol, bastakorning o‘zida yetilib bormagan, musiqiy timsollarning qirralarini ham ko‘rsatadilar. Psixologik intonatsiya, so‘zning ma’noli rangi bu kuylovchining hamma ifodaviy vositalaridan eng kerakli bo‘lib, shu vositani aniqlashda aktyorning ijodiy individual tomonlarini, mahoratini aniq ravishda belgilaydi. Bunday ohangning «to‘g‘riligi», so‘zning, jumlaning kerakli ranglari, o‘zidan o‘zi musiqiy matnni yodlash natijasida paydo bo‘lmaydi. Bu timsol ustida ongli ravishda ishlash, ya’ni musiqiy partiturani tahlil qilishda, tarixiy materialni o‘zlashtirishda, oliy maqsadni anglashda va butun xatti-harakat davomida, rolning ma’noli vazifasini tushunishda, uning jismoniy holatini va ikkinchi planini topishda va hokazolarda ifodalanadi.

Shunday qilib, intonatsiya, vokal timsolni yaratish va «insonning ruhiy hayoti»ni kechirish vositasi bo‘lib, ijrochi oldida turgan ijodiy masalalarga jiddiy qaraganligining natijasi bo‘ladi va sahna-timsolning ustida umumiy ishning jarayonida yetib keladi. Shu sababli rejissyor-pedagogning oldida turgan muhim vazifalaridan biri bu musiqa nutqning ifodaviyligining ustida ishlash, ohang harakatlarini qidirish jarayonida talabalarga faol yordam berish, chunki berilgan shart-sharoitda to‘g‘ri belgilangan xatti-harakat, kerakli ohangni paydo bo‘lishiga sabab bo‘ladi.

2. Sahnada aktyorning jismoniy madaniyatini rivojlantirish, tuyg‘u, mantiq va izchillikga erishish

Talabalar bilan tanlab olingan asar ustida ishlar ekanmiz albatta mana shu so‘z yuritmoqchi bulgan fikrlarga tuqnash kelamiz. Biz talabalardan rolning fojeali joylariga kuchanish va zo‘rlanish bilan yondoshishi u yoqda tursin, hatto ko‘pchilik aktyorlar qilgandek, birdaniga ham emas, balki asta-sekin, izchillik bilan, mantiqan birin-ketin kelayotgan jismoniy xatti-harakatlarning kichik va katta haqiqatini sezmoq hamda ularga samimiy ishonmoq kerakligini o‘qtiramiz. Kupuncha biz sezilarli, ko‘rinarli, tushunishimiz oson bo‘lgan jismoniy hatti-harakatlarning mantiq va izchilligiga qarab ish tutamiz.

«Tuyg‘uning mantiq va izchilligi» dek murakkab masalani qanday hal qilish mumkun.

Biz olimlar emas, aktyorlarmiz. Bizning sohamiz-faollik, xatti-harakat. Biz amaliyotdan, insonlar tajribasi, hayotiy xotiralar, mantiq va izchillikdan foydalanamiz, sahnada qilayotgan ishimizning haqiqatligiga va ishonchliligiga erishmog‘imiz darkor.

Aktyor o‘z-o‘zimizga: «Agar men real hayotimda fojeaviy darajada chorasizlik ahvoliga tushib qolsam nima qilardim?» degan savolni berishdan iborat. Faqatgina ana shu savolga insonlarcha javob bering, bo‘ldi, boshqa hech narsaning keragi yo‘q.

«Fojeaviy darajada chorasizlik» holatiga, ya’ni murakkab ruhiy holatga tushib qolsam, nima qilgan bo‘lardim?-degan savolga siz qator g‘oyatda mantiqli, izchil xatti-harakatlar bilan javob berasiz.

Tuyg‘u mantiqi va izchilligi singari murakkab ruhiy masalani o‘zimiz yecha olmaganimiz uchun, uni o‘z holiga qo‘yib turamiz va tekshirishni bo‘lak, bizga tushunarli bo‘lgan soha, xatti-harakatlar mantiqiga ko‘chiramiz.

Jismoniy xatti-harakatlarning mantiqiy va izchil tashqi ko‘rinishini yaratar ekanmiz, agar sinchiklab qarasak, ichimizda bu yo‘lga yondosh holda boshqa his-tuyg‘ularimizning mantiqiy va izchil yo‘li ham paydo bo‘ladi. Bu tushunarli: axir,

ichki his-tuyg‘ularimiz biz uchun xatti-harakatlarni sezdirmagan holda paydo qiladi, ular ham ana shu xatti-harakatlarning hayoti bilan chambarchas bog‘langan.

Isbotlangan jismoniy va ruhiy xatti-harakatlarning mantiqi va izchilligi haqqoniylikka va his-tuyg‘ularga ishonchni vujudga keltiradi.

Kundalik hayotimiz tajribalarini, his-tuyg‘ularimizni qayta o‘rganib chiqmog‘imiz lozim.

His-hayajon sohasida biz yana o‘sha har doim hoziru-nozir-mantiq va izchillikka ro‘baro‘ kelamiz.

Mana endi ijodiy kechinma jarayonida mantiq va izchillikni his qilish haqida gapirsak.

Bu masalani qanday bo‘lmasin hal qilish kerak. Rostdan ham, haqiqiy kechinmaga asoslangan bizning san‘atimiz mantiq va izchillikni tuyg‘usini chetlab o‘tolmaydi-ku. Axir ularsiz haqiqat ham, qolaversa, ishonch ham, «men mavjudman» ham, bizning san‘atimiz, ijodimiz, kechinmamizga asoslangan barcha a‘zolarimizning beixtiyoriyligi ham yo‘q-ku.

Bu masalaga ilm nuqtai nazaridan emas, o‘zimizga juda yaxshi tanish bo‘lgan, tajriba, amaliy bilim, his-hayajon, ko‘nikma, odatlar va boshqa-boshqalarga boy haqiqiy o‘z shaxsiy hayotimiz nuqtai nazaridan ko‘rib chiqaylik.

-«Agarda men talqin qilayotgan rolimning berilgan shart-sharoitiga tushib qolsam, odamlarcha nima qilgan bo‘lardim?», deb o‘z-o‘zingizdan so‘rang.

Bu savolga shunchaki, rasman emas, balki ro‘yi-rost va samimiy javob bering. Bu savolga na faqat aql, asosan tuyg‘u bilan iroda qatnashsinlar va javob bersinlar.

Bu ham hali kam, men javobni so‘zlar orqali emas, jismoniy xatti-harakatlar orqali olishni istardim.

Inson ruhiy hayotining ichki, ruhiy holatining mantiq va izchilligini anglamoq va aniqlamoq uchun, biz tanamizning muayyan, bizga tushunarli, aniq jismoniy xatti-harakatlariga murojaat etamiz. Biz ularning mantiq va izchilligini ruhiy atamalar emas, balki jismoniy xatti-harakatlar orqali anglaymiz, aniqlaymiz va qayd qilamiz.

Agar ular chin, samarali va maqsadga muvofiq bo'lsa, qolaversa ichdan samimiy insoniy kechinmalar bilan tasdiqlangan bo'lsa, unda tashqi va ichki hayot orasida chambarchas bog'liqlik paydo bo'ladi. Ijodiy maqsadlarning amalga oshishida ana shundan foydalanish kerak.

Injiq, tutqich bermas tuyg'ulardan ko'ra, bizga yaqinroq jismoniy xatti-harakatlarga murojaat qilishimiz, ularni o'z ichki istaklarimizdan qidirishimiz, kerakli ma'lumotlarni inson sifatida o'zimga juda yaxshi tanish bo'lgan hayotiy tajribalarimizdan olamiz. Bunday paytlarda o'z xotirotlarimga va tabiatimga berilib ketaman.

Siz u yoki bu holatni, u yoki bu tuyg'uni talqin qilmoqchi bo'lar ekansiz, eng avvalo: «Ana shunga o'xshash sharoitga tushib qolsam men nima qilar edim?», deb so'rang. Yozib oling, xatti-harakatga aylantiring va ularni aynan xuddi shunday qilib rolingizga ko'chiring. Agar pyesa kuchli bo'lsa va unda haqiqiy hayot tasvirlangan bo'lsa, u holda xatti-harakatlarimizning hammasi bo'lmasa ham, qisman mos kelishi mumkin.

Yangi rolingizga taalluqli ana shunday savol va javoblarni yozib borishingizni juda ham maslahat qilaman. Bu shuning uchun ham foydaliki:

Yozma savol yoki javob vaqtida aniq nishonga uradigan so'zni qidirib topishingizga to'g'ri keladi. Buni esa savolga chuqur tushunib olmasdan qila olmaysan.

Aktyor uchun bunday yozuvlar bebaho ijodiy mahsul hisoblanadi.

Bir tasavvur qiling-a, bora-bora aktyorlik faoliyatingiz davrida siz to'qnash kelishingiz mumkin bo'lgan, pyesa va rollardagi barcha ichki holat va kayfiyatlarga mos keladigan ana shunday yozuvlar asta-sekin to'planib qoladi.

Rostdan ham, agar kishining ehtiroslaridan yaratiladigan barcha ba'zi onlarining ro'yxati bizning ixtiyorimizda bo'lganidami, agar biz ana shu ro'yxat bo'yicha yaratayotgan ehtirosimizning har bir tarkibiy qismini mantiqan va izchil kechinganimizdami, ba'zi bir aktyorlar singari, uni birdaniga qamrab olishga oshiqmasdan, asta-sekin, qismma-qism o'rganib chiqqan bo'lardik.

Bu yozuvlarda siz his-tuyg‘ular xotirangizga ruhiy mahsulingizning kattagina qismini qo‘shgan bo‘lasiz. Bu juda katta gap: axir bu hissiyotning mantiqi masalasini o‘rganishimizda juda qo‘l kelishi mumkin.

Mana, masalan, sevgi... Bu insoniy ehtiros qanday paytlarda shakllanadi-yu va u qanday xatti-harakatlarga undaydi?

Siz ana shu xatti-harakatlarning har birini fikran to‘g‘ri, dalillar bilan, chuqur o‘ylab, samimiy va to‘la-to‘kis bajarsangiz, avvaliga sevib qolgan kishining tashqi, keyinchalik esa uning ichki holatiga o‘xshash xatti-harakatlarga yaqinlashasiz.

Har tomonlama to‘la-to‘kis pyesada ana shunday holatlarning hammasi yoki eng muhim tomonlari u yoki bu darajada namoyon bo‘lib turadi. Aktyor ularni izlay boshlaydi va o‘z rolidan topadi. Ana shunday talablar bilan biz sahnada bir qator vazifa va xatti-harakatlarni bajaramiz, natijada ularning majmuidan hosil bo‘lgan holatni sevgi deb ataymiz. U «umuman» emas, qismma-qism yaratiladi. Aktyor bunday hollarda oshirib o‘ynamaydi, balki xatti-harakat qiladi, aktyorlarcha qiliq qilmaydi, balki insonlarcha kechinadi, u tuyog‘uning mohiyatini bachkanalashtirmaydi, balki uni his qiladi. “Sahna hatti–harakati ma’noli, mantiqiy va ketma-ket bo‘lishi kerak”- degan edi K.S.Stanislavskiy. Shuning uchun ham pedagogning asosiy vazifasi bu-talabani to‘g‘ri maqsadga yo‘naltirishdan iborat. [2.K.S.Stanislavskiy Tanlangan asarlar. 2-jild,M.,1954 y. 57-b.].

Ammo o‘zlari talqin qilayotgan tuyg‘uning asl mohiyatini chuqur o‘ylab va tushunib yetmagan ko‘pchilik aktyorlar sevgini «umuman» katta bir kechinma deb tasavvur qiladilar. Ular katta kechinmalar bir qancha alohida lavhalar va lahzalardan tashkil topishini unutib qo‘yadilar. Ularni yaxshi bilmoq, o‘rganish, o‘zlashtirmoq va har birini alohida bajarmoq lozim. Busiz aktyor bir qoliqlik va hunarpazlikning qurboni bo‘lishga mahkum.

Ammo afsuski, aktyor uchun o‘ta muhim bo‘lgan tuyg‘ularning mantiq va izchilligi sohasi hali sahna talablariga tatbiq etilmagan.

Butun hayotini ag‘dar-to‘ntar qilib yuboruvchi mudhish xabar, aktyorlar teatrdan ko‘rsatganlaridek, birdaniga ta’sir qilmaydi: hozircha hech narsadan xabari yo‘q u quvnoq va xotirjam; hali xabar topmasdanoq - u o‘zini u yoqdan bu yoqqa

tashlab yoqavayron bo‘la boshlaydi. Hayotda esa bunday mudhish falokatni, keskin o‘zgarishni anglab yetish bir qator izchil va mantiqiy lahzalar, ruhiy bosqichlar orqali ro‘y beradi.

Savol va topshiriqlar:

1. So‘z ustida ishlash deganda nimani tushinasiz?
2. Musiqali teatr aktyorligi tarbiyasida so‘zning axamiyati deganda nimani tushinasiz?
3. Intonatsiya nima?
4. Tuyg‘u tushinchasi nima?
5. Izchillikga erishish uchun nimalarga axamiyat berish kerak?
6. Topshiriqlardan kelib chiqib sahna ko‘rinishi tayyorlash

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Abdullayeva M. "Dramatik teatr va kinoda aktyorlik maxorati" –"Tafakkur qanoti" nashriyoti-T.: 2014.
2. Maxmudova X.-"Aktyorlik maxorati" fani majmuasidan mashqlar matn. - T., 2016 y.
3. Djumanov I. Badiiy so‘z mahorati.-T., 2015.-157 b.
4. Zufarov U. Sahna talqini va tahlil.-T.:Musiqqa, 2007.
5. Ismoilov A, Usmonov SH, Ismoilov D, "Sahna harakati va jangi". T.: Navro‘z, 2015.-265 b.
6. Mahmudov J. Aktyorlik mahorati. O‘zDSMI, 2005.
7. Qodirov M. O‘zbek teatri tarixi. T.: Ijod dunyosi, 2003.
8. Oliy ta’lim tizimini raqamli avlodga moslashtirish konsepsiyasi. Yevropa Ittifoqi Erasmus+ dasturining ko‘magida. https://hiedtec.ecs.uniruse.bg/pimages/34/3._UZBEKISTAN-CONCEPT-UZ.pdf
9. Rasulov S. Ekran san’atida tasviriy yechim va uning asoslari.-T. O‘zDSMI, 2008.-172 b.
- 10.Sayfullayev B., Mamatqosimov J. Aktyorlik mahorati. -T.: Fan va texnologiya, 2012.
- 11.Stanislavskiy K.S. Aktyorning o‘z ustida ishlashi. T.Xo‘jayev tarjimasi S.Muhamedov muharrirligida. T. Yangi asr avlodi. 2010.

4-mavzu. Aktyor va mezansahna. Aktyorlik san'atida xorijiy tajriba va uning axamiyati. (2 soat).

Reja:

- 1. Sahnada aktyor tarbiyasida mezansahnaning roli va ta'sirini etyudlarda sinash**
- 2. Aktyorlik maxoratini rivojlantirishda xorijiy tajriba, K.S.Stanislavskiy maktabi**

Tayanch iboralar: aktyorda badiiy did va etik madaniyat, insonning emotsional xotirasi, aktyor xis-tuyg'usi, mantiqiy – izchillik, improvizatsiya, jismoniy harakat uslubi, jismoniy harakatlar uslubi, tashqi-jismoniy holat, ichki-ruxiy holat, mushaklar erkinligiga erishish.

1. Sahnada aktyor tarbiyasida mezansahnaning roli va ta'sirini etyudlarda sinash

Etyudda talabalar jonli karakterlar asosida obraz yaratishga urinmaydilar. Balki, qatnashuvchilar o'z ismlari, o'z shaxslari timsolida o'zlariga tanish va yaqin bo'lgan voqea, sharoitdan foydalanib harakat qiladilar. Ish jarayonida talabalar orasida o'z-o'zidan jonli karakter xususiyatlar paydo bo'lib qolishi mumkin. Bunda pedagog ehtiyotkorlik bilan yondoshishi, uni charhlashi, rivojlantirishi kerak bo'ladi. Boisi, o'z hayotiy tajribasi asosida o'z harakat mantiqini tuzish, sahnada tabiiy, jonli harakat qilishga intilish vazifasining o'zi talaba uchun nihoyatda murakkab ekanini unutmaslik lozim. Bu vazifani qoniqarli, talabga muvofiq ravishda bajarish aktyorlik mahorati sirlarini egallash yo'lida juda katta qadamdir. Etyud birinchi kursning ikkinchi yarmida, turli texnik mashqlar bilan birga olib boriladi. Yuqorida o'tganimiz ko'plab mashq misollarini sekin-asta yangidan-yangi shart-sharoitga moslashgan xolda etyudga aylantirish mumkinligini ta'kidlab o'tgan edik. Oddiy bir mashqning etyud darajasigacha shakllanish bosqichlarini ko'rib chiqamiz. Talabaga oddiy hatti-xarakat – biror-bir qutini ochib ko'rishni, u yerda unga atalgan sovg'a borligi aytiladi. Tabiiyki talaba qiziqish bilan

qutini ochadi. Quti ichida hech narsa yo‘q ekanini ko‘rib kutilmagan bu xolatdan hayron bo‘ladi. Uning yuz ifodalari, xatti-xarakatlari organik ravishda tabiiy sodir bo‘ladi. Buning sababi vaziyat va voqea talaba uchun haqiqatdan ham tasodifiy xisoblanadi. Pedagog talabadan ushbu mashqni yana bir bor qaytarishni so‘raydi. Bu safar talaba uchun tasodifiylik ta’suroti yo‘qoladi va u avvalgi hatti-xarakatini eslab uni aynan qaytarishga urinadi. Tabiiyki endilikda uning hatti-xarakatlarida tabiiylik, organiklik xususiyati yo‘qoladi. Pedagog talabaning xatolarini tuzatib voqea tokrorlanishi jarayonida ham xatti-harakat mantiqiyligini aniqlashga yo‘l ko‘rsatishi kerak. U talabaga aniq va ma’lum mezansahnani takrorlash emas, quti ichidagi narsaga qiziqish va uning ichida hech nima yo‘qligini “tasodifiy” ravishda bilish jarayonini ifodalab berishga undasin. Buning uchun voqeaga yangidan yangi talab va savollar qo‘yib shu orqali mantiqiy davomiylik aniqlanadi. Xo‘sh, quti talabaga kim tomonidan va nima uchun berildi? Qutining ko‘rinishi, hajmini aniqlash, uning ichida nima borligiga qiziqish kerak. Balki qutining ichida talaba orzu qilgan buyum bordir? Shu xayolning o‘zi bir necha soniya ichida talaba ongida katta orzu-maqсад, tasavvurlar uyg‘otadi. Va bu uning nigohida ham o‘z ifodasini topadi. Qutini ochgach, uning ichi bo‘sh ekanidan xayron bo‘ladi. So‘ng buning sababini izlashga urinadi.

2. Aktyorlik maxoratini rivojlantirishda xorijiy tajriba, K.S.Stanislavskiy maktabi

Stanislavskiyning kashfiyot qilgan texnika va uslubini tezkor xayotimizda yo‘q qilib tashlashdan extit bo‘lish kerak. (ko‘pincha kontekstlar olib tashlanadi). Birinchi qadamdan oq so‘ramasa bo‘lmaydi : “Men qanday qilsam yaxshi aktyor bo‘la olaman? Xar doim birinchi savol bo‘lish kerak: Aktyorlarning yaxshi ijrosi nima degani? Javob esa oldingiday bo‘ladi: “Qachonki u jonli bo‘lsa” . Ajablanarlisi biz doim o‘sha nuqtaga qaytishimiz kerak, aks holda biz izlagan narsa yo‘qoladi.

Bir necha kun oldin bir chet ellik odam ko‘chada yonimga kelib mendan ingliz tilida so‘radi: “Kechirasiz, iltimos. Belsayz parkiga qanday borishimni

aytaolmaysizmi?” Men unga javob berdim. U menga qaradida va qattiq aksent bilan: “Men aniq o‘sha manzilni topganimni qanday anglab olaman?”. Bu juda o‘rinli savol edi. Anglashni o‘rganish- bu demak barcha sohada xayotiy muxim narsalarni bilib olishdir.

Borliqni anglash Stanislavskiy uchun katta axamiyat kasb etardi. Misol uchun, aktyor personajiga yuklatilgan meyorini ko‘rishni o‘rganish kerak. Stanislavskiy “Berilgan shart-sharoit” ga katta axamiyat qaratgan. G‘oya aniqqa o‘xshaydi, ammo o‘ta nozik. Xayotda barcha narsa tugallangan bo‘lishini u juda yaxshi bilardi. Biz yashayotgan katta bir dunyoda kichkinagina xayotiy xaqiqatni ko‘rish uchun personaj va xatti-xarakat doim “Berilgan shart-sharoit”ga bog‘liq bo‘ladi. Insoniyat taqdiri sayoramiz sog‘ligiga bog‘liq. Biz vakuumda yashayolmaymiz.

Afsuski Stanislavskiy afsonaga aylangan va bu narsa unga yomon tomondan xizmat qildi. Ko‘plab buyuk mutafakkirlarga o‘xshab. Stanislavskiy ayrim doimiy to‘qnashuvlar bilan kamtarinlik va soddalik orqali kurashib keldi. Ko‘pincha natijasi aksincha bo‘lgan. Balki shuning uchun barcha narsalarni yengillik bilan tan oldi.

Masalan, u bilgan teatr ikkita qit‘aga bo‘linishini, shakl va mazmunga. Endilikda Stanislavskiy aktyorning kechinma san‘atiga maftun bo‘lgan. “Uch opa-singillar” spektakli uchun kichkinagina bir tovushli effektdan iborat bo‘lak o‘ylab qo‘yilgan edi. Chexov navbatdagi ijroda - “Ajablanarli emasmi shunday yozning issiq bir kunida mana shunday joylarda sizlar chigirtka tovushini eshitmasangiz”- deb po‘pisa qilgandi. Xech qanday bo‘m-bo‘sh, soxta teatr jestlari bo‘lmadi, buning uchun Stanislavskiydan xafa bo‘lishgandi.

Asosiy birinchi ishlaridan “yuzakilikdan” qochish, teatr “xaqiqat”dan ustun bo‘lishi edi. Agar teatr yashash xuquqiga ega bo‘lmoqchi bo‘lsa, teatr bu ikkita yechimga muxtoj,-degan anglashilmovchilikka bu fikr tenglashtiriladi. Biz yashashimiz uchun saxnada o‘ynashimiz kerak, ammo o‘ta o‘yinqaroqlik jazavaga olib keladi. Muqaddaslikni, mo‘tabarlikni, yer va moviy osmonni, poklanishni qo‘pol xo‘rlagan, shou-biznesga aylantirgan holatlardan bu ikki xil qit‘a orasidan

Stanislavskiy xam boshqa buyuk insonlarga o‘xshab aylanib o‘tadi. Bir qit’aga e’tibor bermaslik qisqa kelajakda o‘zlikni xis qilish uchun qulaydir, ammo bu narsa baddiylikda o‘z joniga qasd qilishga olib keladi. Yaxshi xayot kechirish uchun biz xaos va tartiblilik o‘rtasida nozik murosima o‘rnatishimiz kerak.

Stanislavskiy boshqa buyuk mutaffakirlar kabi ziddiyatlarga ko‘p uchragan. Masalan u “Professional”likni orzu qilar edi. Zamondoshlari u talantli aktyor ekanligini tan olganlar, ammo uning o‘zi hali bu narsaga tayyor emasligini qalbining bir chetida sezib turar edi. Uning uslubi talabalarni aktyor bo‘lishga o‘qitishgina emas, talabani o‘z ichida “professionallik”ni tarbiyalashdan iborat. Xaqiqatdan mana narsa Stanislavskiyni ulug‘ligini isbotlaydi. Uning donoligi -u bilimsizlikni bilgan.

Stanislavskiy bir gurux xatti-xarakat qilayotgan aktyorlarni ko‘rganda, rejissyor sifatida u eng sust aktyorlarni birgalikda eng kuchli aktyor qilib yetishtirishga yordam berish kerak ekanligini angladi. O‘zining xayotiy faoliyati davomida aktyorlarga yordam berish va ularni yaxshiroq xatti-xarakat qilishi maqsadida bir qancha mashqlarni kashfiyot qildi. Unda xech qanday buyuk rejalar yo‘q edi. U xar doim shart-sharoitga diqqatini qaratardi Uni o‘zining berilgan shart-sharoitlari doim qurshab turardi. Xar doim xamma narsa o‘zgarib turganday shart-sharoit xam o‘zgaradi. Xar bir tizim revolyusion xarakterga ega bo‘ladi va albatta u muvaffaqiyatsizlikka uchrab turadi.

U o‘z fikridan tez-tez aynib, o‘zgarib turar edi. Uning xar bir talabasi kuzatuvlari yoddan ko‘tarilmasligi uchun ularni yozib olish maqsadida kundalik daftar tutishga majbur qilgan.

Ko‘p yillar davomida ayniqsa ayniqsa, revolyusiyadan keyin ustozini fikrlarini xotirasiga muxrlagan shogirdlari xar tomonga tarqab ketdilar, Konstantina Sergeyevichning ziddiyatga boy fikrlari davr o‘tishi bilan, vaqtinchalik bir tizimga tushishi mumkin. Shuning uchun uning shogirdlari xam jiddiy norozilik fikrlarni juda ko‘p bildiradilar. Bularning ko‘piga Konstantin Sergeyevich o‘z roziligini bildirgan bo‘lardi. Ammo u, shu faqat bitta xaqiqat yo‘li,- degan shogirlar fikriga qo‘shilmas edi.

Stanislavskiy qalbida buyuk g'oyalar shakllanayotganini ko'rgan o'sha davrning davlat raxbarlari cho'chib turar edi. Albatta avval ular noo'rin insoniy o'lchovlar birligini yo'qotishi kerak edi. Sovetlar Soyuzi turli xil tag ma'noga ega metaforalardan qo'rqqani uchun, ayrim davlat xizmatchilari uning nazariyasini stalinchilik naturalizmi uchun buzib o'zgarttirgan. Ammo sayoraning kesishmasiga ko'ra, boshqa taqdir unga duch keldi. Stanichslavskiyning yana bir prinsiplaridan biri -aktyorlar kutilmaganda ta'sirlanib partnyori bilan shu vaqtda adaptatsiya qilishga sharoit yaratadi. Lekin qo'shma Shtatlarda uni ayrim vaqtlarda ansambldan yiroq holda o'zini katta ijro qilgan roli bilan yakka yulduz bo'lib jamoadan ajralib turadi. Shu yo'sinda o'tgan davrning asosiy qismida Stanislavskiy kommunistik fikrlarni ya'ni har bir inson o'z didiga ega deb singdirib ketgan. Xozirgi davrdagi totalitar tuzumni o'sib borishi totalitar tuzumni yemirilishiga raxna solyapti. Stanislavskiy xam fundamentalizmning raxnasi ostida turibdi. Buyuk ruxiy yo'l boshlovchilar shuni ta'kidlaydiki, qonun bilan ruxiy qonun o'rtasida qarama qarshilik bo'ladi, lekin inson ruhiy holatni o'zida xis qila olishi kerak.

Savol va topshiriqlar:

1. Sahnada aktyor tarbiyasida mezansahnaning roli va ta'sirini etyudlarda sinash
2. Aktyorlik maxoratini rivojlantirishda xorijiy tajriba, K.S.Stanislavskiy maktabi
3. Mezansahna deganda nimani tushinasiz?
4. Mezansahnaning rolga ta'siri qay darajada muxum?
5. Etyud tayyorlash?
6. K.S.Stanislavskiy kim?
7. Xorij teatrlari to'g'risida nimalarni bilasiz ?
8. Xorij aktyorlaridan kimlarni ijodiga qiziqasiz?
9. Topshiriqlardan kelib chiqib sahna ko'rinishi tayyorlash

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayeva M. "Dramatik teatr va kinoda aktyorlik maxorati" –"Tafakkur qanoti" nashriyoti-T.: 2014.

2. Maxmudova X.-“Aktyorlik maxorati” fani majmuasidan mashqlar matn. - T., 2016 y.
3. Djumanov I. Badiiy so‘z mahorati.-T., 2015.-157 b.
4. Zufarov U. Sahna talqini va tahlil.-T.:Musiqqa, 2007.
5. Ismoilov A, Usmonov SH, Ismoilov D, “Sahna harakati va jangi”. T.: Navro‘z, 2015.-265 b.
6. Mahmudov J. Aktyorlik mahorati. O‘zDSMI, 2005.
7. Qodirov M. O‘zbek teatri tarixi. T.: Ijod dunyosi, 2003.
8. Oliy ta’lim tizimini raqamli avlodga moslashtirish konsepsiyasi. Yevropa Ittifoqi Erasmus+ dasturining ko‘magida. https://hiedtec.ecs.uniruse.bg/pimages/34/3._UZBEKISTAN-CONCEPT-UZ.pdf
9. Rasulov S. Ekran san’atida tasviriy yechim va uning asoslari.-T. O‘zDSMI, 2008.-172 b.
- 10.Sayfullayev B., Mamatqosimov J. Aktyorlik mahorati. -T.: Fan va texnologiya, 2012.
- 11.Stanislavskiy K.S. Aktyorning o‘z ustida ishlashi. T.Xo‘jayev tarjimasi S.Muhamedov muharrirligida. T. Yangi asr avlodi. 2010.
- 12.Tulyaxodjayeva M., Qozoqboyev T. Drama nazariyasi.-Toshkent O‘zDSMI, 2014.
- 13.David Spencer “Gateway”, Students book, Macmillan 2012.

IV. AMALIY MASHG‘ULOT MATERIALLARI

IV. AMALIY MASHG‘ULOT MATERIALLARI

1 amaliy mashg‘ulot. Aktyorda badiiy did va etnik madaniyatni tarbiyalash. Aktyorning kuzatuvchanligi va xayotiylik. (2 soat).

Reja:

- 4. Aktyorda badiiy didni shakillantirish va madaniyatni rivojlantirish**
- 5. Badiiy asarga tiliga talabada hurmat xissini tarbiyalash.**
- 6. Aktyorda hayotiylik va ko‘zatuvcchanlikni rivojlantirish, ichki xissiyot, xislat-fazilatlarni ichki tasvir texnikasi orqali ifodalash.**

Tayanch iboralar: aktyorda badiiy did va etik madaniyat, insonning emotsional xotirasi, aktyor xis-tuyg‘usi, mantiqiy – izchillik, improvizatsiya, jismoniy harakat uslubi, jismoniy harakatlar uslubi, tashqi-jismoniy holat, ichki-ruxiy holat, mushaklar erkinligiga erishish.

1. Aktyorda badiiy didni shakillantirish va madaniyatni rivojlantirish

Teatr san‘ati maktabini o‘rganuvchi talabalar eng avvalo sahnada ijro etishni o‘rgatib bo‘lmasligi, o‘rganish esa mumkinligini, teatr san‘ati dargoxi aniq qoliplarga ega bo‘lgan g‘isht tayyorlovchi zavod emas ekanligini aniq bilishi kerak. Rollarni ijro etish uchun tavsiyalar yo‘q. Talabalar yaxshi aktyor bo‘lib yetishadimi, yo‘qmi biz buni bilmaymiz. Agar yurakdan o‘rganish uchun xoxishi zo‘r bo‘lsa, maqsadga erishadi albatta. San‘atda barcha sharoitga xos yurish–turish qoidalari yo‘q, va shaxzoda Gamlet rolini qanday ijro etishning majburiy ko‘nikmalari bo‘lishi ham mumkin emas. Albatta bugun, bundan 50 yil avvalgidek emas, yana 50 yildan so‘ng xam hamma narsa o‘zgaradi, bugungiday bo‘lmaydi. Chunki, bundan yarim asr ilgari, hamda bugun va yana yarim asrdan keyin, aktyor asosiy savolni, ya‘ni – NIMA UCHUN MEN BUGUN GAMLETni O‘YNAYAPMAN?, degan savolni hal etadi. Nima uchunligini hal qilgach, kimni va nimani o‘ynaydi, qandayligini izlaydi, o‘ylaydi va topadi.

Aktyor etikasi nafaqat kasb sirlarini egallashda, balki, butun san‘at tarixining g‘oyaviy tarkibiga ham ta’sir etadi. Shuning uchun ham teatr san‘atida aktyor etikasi ma’lum chegara va qoidalardan tashkil topgan. Har bir aktyor teatrdagi faoliyat yuritar ekan teatr jamoasi, tomoshabin, pyesa muallifi, partnyori va nihoyat o‘zi oldidagi ma’suliyatni unutmasligi, xis etishi lozim. Teatr san‘atining o‘ziga xos tabiati, jamoa san‘at ekanligi aktyor oldiga nafaqat o‘zi va jamoasi, balki umumbashariyat bilan bog‘liq yuksak burchni yuklaydi. Bunda aktyor jamoa, jamoa esa aktyor uchun javobgar xisoblanadi. Shu jihatdan ham teatr san‘ati tarixida uning buyuk darg‘alari yosh aktyorni tarbiyalashda etik, estetik madaniyat tarbiyasini muhim deya

xisoblaganlar. Zero, bir teatr asari – spektakl yaralishida ko‘plab insonlar ishtirok etadi. Ular orasida ijodiy badiiy birdamlik paydo bo‘lgandagina spektakl yaralishidek murakkab jarayon samarali yakun topadi. Aksincha, jamoa ichida faqat o‘z manfaatini ko‘zlaydigan shaxslar ham uchrab turadi. Bunday insonlar Stanislavskiy ta‘biri bilan aytganda san‘atni emas san‘atda o‘zini sevgan “ijodkor”lardir. Ular nafaqat spektakl, balki, san‘at rivoji, sifatiga salbiy ta‘sir etadilar. Xudbinlik, xasad, ko‘rolmaslik, mayda-chuyda gap-so‘zlar va sahna orti g‘iybatlariga yukak g‘oya, buyuk maqsadga intilish orqaligina chek qo‘yish mumkin. Aktyorlik va san‘at etikasining eng muhim birlamchi talabi shudir. Har qanday eng iste‘dodli, mahoratli aktyor ham o‘zi xis etmagan, o‘zida mavjud bo‘lmagan guman xislat-fazilatlarni, qalb beg‘uborligi, yurak pokligini sahnada ishonarli tasvir etolmaydi. Uning xattixarakteratlariga tomoshabin ishonmaydi. Aktyor sahnada “xissiyot xotirasisiz” ijod qila olmasligi ko‘pchilik san‘at ahllariga albatta kundek ravshan. Qahramonning ichki dunyosini yaratish uchun aktyorga o‘z intellektual va emotsional xotirasigina ko‘mak berishi mumkin. Shuning uchun ham o‘z hayotiy tajribasi davomida turli xissiyotlarni boshdan kechirmagan aktyor sahnada aynan shu xissiyotlarni tasvirley olmaydi. Bunga erishgan taqdirda ham haqiqiy san‘at xisoblanmaydi. Turli ichki xissiyot, xislat-fazilatlarni quruq tashqi tasvir texnikasi orqali ifodalab bo‘lmaydi. Buning aksi, ya‘ni salbiy obraz yaratishda ham ayni yuqoridagi fikrimiz o‘z isbotini topadi. Yuksak fazilatli ideal, barkamol inson bo‘lishni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘ymagan aktyor sahnada uning aksi – antitezasini san‘at asari darajasida tasvir eta olmaydi. (Bundan kelib chiqadiki, aktyor eng avvalo o‘zida guman fazilatlarni shakllantira olishi darkor). Qalbiga yuksak g‘oyalarni eka olgan, yuksak madaniyatga ega bo‘lgan aktyor biror bir salbiy obrazni tushunib tasvirlar ekan zaldagi tomoshabinlar tasavvurida bu obrazga nisbatan ishonch va istexzo, nafrat uyg‘onadi. Boisi, aktyor sahnada salbiy obraz qiyofasidagi xatti-harakatlari zaminida o‘z obraziga nisbatan nafrat yotadi. Bu nafrat bevosita tomoshabin qalbiga ham o‘tadi. Teatr san‘ati tarixida yuksak satirik obrazlarning faqat yuqori madaniyat, bilm va keng dunyoqarashga ega bo‘lgan san‘atkorlarga mahorat bilan ijro eta olganligi bejiz emas. Albatta, mazkur fikrlardan ulug‘ aktyorlarning barchasi salbiy xislatlardan xoli degan xulosa yasamoqchi emasmiz. Biz yashab turgan hayotimizda ideal, barkamol insonning yo‘qligi aniq fakt. Faqat barkamollikka intiluvchi insonlarga mavjud. Salbiy obraz qiyofasini ifoda etarkan aktyorning o‘z emotsional xotirasiga murojaat etib salbiy xislatlar xissiyotidan foydalanishi sir emas. Ammo, aktyor ayni damda o‘z salbiy xislatining aynan salbiy ekanligini tushunib yetgan bo‘lishi kerak. Ko‘plab ulug‘ san‘atkorlar tajribalaridan ma‘lumki, salbiy, shuningdek ijobiy obraz ijrochisi ham o‘z qahramonini yaratar ekan qalbidagi yashirin xotiralar, o‘z boshidan kechgan voqelar haqidagi xissiyotlardan ish quroli sifatida foydalanadi. Biz eng yaxshi deya xisoblaydigan, tasvir etadigan insonda

ham oz bo'lsada xasad, xudbinlik, beshavqatlik, qo'rqqoqlik, yovuzlik kabi xislatlarni nima va qanday? ekanligini oz bo'lsada biladi, xis qiladi. Insonning emotsional xotirasida salbiy xislatlar ko'plab topiladi. Ularning salbiy ekanligini ta'kidlovchi vosita esa ong xisoblanadi. O'z emotsional xotirasidan to'g'ri foydalana olgan aktyorgina sahnada yuksak obrazlar, san'at asarlari yarata oladi. Bu muvaffaqiyat asosida esa yuksak ezgu maqsad yotadi. Teatr ijodkorlari orasida shunday aqida mavjud: Aktyor teatr binosiga qadam qo'yar ekan, o'zi bilan faqat yuragidagi yaxshi xislat-xayollarni olib kirishi, aksincha, haqiqiy ijod jarayoni, ilhomiga halaqit beruvchi, putur yetkazuvchi, kishining yuksak, toza tabiatiga qarshi yomonliklar, mayda gap-so'z, g'iybat, arzimas orzu-tashvishlarni esa teatr tashqarisida qoldirishi lozim. Tinimsiz qaytariluvchi mashqlar natijasida aktyor qalbidagi barcha ijobiy fazilatlarning mustahkamlanishi, salbiy xayollarning esa sekin-astalik bilan yo'qolib borishiga erishishi mumkin.

Etik madaniyat talablari har bir davr, zamon, muhit ta'sirida o'zgarib boradi. Ammo, uning zaminida yotgan asosiy g'oya, oliy, ezgu maqsad – guman xislat, badiiy did, etik madaniyat o'zgarmaydi. Balki, yanada sayqallanib, rivojlanib boraveradi.

Teatr shunday murakkab zaminki, unda bir vaqtning o'zida ham chiroyli, nafis gul, ham tikanak o'sishi, ozuqa olishi mumkin. Bu zamin har ikkisini - yuksak ezgu niyatli, teatrga sodiq, uning uchun har qanday qurbonlikka tayyor ijodkorni ham, o'ziga xaddan tashqari bino qo'ygan, xudbin, san'atdan faqat shuxratparastlik, o'z manfaati yo'lida foydalanuvchilarni ham o'z o'g'itlari, boy ma'danlari bilan birdek ta'minlaydi. Shunga qaramay, xaqiqiy aktyorlarga yillar silsilasida, tarix zarvaraqlarida abadiy yashashi mumkin.

Bugungi kun zamonaviy aktyori tezkor shiddat-shaxtga ega, yangilikka intiluvchi bo'lishi bilan birga, sokin, beg'ubor ijod ilhomiga ham ega bo'lishi kerak. Zero, tobora rivojlanib borayotgan asrimiz ijodkor, aktyordan, balki, ishchanlik, tezkorlikni talab etadi. Aktyor esa xalq ko'zgusi. Oddiy insonlardan bir pog'ona yuqoriroqda, oldinroqda, xalqqa o'rnak. Teatr sahnasining tomosha zalidan bir-ikki pog'ona yuqorida ekanligining ma'no-mohiyati ham shundadir balki. Bu falsafa aktyorning zimmasiga san'at va o'zi oldida juda katta ma'suliyat yuklaydi. U teatr san'atining asosiy quroli sifatida o'zini ham jismoniy, ham ruxiy tomonlama turli zararli ta'sirlardan ximoya qilishi, noziklik bilan tarbiyalashi lozim.

Aktyor ijodi jarayonining dastlabki bosqichida osonlik bilan topilgan shuhrat aktyor shaxsiyati va etik madaniyatiga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

O'z-o'zini sevish va xudbinlik aktyorlik kasbida eng birinchi dushman sanaladi. Ijodiy o'z-o'zidan qoniqish aktyor mahoratini o'tmaslashtiradi. Aktyor doim o'z kamchiliklarini bilishi, nazaorat qilishi, ularni bartaraf etishga intilishi lozim. Ba'zi xollarda aktyorni maqtash, qo'llab –quvvatlash albatta extiyojga,

zaruriyatga aylanishi mumkin. Biroq, bu borada talaba kelajak faoliyatida shuni inobatga olishi, o'ta e'tiyotkorlik va ziyraklik bilan ish ko'rishi talab etiladi.

2. Badiiy asarga tiliga talabada hurmat xissini tarbiyalash.

Yosh aktyorda dramaturg, pyesa tiliga ham alohida hurmat xissini tarbiyalash avvalo aktyorning etik madaniyati talablaridan biri xisoblanadi. Aktyor biror-bir asar qahramonini ijro etar ekan pyesada keltirilgan so'zdan ortiqcha so'zni qo'llamasligi, o'zidan so'z qo'shmasligi kerak. Vaholanki, bugungi kunda teatrlarimizda bu masalaga mutlaqo e'tibor berilmaydi. Aktyor har bir so'z qadrini bilishi, xis etishi, muallif maqsadi, uslubiyatiga chuqur hurmat bilan qarashi lozim.

Aktyor sahnada partnyori oldida ham ma'suliyatlidir. Zero, sahnada badiiy hayot aktyorlarning o'zaro hamkorlikdagi hatti-xarakatlari orqali yuzaga keladi. Aktyorning partnyori oldidagi ma'suliyati unga nisbatan e'tiborli bo'lishga, o'ziga nisbatan bildirilayotgan munosabatni ilib olib unga qarshi munosabat bildirishga zamin yaratadi.

Aktyorning zimmasidagi ma'suliyatlar qatorida uning o'zi oldidagi ma'suliyat ham mavjudki, aktyor buni qalban xis etishi, o'zida ma'naviy, ruxiy, ijodiy kayfiyatni tarbiyalashi, rivojlantirishi, asarb-avaylashi kerak bo'ladi.

Teatr maktabi o'quvchilari bilan badiiy havaskorlik ishtirokchilariga aktyorlik mahoratini egallayotgan paytida aniq tavsiya berib bo'lmaydi. Aktyorlik kasbini o'rgatib bo'lmaydi. Ammo aktyorlik maxoratini o'rganish mumkin. Darhaqiqat, sahnada rol ijro etishning bir qolipga tushirilgan qonun-qoidasi yo'q. Xususan, Gamlet obrazini qanday yaratish mumkinligiga aniq ko'rsatma berib bo'lmaydi. Teatr san'ati paydo bo'lganidan boshlab aktyorning o'zi nima uchun aynan shu rolni o'ynayotganligi bilan bog'liq eng muhim masalani o'zi hal qilgan va bundan keyin ham shunday bo'lib qoladi.

3 Aktyorda hayotiylik va ko'zatuvchanlikni rivojlantirish, ichki xissiyot, xislat-fazilatlarni ichki tasvir texnikasi orqali ifodalash.

O'ylash, xis qilish, tayyorgarlik. Keling, bugun oqshom koptok o'ynaymiz. Har birimizda bittadan koptok bo'ladi. Albatta har biringizni partnyoringiz bo'ladi va bir biringizga koptokni yerga urib, so'ng ilib olasiz. Enda shu mashqni uch kishi bir biriga koptokni yerga urish orqali uzatadi. Bu uch tomonlama bajariladi, ya'ni bir biriga avvalgi tarzda uzatadi. Mashq to'g'ri bajarilishiga har biri ma'sul. Yana bir mashqning talabi, koptok aynan yurakni nishon etib otilishi zarur. Guruxni xis qildingizmi? Ayni mashqni ko'p bor takrorlanishi guruxni xis qilish va bir birini so'zsiz ham anglashni o'rgatadi. Bu biln siz o'zingiz, partnyoringiz va ayniqsa yaratayotgan personajingizni xis qilishga o'rgatadi.

Men sakkiz oyoqning biriga aylana olaman. Shundan keyin dunyoni aylanib chiqishga qaror qildim. (Tasavvur mashqlari) Xayolparastmi? Bu ham yaxshi. Chunki, tasavvur qilish foydali. Bu oddiy bajariladi. Ammo siz xis-tuygʻudan narisiz degani emas muximi siz qanday xarakterga ega ekaningizni bilishingizda. Aynan personajni gavdalantirishda siz oʻzingizda borini unutib yangi tipni shakllantirishingizga toʻgʻri keladi, bunda oʻzlashtirilgan texnikani ishga solasiz. Gap sizning xayotingiz xaqida boryapti, qaysikimutloqishingiz, kasbiymeningizdantashqarida. keling shu nuqtai nazardan oʻzingiz uchun ham mutloq yangi sifatningizni kashf etishga urinamiz. Qandaydir sizga maʼlum biron xabar ,axborotni xuddiki bilmaganday tuting deylik masalan sizning boshingiz oʻrnida biron bir buyum joylashgan. Ayni patda uham yumaloq va tanangizning boshqa aʼzalari bilan chambar chas bogʻliq. Boshingiz vertikal joylashgan aʼzo, shu tariqa xarakat pastga tomon, yaʼni boʻyinlarimizni xis etib koʻring. Uni ham biron shaklda tasavvur etib koʻring. Xis qiling. Xozir biri ustidagi boshqasini xarakatga keltiring.sekin asta bu xarakatlarga oyoq qoʻllarimiz ham qoʻshiladi. Yaxshimi? Mana shu xolatingizda biron narsani gapirib koʻring bu xarakatda boʻla turib gapirish mavzu va masalalar oʻzgargan xolda takror, takror bajaring. Xozir bu mashqni xarakatlaringizni tezlashtirgan xolda bajaring.

Sen biroz avval bildirilgan fikrni takrorlayapsan? Aslida bularning baʼrini chuqur xis qilgan xolda bajarish lozim boʻladi.Bu mashqni bajarayotganingizda borgan sari murakab boʻlayotganini xis qilasiz.. mashqni mumkin qadar tez bajarar ekansiz sezgi aʼzolingizni toʻla ishlatishga xarakat qiling.Mashqlarni ongli bajarishga urining.

Aktyor boshqa kundalik mashqlar bilan bir qatorda diqqat Bilan kuzatuvchanlikni oʻzida rivojlantirishi kerak. U oʻzining hamda boshqalarning yurish-turishida, beixtiyoriy ravishda qilingan ishlarda ifodalangan yashirin sabab va maqsadlarni tushunib, belgilab olishi kerak.

Kuzatuvchanlik boʻlgʻusi aktyor uchun diqqatni rivojlantirish sifatida hamda ijod uchun materialni toʻplash tariqasida kerakdir. “Hayotni kuzatishda – degan edi Stanislavskiy – aktyor atrofiga oddiy parishonxotir odam boʻlib emas, yoki faqat hisob maʼlumotlarini toʻplaydigan buxgalter boʻlib emas, balki – odamlarning shart–sharoitlaridan kelib chiqib qiladigan ishlarini, qilmishlarini tubdan kuzatib, diqqat bilan oʻrganishi lozim. Bu haqiqiy qiziquvchan ijodkorga xosdir³. Pedagog kuzatuvchanlikni tomosha sifatida emas, balki ularni xatti-harakatday tushunishlari kerak ekanligini talabalardan talab qilishi kerak, yaʼni qiziq hodisalarni kuzatishni, hayotdagi voqealarni, odamlarning feʼl–atvorini oʻrganib, ularni tanlab, baho berib oʻz ishlarida foydalanishni oʻrgatishi kerak. Diqqat va kuzatuvchanlik mashqlarida

³ К.С.Станиславский. Танланган асарлар. 2-жилд, 125 б.

pedagog doimiy ravishda talabalar tasavvurini rivojlantirib, ularning diqqatini har xil gap sotishlardan ozod qilib, harakatda faxmlangan his-tuyg'ularni egallashga yo'naltirishi kerak. Talabalar atrofdagi voqea-hodisalarni kuzatish, ularni ko'rib, tushunish, ularning faqatgina tashqi xolini emas, balki ichki obyektiv qonuniyatlarini tushuna bilish, kuzatilayotgan odamning fe'l-atvorini aniqlash, chuqur tahlil qilish uning kasbiy odatlarini to'liq o'rganish kabi muhim masalalarga butun e'tiborini bermoqlari lozim. Mashg'ulotlar vaqtida talabalar, kuzatgan odamlarning harakatlarini, fe'l-atvor xususiyatlarini ko'rsatishadi. Bu bo'limda biz talabalardan kuzatgan odamni "to'liq holda" emas, balki bu bosqichning birinchi navbatida uning tashqi o'ziga xosliklarini kuzatishni o'rgatamiz. Dastavval kuzatilayotgan odamning faqat o'ziga xos xarakterli fe'l-atvorini topishadi. Masalan: yurish-turishi va o'zini tutishiga e'tibor berish kerak. Talabalar avval uyalib, keyin jonu-dillari bilan kuzatgan odamlarini ko'rsatib berishdi. Bizning ko'z o'ngimizda xilma-xil odamlarning «yurishlari, o'zini tutishlari» namoyon bo'ldi va bu odamlarning timsollaridan ularning ichki dunyosi ko'rina boshlaydi. Masalan, uchun uzoq bir qishloqdan kelgan qiz. U parishon, sarosimada, vaqti-vaqti bilan qo'lidagi qog'oz parchasiga qarab qo'yyapti, qog'ozda u boradigan manzil yozilgan, ammo u gavjum shaharning shovqinidan bezovtalanayapti. Lotin alifbosida yozilgan ko'chani nomini o'qiy olmasdan, boshqa ko'chaga o'tib ketadi. Manna endi sahnada badavlat, o'ziga ishongan odam paydo bo'ldi. U shoshmasdan uyqu oldidan sayr qilmoqda. Sahnaga baland poshnali tuflida, bir xil ritmda tebranib bir qiz chiqib keladi. U to'xtab zalga nazar tashlaydi. O'zining nigohi bilan barchaning diqqatini o'ziga jalb qilishni xohlaydi. Sahnaga boshiga tog'ora qo'yib olib, lapanglab, yoshi o'tgan ayol chiqadi. U atrofga alanglab, qayerga borishi kerakligini aniqlaydi. Ro'molning uchi bilan yuzidagi, bo'ynidagi terini artib qo'yadi. Kerakli joyni aniqlagach, chiqib ketadi. Endi sahnaga yosh qiz yugurib chiqib keladi. U zalga qarab to'xtab qoladi va tasavvuridagi vitrinaga osib qo'yilgan ro'yxatlarni ko'zdan kechiradi. Biz bu abituriyentlarning ro'yxati ekanligini tushunib olamiz. Ro'yxatda o'z nomini topolmagan qizning lablari cho'chchayadi, lekin, hali hayot oldinda ekanligini tushunib achinmay jilmayib chiqib ketadi. Undan keyin sahnaga bir bezori yugurib chiqadi, uning cho'ntaklari olma bilan to'lgan. Tez – tez nafas olishidan uni orqasidan kimdir quvlagani bilinib turibdi. U yoq bu yoqqa alanglab, hech kim orqasidan kelmayotganligiga ishonch hosil qilib, yerga o'tiradi va rohatlanib olma yeya boshlaydi. Birdan diqqatini kimningdir oyoq tovushlari bo'ladi, u o'rnidan turib, qochib ketadi. Uning ketidan qo'lida shapkasini mijig'lab, shir-shir qilib, salmoqlanib bir bolakay chiqib keladi, uning boshi egilgan. Vaqti-vaqti bilan burnini tortib qo'yadi va bir qo'li bilan uni artib turadi. Bu bolakayning qiyofasida to'polonchi maktab bolasining avzoyi ko'rinib turadi. U dakki yemaslik uchun ko'chani kuzatadi va qochib ketish uchun yo'l izlaydi. Miyasida sarf qilgan

pullarni hisoblab, magazindan xarid qilingan narsalarini ko'targan bir erkak chiqib keladi. U to'xtab, qo'lidagi yuklarini pastga qo'yib, nimalarnidir bermoqlari bilan hisoblab ko'radi. Qolgan pulini ko'rish uchun hamyonini olmoqchi bo'ladi va birdan uni kassaning oldida unutib qoldirgani esiga tushadi. Ana endi, sahnaga bemalol qadam tashlab, qora ko'zoynak taqqan, qo'lida mashinaning kaliti ilingan zanjirni dam-badam aylantirib o'ynab, og'zida tishkovlagichli bir yigit chiqib keladi. Sahnaning oldiga yaqinlashgach, u asta ko'zoynagini olib, tomoshabin o'tirgan zalga qarab turadi, go'yo do'kondan kerakli narsani izlayotgandek. Lekin ko'ngliga yoqqan narsani topmagach, ensasi qotib, ko'zoynagini taqib chiqib ketadi.

Bunday mashqlarni bajarayotgan vaqtda ortiqcha mayda-chuyda xatti-harakatlarni ko'rsatmasdan, ularni olib tashlab, o'ziga xos fe'l-atvorning tipikligini belgilab beradigan harakatlardan foydalanish kerak. Ijodkor aktyor kuzatayotgan odamlarning o'ziga xos umumiyliklarini bizga yetkazib Bera olgan taqdirda tomoshabin bu qiyofani oldin ko'rgan, tanish yoki bo'lmasa mutlaqo notanish chehra deb ajratib oladi.

Savol va topshiriqlar:

1. Aktyorda badiiy did va etik madaniyat deganda nimani tushunasiz?
2. Turli ichki xissiyot, xislat-fazilatlarni ichki tasvir texnikasi orqali ifodalab bering.
3. Xasad, xudbinlik, beshavqatlik, qo'rqqoqlik, yovuzlik kabi xislatlar bo'yicha xotirada muxrlangan kadrlarni tasvirlang.
4. Yaxshilik, ezgulik qilgan, etik madaniyatiga ega bo'lgan insonni xotirangizda tiklab tasvirlang.

2- amaliy mashg'ulot Rivojlangan mamlakatlardagi aktyorlik ijrosining bugungi ko'rinishi. Zamonaviy va tarixiy mavzulardagi spektakllarda aktyorlik ijrolarning innovatsion usullardan foydalanish masalalari. (2 soat).

Reja:

- 1. Aktyor shakillanishida teatr san'atining ta'siri va etyudning axamiyati**
- 2. Aktyorda hissiyot va xotirani rivojlantirish**

Tayanch iboralar: aktyorda badiiy did va etik madaniyat, insonning emotsional xotirasi, aktyor xis-tuyg'usi, mantiqiy – izchillik, improvizatsiya, jismoniy harakat uslubi, jismoniy harakatlar uslubi, tashqi-jismoniy holat, ichki-ruxiy holat, mushaklar erkinligiga erishish.

1. Aktyor shakillanishida teatr san'atining ta'siri va etyudning axamiyati

Sizlar o'z tajribangizdan bilasizlarki, aktyor uchun tekis va bo'sh joy qanchalik noqulay, unda diqqatni to'plash, kichkinagina mashqda yoki soddagina etyudda kishi o'zini topib olishi amri maholdir.

Kani shunaqa, xuddi konsert estradasidagi singari quruq joyda, sahnaning oldiga Gamlet, Otello, Makbet rollarining butun «insonning ruhiy hayotini» ko'rsatib ko'ring-chi. Buni rejissyorning yordamisiz, mizanssenasiz, buyumlar va mebelsiz qilib ko'ring-chi. Ularga o'tirish, suyanish ular atrofida truppalar hosil qilish mumkin! Axir bunday vaziyatlar sahnada yashamoqqa va o'zimizning ichki xolatimizni plastik ravishda ifodalashga yordam beradi. Bunga sahnaning oldida, ustundek qotib turib emas, aksincha, turlicha boy mizanssenada erishmoq mumkin. Bizga uchinchi o'lchov, ya'ni sahna satxi kerak, biz uning ustida yuramiz. uning ustida yashaymiz va xatti-harakat qilamiz. Bizga uchinchi o'lchov birinchi, ikkinchi o'lchovga nisbatan zarurroqdir. Orqada, bizning orqamizda, genial rassomning ajoyib dekoratsiyasi osilib turganidan artistlarga nima foyda? U orqada turgani uchun biz uni ko'pincha ko'rmaymiz, U bizni faqat yaxshi o'ynashga. o'z muxitimizga loyiq bo'lishga majbur qiladi, u bizga yordam bermaydi, chunki rassom uni yaratayotganda faqat suratni o'ylagan va faqat o'zini ko'rsatgan, artistni esa unutib ketgan.

Suflyor xujrasi oldida turib olib, xech kimning yordamisiz, mizanssenasiz, rejissyor va rassomsiz pyesa va rolning butun mohiyatini ko'rsata oladigan bunday geniylar, bunday texniklar qani?!

San'atimiz xech kimning yordamisiz artistning yakka o'zi ijodiy vazifani bajarishga imkoniyat beradigan psixotexnika sohasida eng yuqori cho'qqiga ko'tarilgunga qadar bizlar rejissyorning va kulisa orqasidagi spektakl ijodkorlarining yordamiga muxtojmiz, chunki har xil dekoratsiya, planlashtirish, yorug'lik, tovushlar va bo'lak qo'zg'atkichlar ularning qo'lidadir.

Nega burchakka suqilib oldingiz? - deb murojaat qildi Arkadiy Nikolayevich Maloletkovga qarab.

Men... uzoqroqda O'tirmasam bo'lmaydi! - dedi u hayajon ichida gangib qolgan Vyunsovdan yashirinish uchun yana ham burchakka tiqilib olarkan.

-Nega hammalaring to'planib oldingiz? - dedi Torsov, eng shinam burchakda, stol yonidagi divanga o'tirarkan, Arkadiy Nikolayevichning kelishini ko'rayotgan bir gurux o'quvchilarga qarab.

Anekdotlar aytilyapti... shunday... quloq solib o'tiribmiz, - deb javob berdi chizmakash

Govorkov ikkovingiz lampa oldida nima qilyapsizlar? - murojaat qildi Arkadiy Nikolayevich Velyaminovaga qarab.

-Men... men... bilmayman... nima deyshimni bilmayman... -dedi hijolat tortib qizcha. - Xat o'qiyapmiz... shuning uchun.... ah nima uchunligini o'zim ham bilmayman...

- Nega siz Shustov bilan yuribsiz? - meni so'roqqa tutdi Torsov.

-Bir narsani muhokama qilyapmiz. - javob berdim men.

Xullas, - deb yakun yasadi Arkadiy Nikolayevich. - Har biringiz kayfiyatingiz, kechinmangiz va ishingizga qarab, hammadan qulayroq joyni tanlagansiz, kerakli mizanssenani yaratgansiz va o'z maqsadingizga ishlatgansiz, ehtimol, aksincha. Mizanssena sizlarga ishni, vazifani aytib bergandir.

Torsov kaminning oldiga o'tirdi, biz esa unga qarab o'tirdik. Ba'zilar uning so'zlarini yaxshiroq eshitish niyatida o'z stullarini unga yaqinroq surib olishdi men lampa turgan stolning yonidan joy oldim, chunki yozishim uchun qulaylik kerak edi. Govorkov bilan Velyaminova pichirlab gaplashib o'tirish uchun nariroqqa siljishdi.

Endi aytinglar-chi, nega siz bu yerga, siz u yerga, siz esa stol yoniga o'tirdingiz? -deb tushuntirib berishimizni talab qildi Arkadiy Nikolayevich.

Biz yana uz xatti-harakatimiz xaqida unga hisobot berdik va ulardan Arkadiy Nikolayevich bu safar ham, bizlarning har birimiz o'zimizcha, sharoitga, ishimizga, ruhiy xolatimizga va kechinmamizga qarab mizanssenadan foydalanganimizni asoslab berdi.

Shundan keyin Arkadiy Nikolayevich bizlarni xonaning turli burchaklariga olib bordi-da (har bir burchakda mebel turlicha qo'yilgan edi) ular qanday kayfiyatlarni, hissiyot xotiralarini, takroriy kechinmalarni uyg'otishini aniqlab berishimizni taklif qildi. Biz ushbu mizanssenadan qanday sharoitlarda qanday foydalanishimizni aniqlab berishimiz lozim edi.

Shundan sung Torsov o'z xohishicha, bizlar uchun qator mizanssenalar yaratdi, biz esa qanday ruhiy xolatlarda. qanday sharoitlarda, qanday kayfiyatda yoki berilgan shart-sharoitda u bizga ko'rsatib berganicha o'tirishimiz qulayligini eslashimiz va belgilashimiz kerak edi. Boshqacha qilib aytganda, ilgari o'z ruhiy xolatimizni, xatti-harakat vazifasini sezishimizga qarab o'zimiz mizanssena topgan bo'lsak, endi bu ishni bizning o'rnimizga u bajarar edi, biz esa birovning aytgan mizanssenasini faqat asoslab berishimiz, ya'ni unga tegishli kechinma va xatti-harakatni topishimiz, ulardan tegishli ruhiy xolatni aniqlashimiz lozim edi.

Torsovning so'ziga ko'ra, ikkala birinchi xolatda - o'z mizanssenamizni yaratish va shuningdek, uchinchi xolatda - birovning mizanssenasini asoslash - aktyorning tajribasida doimiy uchrab turadi. Shuning uchun ulardan yaxshi foydalana bilish kerak ekan.

Keyin «aksincha isbotlash» tajribasi o'tkazildi. Arkadiy Nikolayevich bilan Ivan Platonovich darsni boshlashga Hozirlanganday o'tirishdi. Biz «ishga mos ruhiy xolatda» O'tirdik. Ammo Torsov biz tanlagan mizanssenami tanib bo'lmaydigan

darajada o'zgartirib yubordi. U o'quvchilarni jo'rttaga noqulay, biz qilmoqchi bo'lgan ishimizga va ruhiy xolatimizga qarama-qarshi ravishda o'tkazdi. Ba'zilar ancha olisda, boshqalar garchi yaqin yerda o'tirgan bo'lsalar ham, muallimga orqa o'girib olgan edilar.

Mizanssenaning ruhiy xolat va ish bilan mos emasligi tuyg'uni chalkashtirar, ichki noqulaylikni keltirib chiqarar edi.

Bu misol mizanssena bilan artistning ruhiy xolati o'rtasidagi aloqa qanchalik zarur ekanligini sezilarli darajada ko'rsatib berdi va bu aloqaning uzilishi yomon xol ekanligini isbotladi.

Keyin Arkadiy Nikolayevich butun mebellarni devorga taqab qo'yishni, ularni yoniga hamma o'quvchilarni o'tkazishni va o'rtaga-quruq polga bitta kreslo qo'yishlarini buyurdi.

Shundan keyin, har bir o'quvchini navbat bilan chaqirib, tasavvur nimalarni o'ylab topishi mumkin bo'lsa, shu kreslo bilan hamma vaziyatni qilib ko'rishlikni taklif qildi. Butun vaziyatlar, albatta. ichki tasavvur to'qimasi berilgan shart-sharoitlar va tuyg'u bilan asoslangan bo'lishi shart. Biz mashqni navbatma-navbat ko'rsatdik, mizanssenaning har biri, gruppaga yoki vaziyat qanday kechinmaga undashini aniqladik yoki teskarisini. qanday ichki xolatlarda qay xildagi pozalar o'z-o'zidan qilinishini ko'rdik. Bu mashqlar yaxshi, qulay va boy mizanssenani, uning mizanssenaligi uchun emas, balki u chaqiradigan va belgilaydigan tuyg'ular uchun qilinayotganini yana ham yuqoriroq baholashimizga majbur etdi.

Shunday qilib, - so'zlariga yakun yasadi Arkadiy Nikolayevich. - bir jihatdan artistlar o'zlari kechirayotgan ruhiy xolatiga. bajarayotgan ishlariga, vazifalariga qarab mizanssena axtaradilar, ikkinchi tomondan esa ruhiy xolatning uzi. vazifa va ish bizga mizanssena yaratib beradi. Ular ham bizning hissiyotlarni eslab qolish qobiliyatimizni qo'zg'atuvchilardan biri hisoblanadi.

Odatda sahna jihozlari, yoritilishi, tovushlari va boshqa rejissyorlik usullari bilan biz birinchi navbatda parterda o'tirgan tomoshabinlarni lol qilishni istaymiz deb o'ylaydilar. Yo'q. Bularga murojaat qilishimizning boisi tomoshabinlardan ko'ra ko'proq artistlarning o'zlari uchun kerakdir. Biz ularga butun diqqatlarini sahnada bo'layotgan narsaga qaratishlariga va undan tashqarida bo'lgan narsalarga e'tibor bermasliklari uchun yordam berishga urinamiz. Bordi-yu, biz tomonda ramkaning aktyorlar turgan tomondagi yaratilgan ruhiy xolat, pyesaga mos ekan, demak, u taqdirda ijod uchun hissiyotlarni eslab qolish va kechinmani qo'zg'atuvchi to'g'ri sharoit vujudga kelgan bo'ladi.

2. Aktyorda hissiyot va xotirani rivojlantirish

Hissiyotlarni eslab qolish qobiliyatining kuchi bizning ishimizda katta ahamiyatga egadir. U qanchalik qulay, o'tkir va aniq, bo'lsa, ijodiy kechinma

shunchalik ravshanroq va to'laroq bo'ladi. Hissiyotlarni eslab qolish qobiliyati bo'sh bo'lsa, u sezilar-sezilmas, noaniq tuyg'ularni keltirib chiqaradi. Ular sahnaga yaramaydi, chunki ta'sirchan bo'lmaydi, ko'rinmaydi, tomosha zaliga kam yetib boradi. Hissiyotlarni eslab qolish qobiliyati haqidagi keyingi suhbatlardan ma'lum bo'ldiki, uning kuchi, davomati va ta'siri turlicha bo'lar ekan. Bu hakda Arkadiy Nikolayevich shunday dedi:

Ko'z oldingizga keltiring, siz ko'pchilik oldida haqoratlandigiz yoki tarsaki yedingiz, demak, butun umrga uyatga qoldingiz. Bunday voqeadan shunday kattiq larzaga kelgansizki, bu larza xatto uning butun boshqa tafsilotlari va tashqi jihatlarini bosib ketgan. Arzimas sabab yoki hech qanday sababsiz chekilgan bu alam- hissiyotlarni eslab qolish qobiliyatlarimizda birdaniga lovillab ketadi va ikki barobar kuch bilan jonlanadi. Shunda yuz qizaradi yoki oqarib ketadi, yurak esa siqilib qattiq-qattiq ura boshlaydi. Bunday utkir, osonlik bilan hayajonlanuvchi tuyg'u materialiga ega bo'lgan aktyorga sahnada, hayotda larzaga solib chuqur iz qoldirgan hodisaning tuyg'usiga o'xshash tuyg'uni kechinish hech gap emas. Bunda texnikaning yordami kerak bo'lmaydi. Hammasi o'z-o'zidan sodir bo'ladi. Artisgga tabiatning o'zi yordamlashadi. Bu tuyg'uni xotirlash va takroriy sezgining, xususan, kuchli, o'tkir, aniq va yashovchan turlaridan biridir.

Boshqa bir hodisani olaylik. Mening bir do'stim g'oyatda parishonxotir odam edi. U bir tanishinikiga bir yildan keyin ziyofatga boribdi va shunda uy soxibining sevimli, jajji o'g'lining salomatligi uchun qadah ko'taribdi.

Bolaning sog'ligi uchun ko'tarilgan bu qadahni hamma chuqur sukunat bilan qarshi olibdi, shundan so'ng uy bekasi - bolaning onasi, hushidan ketib qolibdi. Ma'lum bo'lishicha, bechora do'stim sog'ligi uchun qadax ko'targan bolaning o'lganiga bir yil o'tgandan keyin berilayotgan yil oshi ekanini unutib qo'ygan ekan. «Shunda kechirgan holatimni o'la-o'lgunimcha unutmayman!» - deb iqrор bo'ldi og'aynim. Biroq, bu holda tuyg'ular atrofda bo'lgan voqeani bekitib qo'ymadi, u holat tarsaki yeyilganda bo'lgan edi, shuning uchun do'stimning xotirasida kechinmaning o'zi emas, balki uning ayrim, ayniqsa, aniq momentlari va voqeaning vaziyati ravshan saqlanib qolgan. U ro'parasida o'tirgan mexmonning quti o'chgan basharasini ham, yonidagi xijolatdai yerga qarab olgan xotinni va stolning narigi boshidan chiqqan nidoni ham eslab qolgan.

Hozir, bu voqeaga uzok vaqt o'tgan bo'lsa ham, uning ko'nglida o'z-o'zidan yil oshi vaqtidagi boshidan kechirganlari to'satdan jonlanib ketadi. Biroq, ba'zan birdaniga buni qilishni uddasidan chiqolmaydi, shuning uchun bu baxtsiz hodisa bilan bir vaqtda bo'lgan vaziyatni eslashga to'g'ri keladi va shunda birdaniga yoki asta-sekin tuyg'uning o'zi ham jonlanib ketadi.

Mana bu - ko'pincha psixotexnika yordamini talab qiluvchi anchagina bo'sh yoki, aytaylik, o'rta darajadagi hissiyot-xotiralarining yashovchanligi va kuchiga misol

bo‘la oladi. Men endi shunga o‘xshash uchinchi hodisani aytib beraman. Bu voqea ham usha parishonxotir do‘stim bilan sodir bo‘lgan, farqi shundaki, ko‘pchilik o‘rtasida emas, betma-bet, o‘zaro suxbatda bo‘lib o‘tgan.

Gap bunday: ammaning qizi onasining vafotidan keyin kelib, uning tobuti ustiga qo‘yish uchun do‘stim yuborgan gulchambar uchun minnatdorligini bildirmoqchi bo‘lgan. Qiz minnatdorchilik izhor qilib bo‘lmasdanok. parishonxotir do‘stim mexribonlik yuzasidan «ammasining» (marhumaning) «salomatligini» so‘ragan.

Bu xijolatvozklik ham uning xotirasida saqlanib qolgan, lekin ilgarigi, ya’ni qadah ko‘targaniga nisbatan ancha xiraroq qolgan. Shuning uchun, bordi-yu, do‘stim ijodiy maqsadlari uchun o‘zidagi shu tuyg‘u materiallaridan foydalanmoqchi bo‘lsa, dastlab juda katta ichki ishni bajarishga to‘g‘ri keladi. Buning sababi, hissiyotlarni eslab qolish qobiliyatidagi xotiralarning izlari chekkadan yordam olmay, mustaqil ravishda jonlanishi uchun aytarlik chuqur va o‘tkir bo‘lmaganidadir.

Savol va topshiriqlar:

1. Etyud nima?
2. Mizanssena nima?
3. Xissiyot va xotira uchun mashq tayyorlab kelish?
4. Etyud tayyorlab kelish?

3 amaliy mashg‘ulot. Aktyor ijrosida texnik vositalardan foydalanish uslublari. (2 soat).

Reja:

- 1. Aktyor tarbiyasi va shakillanishida so‘zning intonatsiyaning ta’siri**
- 2. Sahnada aktyorning jismoniy madaniyatini rivojlantirish, tuyg‘u, mantiq va izchillikga erishish**

Tayanch iboralar: aktyorda badiiy did va etik madaniyat, insonning emotsional xotirasi, aktyor xis-tuyg‘usi, mantiqiy – izchillik, improvizatsiya, jismoniy harakat uslubi, jismoniy harakatlar uslubi, tashqi-jismoniy holat, ichki-ruxiy holat, mushaklar erkinligiga erishish.

- 1. Aktyor tarbiyasi va shakillanishida so‘zning intonatsiyaning ta’siri**

Insonning ovozi xilma-xil psixologik ranglar bilan boy, shuning uchun ham har bir kuylovchi aktyorning asosiy vazifasi o'z tovushining ranglarini rivojlantirish, murakkab ijrochilik san'atini egallashdir, bu uning ijodiy negizi va shu bilan birga aktyorning individual ijodining belgilovchisi bo'lib, uning eng yuqoridagi ijrochilik mahoratining kategoriyasidir. Qanday qilib ovoz tovushi bilan u yoki bu musiqali ahvolni, ishtirok etuvchining kayfiyatini tasvirlashi mumkin va tuyg'ularni ifodalash uchun qanday ohangni ishlatish kerak?

Biz oddiy musiqali ohangni, ya'ni biron kuy yoki notaning aytilishini, tovushlarning o'zaro bog'lanishini emas, balki tovushning ma'noli ohangini nazarda tutyapmiz. Masalan, inson bir xil tovushda «seni sevaman» va «sendan nafratlanaman», degan gapni aytolmaydi. Har birida, albatta, o'ziga yarasha ohang ishlatiladi, ya'ni ma'nosiga mos bo'lgan intonatsiya. Demak, kuylashning o'zi va uning texnikasi kuylovchi aktyor bo'lishi uchun yetarli emas. Qo'shiq ijrosida mashhur san'atkor, aktrisa, professor Saodat Qobulova ohangga juda katta ahamiyat berar edi. U tovushning intonatsiyasini ijro etayotgan timsolning ta'rifiga, aniq vaziyat bilan bog'langan ruhiy holatiga moslashtirardi, intonatsiya orqali hamkoriga va tomoshabinga emotsional ta'sir etardi. Berilgan shart-sharoitda timsolning ohangi, ya'ni tovushning intonatsiyasini qidirish jarayoni-bu vokal san'atini xatti-harakatli qiladigan va musiqa orqali yozilgan dramani ifodalaydigan eng muhim narsadir. Pedagog-rejissyor talabalar bilan birgalikda rol ustida ishlagan vaqtda unga nafaqat ifodaviy vositalarining (ritm, temp, dinamika, nozik farqlar va ulardan kelib chiqqan aktyorlik mahoratining vazifalari) muhimligini tushunish, balki texnikasining asosini ham bilish kerakligini tasdiqlaydi. Bu pedagog-rejissyor talabaning diqqatini xonandalik texnikasining elementiga jalb qilish kerak ekan, degan gap emas. U talabalarning diqqatini, kerakli ifodaviy vositalarini topishga yo'naltirishi kerak. Gap ayrim bir ma'noda, «tovushning rejissurasi» haqida ketayapti deb tushunishimiz mumkin. Albatta, pedagog-rejissyor, tovushni yo'lga solish, uni chiqarish, cho'zish kabi masalalar bilan shug'ullanishi kerak emas, ammo obrazdan, janr ta'rifidan va qo'yilgan maqsadlardan kelib chiqib, tovushning tembr, emotsional, psixologik ranglarini bilib, u talabaga nafaqat so'zning, balki tovushning ham mag'zini chaqishga yordam berishi mumkin. «Oddiy AAA tovushi bilan biz dilimizdagi hissiyotni ifodalashimiz mumkinligini tushunasizlarmi?»,-deb so'ragan edi K.S.Stanislavskiy, kuylovchi aktyorning tovushiga kerakli psixologik rangini tuzilishiga yordam berib. «Lekin boshqa AAA tovushi bor. U berk, bo'g'iq, tashqariga erkinlik bilan chiqmasdan, ichkarida qolib, xuddi g'ordan yoki tobutdan kelayotgan dahshatli, mash'um ovoz bo'lib, g'o'ng'illab aks sado etadi. Makkorona

AAA tovushi ham bor. U parvonaday uchib chiqib, parma kabi dilga kirib, asabni buzadi. Quvnoq AAA tovushi ham bor. U dilimizdan o'qday otilib chiqadi»¹.

Qo'yilgan ijodiy masalaga qarab, tovushning kerakli xarakteriga ega bo'lgan jaranglashni so'zda, tovushda ham topa bilish, ijrochidan ayrim intonatsion mahoratga ega bo'lishligini talab qiladi. Inson xilma-xil psixologik ranglarni, o'z tovushi orqali berish imkoniyatlari cheksiz. Ustozlarning ko'pchiligida ijodiy fikrlarning nihoyatda kichik o'zgarishlari, darhol tovushning psixologik rangida aks etadi.

Rassom yorug'-soya va boshqa badiiy-ifodaviy vositalar orqali suratda o'zining psixologik va emotsional mazmunini ifodalasa, kuylovchi aktyor ham o'zining individual xususiyatlari bilan musiqiy spektaklning fikrini boyitadi. Lekin, kuylovchi aktyorlarning boshqa kategoriyasi ham borki, ular faqat bastakorning fikrini tashqi shakliga ega bo'lishadi. Ular musiqiy matnni mexanik ravishda o'rganib, ritm bilan bog'langan tovushni «to'g'rilarcha», kerakli joyda ko'tarib yoki pastga tushirib, bizga «kuylaydigan qo'g'irchoqlarni» eslatadilar. Bunday xonanda haqiqatan ham bastakorning fikrlarini va tuyg'ularining nusxasini ko'chiruvchisi bo'ladi. Ular na san'atkor, na ijodkordirlar. Aynan shunday kuylovchi san'atimizga katta ziyon keltiradi.

Ma'lumki, dramatik teatrdan intonatsiya masalasi man qilingan. Musiqali teatrdan esa u butunlay boshqa ma'noga, boshqa ahamiyatga ega. Gap, intonatsiyani Shalyapin tushungan ma'noda, ma'nolilik haqida ketar ekan, biz aktyor «qanday» kuylayapti va «qanday» degan so'zda «nimani» ifodalayotganini tushunishimiz kerak.

Xonandalarimiz ohang, ya'ni intonatsiya haqida o'ylamaydilar, desa ham bo'ladi. Ba'zan qobiliyatli aktyorda u o'zidan o'zi paydo bo'ladi. Lekin intonatsiya ustida biz atayin ish olib bormaymiz. «Intonatsiya» so'zidan hayiqib, biz bu muammoni umuman olib tashladik. Intonatsiyani topish bu timsolning yechimiga o'z hissasini qo'shish deganidir.

«Musorgskiyning birdan bir, yagona ohangini topdim»,⁴ - degan edi Shalyapin. Gap detallar haqida yoki har xil intonatsion usullar haqida ketmayotganligini tushunib turibmiz. Gap inson hayotining, «inson ruhiy hayotining», xalq hayotining, uning insoniy, ijtimoiy g'oyasi haqida, umuman o'zida ko'p komponentlarga ega bo'lgan, katta umumlashtirishlar haqida ketayapti.

Notaning, jumlaning, so'zning, rolning intonatsion bo'yoqlari bu timsol ustida

¹ К.С.Станиславский собр.соч. 3 т,М.1955, 71 б.

⁴ Ф.И. Шаляпин «Маска и душа». Нашр. «Искусство» 1976, 295 б.

bo'lgan badiiy ishning natijasidir. Qahramonning intonatsiyasini qidirish sahna haqiqatini izlash deganidir. Ular haqiqiy timsol bilimlarining natijasida yaratiladi. Intonatsiya bu bizning ijodiy ishlarimiz, bizning izlanishlarimizdir. Ammo bu ijodiy ishlar, bu izlanishlar asarning musiqiy-dramaturgik materialini, uning mohiyatini sidqidillik bilan o'rganishdir. Intonatsiya ustidagi ish bu rolning ichki mohiyatini hayajonlantiradigan ilmoqlarini qidirishdir. Afsus dirijyorlar, rejissyorlar, aktyorlar sahnada ko'pincha tinglovchini hayratda qoldiradigan, ma'lumot bermaydilar. «Piano», «forte» bor, xonanda qo'shig'ini o'z vaqtida boshlayapti, demak, hammasi yaxshi. Xonanda bastakorning ulug' asarini o'rganib tomoshabinni hayratda qoldirmasdan, unga faqatgina ma'lumot beradi, chunki hayrat bo'lish uchun insonning o'zi, uning qalbi hayajonlanishi kerak.

Kuylovchi aktyor bastakorning g'oyasidan hayajonlansa, ifodalab berishi mumkin. Yozganlarining hammasini juda ta'sirli va yorqin ifodalab berishi mumkin. Bularsiz intonatsiya qidirish jarayoni befoyda bo'lib chiqadi. Intonatsiya bu maqsaddir. Unga aktyor tasavvur orqali erishishi mumkin. Kuylayotganini tasavvur qilish «ko'rish» juda muhim va katta ahamiyatga ega jarayondir. Shuningdek, eng muhimi bu aktyorga, talabaga to'g'ri intonatsiyani topish, ashulasining har bir jumlasida ma'nolilik istagini yaratishga yordam berishdir.

Xonanda san'atida, uning intonatsion ifodaviyligida ijrochining nafaqat xarakter xususiyatlari va individual, o'ziga xos bo'lgan yechish imkoniyatlari, balki muallifning g'oyasi va sahnalashtirish kerak bo'lgan asosiy mohiyati ham belgilangan. Shuning uchun ham Shalyapin kuylovchi aktyorga vokal timsolining ish jarayonida, unga mos yaqqol badiiy ohangni qidirishning ahamiyatini astoydil belgilaydi. O'zining xotiralarida shoh Ivan Grozniy timsolning izlanish yo'llarini so'zlab berganda, u shohning yovuz emas, balki aktyor bo'lib chiqqanini, belgilab o'tgan edi. «Kiraymi, yo'qmi,-degan birinchi jumlamni men achitib, kinoya, ikki yuzlamachilik bilan gapirar edim. Bu shohni bo'sh qilib, unga xos bo'lmagan fazilatlarni ko'rsatar edi. Bu hali shoh timsoli emas, balki soyasi, kichik belgisidir. Shoh Ivanning birinchi jumlasida, timsolning mag'zi, uning asosiy mohiyati belgilanganligini tushundim. Sahnani takrorladim. Kuchli, daxshatli, qahri-g'azab ovozi bilan vahshiyona bo'kirib, g'azab bilan xonani qarab chiqib, men savolimni takrorladim. Atrofdagilar qo'rqqanidan qotib qolishdi. Bir jumlaning to'g'ri topilgan intonatsiyasi, zaharli ilonni badjahil arslonga aylantirdi. Shu intonatsiya «poyezdni» kerakli yo'lga soldi, u esa xushtakini chalib, o'qday uchib ketdi. Xonanda san'atining butun kuchi-to'g'ri olingan ohangda, so'zning va jumlaning to'g'ri topilgan rangida».¹

1. Ф.И.Шалыпин «Маска и душа» Наш. «Искусство» 1976 й. 29 б.

Klassik bo‘lib qolgan ta‘rifning ma‘nosi nimada? Inson oddiy suhbatda ham o‘z fikrini ifodalash uchun nafaqat so‘z, balki uni ta‘kidlash uchun ifodaviy talaffuzni ham ishlatadi. Insonning ohangida, ya‘ni uning har xil ranglarga va tuslarga o‘tish qobiliyatida, katta ifodaviy imkoniyatlar bor. Agarda inson o‘z nutqida so‘zlarni kerakli ohangda talaffuz etmasa, unda uning nutqi jonsiz, bir xil, monoton bo‘ladi. Shunday qilib, bir jumlaning ohangi, Grozniy timsolni tushunishga yordam berib, uni fikr nurlari bilan boyittirdi va kerakli sharoitni topib, u buyuk ijodkor bo‘lganligi uchun shu sharoitni spektaklda ham yaratdi.

Xonandalik musiqaning ifodaviy ildizlari, nutq ildizlari bilan birdir. Bastakor o‘z asarida, ularni musiqaga xos shartli belgilar orqali tasdiqlaydi. Ammo bu belgilar kuyning psixologik rangini, jonli mohiyatini, ma‘nosini emas, balki faqatgina intonatsiyaning shaklini, ya‘ni ovozning ko‘tarilishini yoki pastga tushishini belgilaydi xolos. Shoirning so‘zi kabi, bastakorning nota belgilari, bu muallif fikrlarining ichki mohiyati emas, balki tashqi shaklidir. Faqat kuylovchi aktyor shu jonsiz belgilarni, so‘zlarni ongli ravishda o‘z ruhiy holatidan, jonidan o‘tkazib, ularni o‘z inikiday qilib olib, jonlantirishi mumkin. Matndan kelib chiqib, ular musiqiy asarni o‘ziga xos bo‘lgan intonatsiya bilan ovozning psixologik ranglari orqali ijro etadilar va ehtimol, bastakorning o‘zida yetilib bormagan, musiqiy timsollarning qirralarini ham ko‘rsatadilar. Psixologik intonatsiya, so‘zning ma‘noli rangi bu kuylovchining hamma ifodaviy vositalaridan eng kerakli bo‘lib, shu vositani aniqlashda aktyorning ijodiy individual tomonlarini, mahoratini aniq ravishda belgilaydi. Bunday ohangning «to‘g‘riligi», so‘zning, jumlaning kerakli ranglari, o‘zidan o‘zi musiqiy matnni yodlash natijasida paydo bo‘lmaydi. Bu timsol ustida ongli ravishda ishlash, ya‘ni musiqiy partiturani tahlil qilishda, tarixiy materialni o‘zlashtirishda, oliy maqsadni anglashda va butun xatti-harakat davomida, rolning ma‘noli vazifasini tushunishda, uning jismoniy holatini va ikkinchi planini topishda va hokazolarda ifodalanadi. Shunday qilib, intonatsiya, vokal timsolni yaratish va «insonning ruhiy hayoti»ni kechirish vositasi bo‘lib, ijrochi oldida turgan ijodiy masalalarga jiddiy qaraganligining natijasi bo‘ladi va sahna-timsolning ustida umumiy ishning jarayonida yetib keladi. Shu sababli rejissyor-pedagogning oldida turgan muhim vazifalaridan biri bu musiqa nutqning ifodaviyligining ustida ishlash, ohang harakatlarini qidirish jarayonida talabalarga faol yordam berish, chunki berilgan shart-sharoitda to‘g‘ri belgilangan xatti-harakat, kerakli ohangni paydo bo‘lishiga sabab bo‘ladi.

2. Sahnada aktyorning jismoniy madaniyatini rivojlantirish, tuyg‘u, mantiq va izchillikga erishish

Talabalar bilan tanlab olingan asar ustida ishlar ekanmiz albatta mana shu soʻz yuritmoqchi bulgan fikrlarga tuqnash kelamiz. Biz talabalardan rolning fojeali joylariga kuchanish va zoʻrlanish bilan yondoshishi u yoqda tursin, hatto koʻpchilik aktyorlar qilgandek, birdaniga ham emas, balki asta-sekin, izchillik bilan, mantiqan birin-ketin kelayotgan jismoniy xatti-harakatlarning kichik va katta haqiqatini sezmoq hamda ularga samimiy ishonmoq kerakligini oʻqtiramiz. Kuponcha biz sezilarli, koʻrinarli, tushunishimiz oson boʻlgan jismoniy hatti-harakatlarning mantiq va izchilligiga qarab ish tutamiz.

«Tuygʻuning mantiq va izchilligi» dek murakkab masalani qanday hal qilish mumkun.

Biz olimlar emas, aktyorlarmiz. Bizning sohamiz-faollik, xatti-harakat. Biz amaliyotdan, insonlar tajribasi, hayotiy xotiralar, mantiq va izchillikdan foydalanamiz, sahnada qilayotgan ishimizning haqiqatligiga va ishonchliligiga erishmogʻimiz darkor.

Aktyor oʻz-oʻzimizga: «Agar men real hayotimda fojeaviy darajada chorasizlik ahvoliga tushib qolsam nima qilardim?» degan savolni berishdan iborat. Faqatgina ana shu savolga insonlarcha javob bering, boʻldi, boshqa hech narsaning keragi yoʻq.

«Fojeaviy darajada chorasizlik» holatiga, yaʼni murakkab ruhiy holatga tushib qolsam, nima qilgan boʻlardim?-degan savolga siz qator gʻoyatda mantiqli, izchil xatti-harakatlar bilan javob berasiz.

Tuygʻu mantiqi va izchilligi singari murakkab ruhiy masalani oʻzimiz yecha olmaganimiz uchun, uni oʻz holiga qoʻyib turamiz va tekshirishni boʻlak, bizga tushunarli boʻlgan soha, xatti-harakatlar mantiqiga koʻchiramiz.

Jismoniy xatti-harakatlarning mantiqiy va izchil tashqi koʻrinishini yaratar ekanmiz, agar sinchiklab qarasak, ichimizda bu yoʻlga yondosh holda boshqa his-tuygʻularimizning mantiqiy va izchil yoʻli ham paydo boʻladi. Bu tushunarli: axir, ichki his-tuygʻularimiz biz uchun xatti-harakatlarni sezdirmaganda holda paydo qiladi, ular ham ana shu xatti-harakatlarning hayoti bilan chambarchas bogʻlangan.

Isbotlangan jismoniy va ruhiy xatti-harakatlarning mantiqi va izchilligi haqqoniylikka va his-tuygʻulariga ishonchni vujudga keltiradi.

Kundalik hayotimiz tajribalarini, his-tuygʻularimizni qayta oʻrganib chiqmogʻimiz lozim.

His-hayajon sohasida biz yana oʻsha har doim hoziru-nozir-mantiq va izchillikka roʻbaroʻ kelamiz.

Mana endi ijodiy kechinma jarayonida mantiq va izchillikni his qilish haqida gapirsak.

Bu masalani qanday boʻlmasin hal qilish kerak. Rostdan ham, haqiqiy kechinmaga asoslangan bizning sanʼatimiz mantiq va izchillikni tuygʻusini chetlab

o'tolmaydi-ku. Axir ularsiz haqiqat ham, qolaversa, ishonch ham, «men mavjudman» ham, bizning san'atimiz, ijodimiz, kechinmamizga asoslangan barcha a'zolarimizning beixtiyoriyligi ham yo'q-ku.

Bu masalaga ilm nuqtai nazaridan emas, o'zimizga juda yaxshi tanish bo'lgan, tajriba, amaliy bilim, his-hayajon, ko'nikma, odatlar va boshqa-boshqalarga boy haqiqiy o'z shaxsiy hayotimiz nuqtai nazaridan ko'rib chiqaylik.

-«Agarda men talqin qilayotgan rolimning berilgan shart-sharoitiga tushib qolsam, odamlarcha nima qilgan bo'lardim?», deb o'z-o'zingizdan so'rang.

Bu savolga shunchaki, rasman emas, balki ro'yi-rost va samimiy javob bering. Bu savolga na faqat aql, asosan tuyg'u bilan iroda qatnashsinlar va javob bersinlar.

Bu ham hali kam, men javobni so'zlar orqali emas, jismoniy xatti-harakatlar orqali olishni istardim.

Inson ruhiy hayotining ichki, ruhiy holatining mantiq va izchilligini anglamoq va aniqlamoq uchun, biz tanamizning muayyan, bizga tushunarli, aniq jismoniy xatti-harakatlariga murojaat etamiz. Biz ularning mantiq va izchilligini ruhiy atamalar emas, balki jismoniy xatti-harakatlar orqali anglaymiz, aniqlaymiz va qayd qilamiz.

Agar ular chin, samarali va maqsadga muvofiq bo'lsa, qolaversa ichdan samimiy insoniy kechinmalar bilan tasdiqlangan bo'lsa, unda tashqi va ichki hayot orasida chambarchas bog'liqlik paydo bo'ladi. Ijodiy maqsadlarning amalga oshishida ana shundan foydalanish kerak.

Injiq, tutqich bermas tuyg'ulardan ko'ra, bizga yaqinroq jismoniy xatti-harakatlarga murojaat qilishimiz, ularni o'z ichki istaklarimizdan qidirishimiz, kerakli ma'lumotlarni inson sifatida o'zimga juda yaxshi tanish bo'lgan hayotiy tajribalarimizdan olamiz. Bunday paytlarda o'z xotirotlarimga va tabiatimga berilib ketaman.

Siz u yoki bu holatni, u yoki bu tuyg'uni talqin qilmoqchi bo'lar ekansiz, eng avvalo: «Ana shunga o'xshash sharoitga tushib qolsam men nima qilar edim?», deb so'rang. Yozib oling, xatti-harakatga aylantiring va ularni aynan xuddi shunday qilib rolingizga ko'chiring. Agar pyesa kuchli bo'lsa va unda haqiqiy hayot tasvirlangan bo'lsa, u holda xatti-harakatlarimizning hammasi bo'lmasa ham, qisman mos kelishi mumkin.

Yangi rolingizga taalluqli ana shunday savol va javoblarni yozib borishingizni juda ham maslahat qilaman. Bu shuning uchun ham foydaliki:

Yozma savol yoki javob vaqtida aniq nishonga uradigan so'zni qidirib topishingizga to'g'ri keladi. Buni esa savolga chuqur tushunib olmasdan qila olmaysan.

Aktyor uchun bunday yozuvlar bebaho ijodiy mahsul hisoblanadi.

Bir tasavvur qiling-a, bora-bora aktyorlik faoliyatingiz davrida siz to‘qnash kelishingiz mumkin bo‘lgan, pyesa va rollardagi barcha ichki holat va kayfiyatlarga mos keladigan ana shunday yozuvlar asta-sekin to‘planib qoladi.

Rostdan ham, agar kishining ehtiroslaridan yaratiladigan barcha ba’zi onlarining ro‘yxati bizning ixtiyorimizda bo‘lganidami, agar biz ana shu ro‘yxat bo‘yicha yaratayotgan ehtirosimizning har bir tarkibiy qismini mantiqan va izchil kechinganimizdami, ba’zi bir aktyorlar singari, uni birdaniga qamrab olishga oshiqmasdan, asta-sekin, qismma-qism o‘rganib chiqqan bo‘lardik.

Bu yozuvlarda siz his-tuyg‘ular xotirangizga ruhiy mahsulungizning kattagina qismini qo‘shgan bo‘lasiz. Bu juda katta gap: axir bu hissiyotning mantiqi masalasini o‘rganishimizda juda qo‘l kelishi mumkin.

Mana, masalan, sevgi... Bu insoniy ehtiros qanday paytlarda shakllanadi-yu va u qanday xatti-harakatlarga undaydi?

Siz ana shu xatti-harakatlarning har birini fikran to‘g‘ri, dalillar bilan, chuqur o‘ylab, samimiy va to‘la-to‘kis bajarsangiz, avvaliga sevib qolgan kishining tashqi, keyinchalik esa uning ichki holatiga o‘xshash xatti-harakatlarga yaqinlashasiz.

Har tomonlama to‘la-to‘kis pyesada ana shunday holatlarning hammasi yoki eng muhim tomonlari u yoki bu darajada namoyon bo‘lib turadi. Aktyor ularni izlay boshlaydi va o‘z rolidan topadi. Ana shunday talablar bilan biz sahnada bir qator vazifa va xatti-harakatlarni bajaramiz, natijada ularning majmuidan hosil bo‘lgan holatni sevgi deb ataymiz. U «umuman» emas, qismma-qism yaratiladi. Aktyor bunday hollarda oshirib o‘ynamaydi, balki xatti-harakat qiladi, aktyorlarcha qiliq qilmaydi, balki insonlarcha kechinadi, u tuyog‘uning mohiyatini bachkanalashtirmaydi, balki uni his qiladi. “Sahna hatti–harakati ma’noli, mantiqiy va ketma-ket bo‘lishi kerak”- degan edi K.S.Stanislavskiy. Shuning uchun ham pedagogning asosiy vazifasi bu-talabani to‘g‘ri maqsadga yo‘naltirishdan iborat. [2.K.S.Stanislavskiy Tanlangan asarlar. 2-jild,M.,1954 y. 57-b.].

Ammo o‘zlari talqin qilayotgan tuyg‘uning asl mohiyatini chuqur o‘ylab va tushunib yetmagan ko‘pchilik aktyorlar sevgini «umuman» katta bir kechinma deb tasavvur qiladilar. Ular katta kechinmalar bir qancha alohida lavhalar va lahzalardan tashkil topishini unutib qo‘yadilar. Ularni yaxshi bilmoq, o‘rganish, o‘zlashtirmoq va har birini alohida bajarmoq lozim. Busiz aktyor bir qoliplik va hunarpazlikning qurboni bo‘lishga mahkum.

Ammo afsuski, aktyor uchun o‘ta muhim bo‘lgan tuyg‘ularning mantiq va izchilligi sohasi hali sahna talablariga tatbiq etilmagan.

Butun hayotini ag‘dar-to‘ntar qilib yuboruvchi mudhish xabar, aktyorlar teatrda ko‘rsatganlaridek, birdaniga ta’sir qilmaydi: hozircha hech narsadan xabari yo‘q u quvnoq va xotirjam; hali xabar topmasdanoq - u o‘zini u yoqdan bu yoqqa tashlab yoqavayron bo‘la boshlaydi. Hayotda esa bunday mudhish falokatni, keskin

o'zgarishni anglab yetish bir qator izchil va mantiqiy lahzalar, ruhiy bosqichlar orqali ro'y beradi.

Savol va topshiriqlar:

7. So'z ustida ishlash deganda nimani tushinasiz?
8. Musiqali teatr aktyorligi tarbiyasida so'zning ahamiyati deganda nimani tushinasiz?
9. Intonatsiya nima?
10. Tuyg'u tushinchasi nima?
11. Izchillikga erishish uchun nimalarga ahamiyat berish kerak?
12. Topshiriqlardan kelib chiqib sahna ko'rinishi tayyorlash

5-Amaliy mashg'ulot. Teatrdagi jamoaviy ijroning – estradadagi yakka ijro bilan qiyosiy tahlili. (2 soat).

1. Teatrdagi jamoaviy ijroning – estradadagi yakka ijro bilan qiyosiy tahlili.
2. Yakka ijro utalari ijodini o'rganish va ommaviy jang sahnalarini sahnalashtirish.

Tayanch iboralar: aktyorda badiiy did va etik madaniyat, insonning emotsional xotirasi, aktyor xis-tuyg'usi, mantiqiy – izchillik, improvizatsiya, jismoniy harakat uslubi, jismoniy harakatlar uslubi, tashqi-jismoniy holat, ichki-ruxiy holat, mushaklar erkinligiga erishish.

1. Teatrdagi jamoaviy ijroning – estradadagi yakka ijro bilan qiyosiy tahlili.

Ish jarayonida talabalar orasida o'z-o'zidan jonli karakter xususiyatlar paydo bo'lib qolishi mumkin. Bunda pedagog ehtiyotkorlik bilan yondoshishi, uni charhlashi, rivojlantirishi kerak bo'ladi. Boisi, o'z hayotiy tajribasi asosida o'z harakat mantiqini tuzish, sahnada tabiiy, jonli harakat qilishga intilish vazifasining o'zi talaba uchun nihoyatda murakkab ekanini unutmaslik lozim. Bu vazifani qoniqarli, talabga muvofiq ravishda bajarish aktyorlik mahorati sirlarini egallash yo'lida juda katta qadamdir. Etyud birinchi kursning ikkinchi yarmida, turli texnik mashqlar bilan birga olib boriladi. Yuqorida o'tganimiz ko'plab mashq misollarini sekin-asta yangidan-yangi shart-sharoitga moslashgan xolda etyudga aylantirish mumkinligini ta'kidlab o'tgan edik. Oddiy bir mashqning etyud darajasigacha shakllanish bosqichlarini ko'rib chiqamiz. Talabaga oddiy hatti-xarakat – biror-bir qutini ochib ko'rishni, u yerda unga atalgan sovg'a borligi aytiladi. Tabiiyki talaba qiziqish bilan qutini ochadi. Quti ichida hech narsa yo'q ekanini ko'rib kutilmagan bu xolatdan hayron bo'ladi. Uning yuz ifodalari, xatti-xarakatlari organik ravishda

tabiiy sodir bo‘ladi. Buning sababi vaziyat va voqea talaba uchun haqiqatdan ham tasodifiy xisoblanadi. Pedagog talabadan ushbu mashqni yana bir bor qaytarishni so‘raydi. Bu safar talaba uchun tasodifiylik ta’suroti yo‘qoladi va u avvalgi hatti-xarakatini eslab uni aynan qaytarishga urinadi. Tabiiyki endilikda uning hatti-xarakatlarida tabiiylik, organiklik xususiyati yo‘qoladi. Pedagog talabaning xatolarini tuzatib voqea tokrorlanishi jarayonida ham xatti-harakat mantiqiylikni aniqlashga yo‘l ko‘rsatishi kerak. U talabaga aniq va ma’lum mezansahnani takrorlash emas, quti ichidagi narsaga qiziqish va uning ichida hech nima yo‘qligini “tasodifiy” ravishda bilish jarayonini ifodalab berishga undasin. Buning uchun voqeaga yangidan yangi talab va savollar qo‘yib shu orqali mantiqiy davomiylik aniqlanadi. Xo‘sh, quti talabaga kim tomonidan va nima uchun berildi? Qutining ko‘rinishi, hajmini aniqlash, uning ichida nima borligiga qiziqish kerak. Balki qutining ichida talaba orzu qilgan buyum bordir? Shu xayolning o‘zi bir necha soniya ichida talaba ongida katta orzu-maqсад, tasavvurlar uyg‘otadi. Va bu uning nigohida ham o‘z ifodasini topadi. Qutini ochgach, uning ichi bo‘sh ekanidan xayron bo‘ladi. So‘ng buning sababini izlashga urinadi.

3. Yakka ijro utalari ijodini o‘rganish va ommaviy jang sahnalarini sahnalashtirish.

Asosiy birinchi ishlaridan “yuzakilikdan” qochish, teatr “xaqiqat”dan ustun bo‘lishi edi. Agar teatr yashash xuquqiga ega bo‘lmoqchi bo‘lsa, teatr bu ikkita yechimga muxtoj,-degan anglashilmovchilikka bu fikr tenglashtiriladi. Biz yashashimiz uchun saxnada o‘ynashimiz kerak, ammo o‘ta o‘yinqaroqlik jazavaga olib keladi. Muqaddaslikni, mo‘tabarlikni, yer va moviy osmonni, poklanishni qo‘pol xo‘rlagan, shou-biznesga aylantirgan holatlardan bu ikki xil qit’a orasidan Stanislavskiy xam boshqa buyuk insonlarga o‘xshab aylanib o‘tadi. Bir qit’aga e’tibor bermaslik qisqa kelajakda o‘zlikni xis qilish uchun qulaydir, ammo bu narsa baddiylikda o‘z joniga qasd qilishga olib keladi. Yaxshi xayot kechirish uchun biz xaos va tartiblilik o‘rtasida nozik murosima o‘rnatishimiz kerak.

Stanislavskiy boshqa buyuk mutaffakirlar kabi ziddiyatlarga ko‘p uchragan. Masalan u “Proffesional”likni orzu qilar edi. Zamondoshlari u talantli aktyor ekanligini tan olganlar, ammo uning o‘zi hali bu narsaga tayyor emasligini qalbining bir chetida sezib turar edi. Uning uslubi talabalarni aktyor bo‘lishga o‘qitishgina emas, talabaning o‘z ichida “professionallik”ni tarbiyalashdan iborat. Xaqiqatdan mana narsa Stanislavskiyni ulug‘ligini isbotlaydi. Uning donoligi -u bilimsizlikni bilgan.

Stanislavskiy bir gurux xatti-xarakat qilayotgan aktyorlarni ko‘rganda, rejissyor sifatida u eng sust aktyorlarni birgalikda eng kuchli aktyor qilib

yetishtirishga yordam berish kerak ekanligini angladi. O‘zining xayotiy faoliyati davomida aktyorlarga yordam berish va ularni yaxshiroq xatti-xarakat qilishi maqsadida bir qancha mashqlarni kashfiyot qildi. Unda xech qanday buyuk rejalar yo‘q edi. U xar doim shart-sharoitga diqqatini qaratardi Uni o‘zining berilgan shart-sharoitlari doim qurshab turardi. Xar doim xamma narsa o‘zgarib turganday shart-sharoit xam o‘zgaradi. Xar bir tizim revolyusion xarakterga ega bo‘ladi va albatta u muvaffaqiyatsizlikka uchrab turadi.

U o‘z fikridan tez-tez aynib, o‘zgarib turar edi. Uning xar bir talabasi kuzatuvlari yoddan ko‘tarilmasligi uchun ularni yozib olish maqsadida kundalik daftar tutishga majbur qilgan.

Ko‘p yillar davomida ayniqsa ayniqsa, revolyusiyadan keyin ustozini fikrlarini xotirasiga muxrlagan shogirdlari xar tomonga tarqab ketdilar, Konstantina Sergeevichning ziddiyatga boy fikrlari davr o‘tishi bilan, vaqtinchalik bir tizimga tushishi mumkin. Shuning uchun uning shogirdlari xam jiddiy norozilik fikrlarni juda ko‘p bildiradilar. Bularning ko‘piga Konstantin Sergeevich o‘z roziligini bildirgan bo‘lardir. Ammo u, shu faqat bitta xaqiqat yo‘li,- degan shogirlar fikriga qo‘shilmas edi.

Stanislavskiy qalbida buyuk g‘oyalar shakllanayotganini ko‘rgan o‘sha davrning davlat raxbarlari cho‘chib turar edi. Albatta avval ular noo‘rin insoniy o‘lchovlar birligini yo‘qotishi kerak edi. Sovetlar Soyuzi turli xil tag ma‘noga ega metaforalardan qo‘rqqani uchun, ayrim davlat xizmatchilari uning nazariyasini stalinchilik naturalizmi uchun buzib o‘zgarttirgan. Ammo sayoraning kesishmasiga ko‘ra, boshqa taqdir unga duch keldi. Stanislavskiyning yana bir prinsiplaridan biri -aktyorlar kutilmaganda ta’sirlanib partnyori bilan shu vaqtda adaptatsiya qilishga sharoit yaratadi. Lekin qo‘shma Shtatlarda uni ayrim vaqtlarda ansambldan yiroq holda o‘zini katta ijro qilgan roli bilan yakka yulduz bo‘lib jamoadan ajralib turadi. Shu yo‘sinda o‘tgan davrning asosiy qismida Stanislavskiy kommunistik fikrlarni ya’ni har bir inson o‘z didiga ega deb singdirib ketgan. Xozirgi davrdagi totalitar tuzumni o‘sib borishi totalitar tuzumni yemirilishiga raxna solyapti. Stanislavskiy xam fundamentalizmning raxnasi ostida turibdi. Buyuk ruxiy yo‘lboshlovchilar shuni ta’kidlaydiki, qonun bilan ruxiy qonun o‘rtasida qarama qarshilik bo‘ladi, lekin inson ruhiy holatni o‘zida xis qila olishi kerak.

V. KO‘CHMA MASHG‘ULOT

1-Ko‘chma mashg‘ulot. O‘zbekistondagi “Bir aktyor teatri” ning istiqboli. Aktyor etikasi hamda madaniyati bilan bog‘liq nazariy qarashlar. (2 soat).

Reja:

- 1. Rol ustida ishlash jarayonida tahlil va talqinning ahamiyati**
- 2. Aktyor tarbiyasida diqqat elementlarining urni**

Tayanch iboralar: aktyorda badiiy did va etik madaniyat, insonning emotsional xotirasi, aktyor xis-tuyg‘usi, mantiqiy – izchillik, improvizatsiya, jismoniy harakat uslubi, jismoniy harakatlar uslubi, tashqi-jismoniy holat, ichki-ruxiy holat, mushaklar erkinligiga erishish.

Rol ustida ishlash jarayonida tahlil va talqinning ahamiyati

Birinchi navbatda har bir talabanning ijodiy – shaxsiy xususiyatlari bilan tanishishi kerak. Aktyorlik maxorati pedagogining vazifasi talabanning imkoniyatini hisobga olib, uning qobiliyatini ochishi lozim. Talaba esa aktyorlik ijodining muhim shart – sharoitlari orqali o‘z ustida ishlashi, o‘zini jamoada his qilishi, o‘zaro ijodiy bog‘liqlikni sezishi, teatr san‘atida inson va jamoaning o‘zaro bog‘liqligi, ta’siri bilan tanishishi kerak.

Shuning uchun biz (mashq), ishchanlik yaratuvchi ko‘nikmalari bilan bog‘liq tashkilotchilik va ijodiy mashqlardan boshlaymiz. Ushbu muhim vazifalarni hal qilish uchun albatta yolg‘iz mashqlarning o‘zi yetarli emas. Ijodiy jamoa, o‘kituvchining oqilona tarbiyaviy ishi bilan yaraladi, mashqlar esa unga faqat yordam beradi. Ammo boshqa mashqlar ham aktyorlik san‘atini o‘rgatib qo‘ya olmaydi, ular faqatgina aktyorlik «quroli»ning zarur bo‘lgan psixotexnik moyilligiga yordam beradi, xolos.

Ularning mahorati va texnik ahamiyati xam shunda. Aktyorda ilg‘or dunyoqarashni, to‘xtovsiz harakatda bo‘lishni va oliy maqsad haqidagi ta’limotga ega bo‘lishlikni tarbiyalash muhimdir. Bu mashqlar orqali sensorlik mahoratni mukammallashtiriladi, aktyorning Asosiy adabiyotlar texnik fazilatini, rivojlangan ijodiy tasavvurini mustahkamlanadi.

Shuni nazarda tutish lozimki, sensorlik ko‘nikmalar va mahoratni rivojlantirish va mukammallashtirish ustidagi ish to‘qima shart – sharoitdagi harakatlanishning asta – sekin o‘zlashtirilishi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lishi kerak.

Mana shular trening bo‘limlardagi har bitta mashqni metodik yo‘lda ishlab chiqilishini talab qiladi, shu bilan birga teatr san‘ati pedagogikasidagi ko‘plab mashqlarni qaytadan ko‘rib chiqishni taqozo qiladi.

Har bir mashq mavzusi doirasida ishlaganda talabalarga mashq syujetini o'zgartirish bilan birga, turli usullar orqali mazmunini xam tushuntirib borish lozim. Bu esa, o'z o'rnida mashg'ulotning aniq shart – sharoitlariga va pedagogning ijodiy intuitsiyasiga¹ bog'liq.

Teatr san'ati maktabini o'rganuvchi talabalar eng avvalo sahnada ijro etishni o'rgatib bo'lmazligi, o'rganish esa mumkinligini teatr san'ati dargoxi aniq qoliplarga ega bo'lgan g'isht tayyorlovchi zavod emas. Rollarni ijro etish uchun tavsiyalar yo'q. Sizlar yaxshi aktyor bo'lib yetishasizlarmi, yo'qmi biz buni bilmaymiz. Agar yurakdan o'rganish uchun xoxishingiz zo'r bo'lsa, maqsadga erishasiz albatta. San'atda barcha sharoitga xos yurish – turish qoidalari yo'q, va shaxzoda Gamlet rolini qanday ijro etishning majburiy ko'nikmalari bo'lishi ham mumkin emas. Albatta, bugun bundan 50 yil avvalgidek emas, yana 50 yildan so'ng xam hamma narsa o'zgaradi, bugungiday bo'lmaydi. Chunki, bundan yarim asr ilgari, hamda bugun va yana yarim asrdan keyin, aktyor Asosiy adabiyotlar savolni, ya'ni – NIMA UCHUN u BUGUN GAMLETni o'ynayapti, degan savolni hal etadi. Nima uchunligini hal qilgach, kimni va nimani o'ynaydi, qandayligini izlaydi, o'ylaydi va topadi.

Aktyor tarbiyasida diqqat elementining urni

Aktyorning ijodini diqqatsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Mashhur o'zbek rejissyori T.Xo'jayev repetitsiyada – aktyor sahnada ekan, har daqiqa diqqatini jam qilmog'i kerak, bu ijodning kalitidir, - degan edi. Diqqat elementi haqida gapirilganda harakat elementini nazarda tutiladi. U quyidagicha tushuntiriladi: tushunishni istayman, o'rganayapman, ko'zdan kechirayapman, tushunishga harakat qilayapman va hokazolar. U birlamchidir va “kuzatayapman, ta'sir o'tkazayapman, o'zimga qabul qilayapman” zanjiridan “qabul qilayapman” ma'nosini chiqaradi. Bu zanjirning eng boshi, birlamchisi diqqat, chunki, u eng muhim element bo'ladi. Busiz kelgusi ishlarning hojati yo'q, chunki u “ta'sir qilayapman” degan tushunchani ifodalab beradi. Shuning uchun ham Stanislavskiy diqqat bilan hatti-harakatni o'zaro uzviy bog'liqligiga alohida e'tibor qaratgan. Obyektga (biron buyum, odam, jihoz) bo'lgan diqqat unga munosabatni talab qiladi, harakat esa obyektga bo'lgan diqqatni yanada kuchaytiradi. Shunday qilib diqqat hatti–harakat bilan uyg'unlashib, obyektga bo'lgan ta'sirini kuchaytiradi.

Tajribasiz aktyorga, tomoshabinning nigohi tosh botganday tuyuladi. Nazarida tomoshabin undan hayajonlarga boy tasavvur o'yinlarini kutayotganday bo'ladi. Bu noto'g'ri tushuncha. Teatrda hech narsani ko'rsatish kerak emas. Talabalarda, bunday holat ichki siqqlikdan, tabiiy talabga bo'ysunmaslikdan kelib chiqadi. Bunday «ijod» yosh aktyorni chalg'itib, boshqa, noto'g'ri yo'lga kiritib qo'yadi. “Rampa nurlari bilan yoritilgan sahna, minglab tomoshabinlar nigohi uni dovdiratib,

² Интуиция - фэйриихтиёрий ҳис, зийраклик.

eng oddiy hatti–harakatlarni tabiiy jarayonidan chiqarib o‘ynashga, ko‘rsatishga olib kelishi mumkin. Shuning uchun ham sahnada yurish, o‘tirish, yotish, eshitish va ko‘rishlarni qaytadan o‘rganish kerak», - degan edi K.S.Stanislavskiy⁵.

Bunda qarama-qarshilik paydo bo‘lganday tuyuladi, aslida bularni yengish oson: aktyor sahnada tomoshabinni unutishi kerak. Sahnada biron narsani ko‘rsatib, tasvirlab berish mumkin emas. Aktyor pyesadagi berilgan shart–sharoitni, maqsadni o‘zinkiday qilib olib, hayotda tabiiy yashab kelganidek harakat qilishi kerak. Qanday qilib tomoshabinni unutib bo‘ladi? Qanday qilib sahnada haqqoniy hayotni his qilib, ijro etsa bo‘ladi? Qanday qilib aktyor bilan tomoshabin o‘rtasidagi to‘siqni o‘rnatsa bo‘ladi? Qanday qilib aktyorni “bo‘rttirib o‘ynashdan” xalos qilsa bo‘ladi? Qanday qilib sahnada hech bo‘lmasa birinchi qadamini tabiiy holatda bajarish mumkin bo‘ladi?

Ma‘lum shart–sharoitda to‘g‘ri maqsad sari qo‘yilgan to‘g‘ri hatti–harakat, talabani zaldan, tomoshabinlar nigohidan xalos etadi. Stanislavskiy aytganidek – “zalga, tomoshabinga e‘tibor qilmaslikning yagona yo‘li, e‘tiborni sahnada qilayotgan ishga yo‘naltirishdir”⁶. Ana shu holat “tomoshabin bilan yakkama–yakka ishlash san‘ati deyiladi.

Mashq:

1. Sahnada turgan talabadan, auditoriyada turgan narsalarni kuzatib chiqib, ularni bu yerga qanday kelib qolganini to‘qib chiqish.
2. Kitobda, daftarda, cho‘ntakda qolib ketgan yashirin maktubni, xatni topish.
3. Sumkadagi narsalarni ko‘zdan kechirib, ishlatilgan pullarni sanab chiqish.
4. Dumalab ketgan tangani topish.
5. Sahnaga 5-6 nafar talaba chaqiriladi. Bular auditoriyani ta‘mirlovchi ishchilar brigadasi. Ularga navbatdagi ta‘mirlash ishlarini olib borish maqsadida auditoriyani ko‘zdan kechirish topshiriladi.

2-Ko‘chma mashg‘ulot. Teatrdagi jamoaviy ijroning – estradadagi yakka ijro bilan qiyosiy tahlili. (2 soat).

Reja:

1. Spektakl ishlash jarayonida nazariy tahlil va talqinning o‘rni
2. Aktyor tarbiyasi jarayonida texnika, markaz, tasavvur, g‘oyaga yetishishda xorij tajribasi

⁵ Stanislavskiy K.S. Tanlangan asarlar. 2-jild, M., 1954, 103 b.

⁶ Stanislavskiy K.S. Tanlangan asarlar. 2-jild, M., 1954, 100 b.

Tayanch iboralar: aktyorda badiiy did va etik madaniyat, insonning emotsional xotirasi, aktyor xis-tuyg‘usi, mantiqiy – izchillik, improvizatsiya, jismoniy harakat uslubi, jismoniy harakatlar uslubi, tashqi-jismoniy holat, ichki-ruxiy holat, mushaklar erkinligiga erishish.

Spektakl ishlash jarayonida nazariy tahlil va talqinning o‘rni

Spektaklning obrazli to‘xtami, spektaklning rejissyorlik talqini, vazifani belgilash bo‘yicha rejissyor ishi, asar g‘oyasini yaratish. Obrazlar tasnifi, xarakter va xarakterlilik, obrazlar ustida ishlash. Obrazlar nutqi ustida ishlash, xarakter va xarakterlilik, nutqiy konsert ijodkorligi turlari. Xarakter va xarakterlilik. Rol asosini belgilash, grim, libos, tana, ishora, ko‘z ifodasi kabilarni belgilash, harakterning tashqi ko‘rinishini izlash, aktyorning asosiy xolatini belgilash. Haqqoniylik va sahnaviy shartlilik elementlari orasidagi munosabat. Haqqoniylik va sahnaviy shartlilik elementlari orasidagi munosabat, shartlilik meyorlari, spektaklning rejissyorlik talqini, spektaklning yaxlit obrazi tashqi xaqqoniylik, xaqqoniylik va shartlilikning birligi, tegishli xolatlarda harakat va xislar, sahna shartliliigi. Ichki va tashqi texnikaning bir-biriga mutanosibligi. Ichki texnika – aktyorning ichki texnikasi, psixologik, ruhiy, xattiharakatlar, kechinma san’ati, tashqi texnika, aktyor tanasining jismoniy xolatlari, ichki va tashqi qaramaqarshiliklar. Janr va uning plastik ritmikaksi. Janrni belgilash, muallifni asarga emotsional munosabatini belgilovchi ifodaviy vositalar majmui, turli janrlarning ifodaviy vositalari, makon va janr, estrada spektaklini kompozitsion yechimi. Spektaklning makoniy – ovozli obrazi. Spektaklni musiqiy shovqinli bezash bilan plastik ifodaviylikni o‘zaro aloqasi, spektakl vaziyatni yaratish, makoniy, yorug‘lik va musiqiy shovqinli partitura tizimi, plastik ifodaviylik vositalari. To‘rtinchi devor. “To‘rtinchi devor”ni his qil iborasi, aktyorlarni ko‘zga ko‘rinmas to‘rtinchi devor bilan tomoshabinlardan to‘silib turishi, Ijodiy faoliyatda to‘rtinchi devorning yana bir shartli ma‘nosi, diqqatni jamlash. Tanlangan materialni yozma tahlil. Tanlangan materialni o‘qib chiqish va tushunib yetish, rolni daftarga yozib, ikkinchi tarafiga avtor aytmoqchi bo‘lgan ichki monologlarni aniqlash, rol ustida izlanish, avtor bergan g‘oyani anglab yetish, berilgan shart-sharoitni aniqlash, “nega?”, “nima uchun?”, “undan keyinchi?” kabi savollarga o‘z roli orqali javob topish.

Rol harakati mantiqini ishlab chiqish. Spektaklni stol atrofida ishlash, asarning berilgan shart – sharoitlarida aktyorni ruhiy - jismoniy hayot kechirish jarayoni ustida ishlash, matnni o‘zlashtirish va uni voqealar ketma-ketligini mantiqan taxlil qilish, avtor bergan g‘oyani anglab yetish, ijodiy fikrlash doirasi va aktyorlar izlanishi faollashtirish.

Rol tahlili. Spektaklni stol atrofida ishlash, asar ning berilgan shart – sharoitlarida aktyorni ruhiy - jismoniy hayot kechirish jarayoni ustida ishlash,

matnni o'zlashtirish, avtor bergan g'oyani anglab yetish, berilgan shart-sharoitni aniqlash, ijodiy fikrlash doirasi va aktyorlar izlanishi faollashtirish.

Estradaning nutq janrlari. Adabiy materialni aktyorlik san'ati bilan sintezi, nutqiy konsert ijodkorligi turlari, janriy ko'pqirralik, janrlar va nutq ijodkorligi janrlari, konsert estradasiga o'tkazilgan dramatik spektakllar sahnasi, adabiy nutq janrlari, nutq musiqiy janrlar.

Konferansening sahna obrazi. Omma bilan muloqotning estrada usuli, ijod psixologiyasi, tomoshabinlarni tayyorlash, dastur tuzish, turli janrlardagi konsert nomerlarini uyg'unlashtirish, shaxsiy nomerlar ijrosi. Rolga tegishli bo'lgan bir qator aktyorlik vazifalarini belgilash

Tasavvurdagi berilgan shart-sharoitda ma'lum maqsadga erishish uchun xatti-xarakatlanish, xarakterlarni aniqlash, qarama-qarshilikni aniqlash, berilgan shart-sharoitni aniqlash, tasavvurni boyitish, o'zi ijro etayotgan qahramonga nisbatan munosabat bildirishi. Parchalar ustida ishlash

Adabiyot asosida material tanlash, asar g'oyasini aniqlash, rollarni taqsimlash, stol atrofida o'qish, obrazlar tasnifi, xarakter va xarakterlilik, mizanssena ustida ishlash, ifodaviy vositalar bilan ishlash.

Badiiy obraz yordamida ashyo yoki voqelik haqida tasavvur

Xatti-harakat sodir bo'layotgan makondagi kayfiyat, joy va vaqtni his qilish, voqelik haqidagi tasavvurga ega bo'lish, sahnadagi asar g'oyasini ochib berish uchun dekorasiyalar, ashyolar yordamida foydalanish, o'sha zamon atmosferasi ufurib turishini ta'minlash maqsadida kostyum, dekorasiya, sahnaviy ashyolardan oqilona foydalanish.

Voqeani obrazli tasavvur qilish, uni aniq sahna ko'rinishida shartlilik doirasida namoyish qilish. Aktyorning sahnaviy obrazi, uning tasavvuri, aktlarning sahnada tahminiy mizansahnalarini ko'ra olishi, aktyorning aytmoqchi bo'lgan fikrini shartli detal yoki mizansahna bilan shartli ravishda namoyish etish, aktyorning zal bilan bevosita muloqoti, tomoshabinning emotsional bahosi.

Grim ustida ishlash. Grimni asosiy tashkil qiluvchi bo'laklari, grim, pastij, turmaklash, grimning spektaklni bezatish elementlari bilan bog'liqligi.

Aktyor tarbiyasi jarayonida texnika, markaz, tasavvur, g'oyaga yetishishda xorij tajribasi

Texnika aslida xech narsani anglatmasligi mumkin, ammo aktyor uchun u tubsiz bir yangi dunyoni ochib beradi. Siz birinchi bor texnika bilan yuzma yuz kelganingizda, sizda ikki xil fikr o'yg'onishi mumkin. Organika va xaqiqatga olib boruvchi eng to'g'ri yo'l bo'lgani uchun ham bu mashq aktyorlarga tavsiya qilinadi. Biz texnikani ko'proq tashqi tomondan tushunamiz, madomiki, texnika deganda fikr va harakat shuuriy bo'lmog'i zarurdir. Shuni tushunib yetsak hatti – harakatda

aktyorga to‘liq yordam beradi. Texnika bu ko‘rsatkichdir. Shu tufayli qaysi biri biz uchun qadrlı. Tana, fikr va fantaziya orqali tanani o‘rgatish. Chexov texnikasi “Fikr aktyorlik ijrosini ilhomlantirishga olib keluvchi qadamdir” –degan tamoyilni olg‘a suradi.

Ilhomlanish uchun qadam:

1. Tasavvur (ichki)
2. Diqqat (ichkidan tashqiga)
3. O‘yg‘otish (tashqidan ichkiga)
4. Yonish (ichkidan tashqiga)
5. Ilhomlanish (tashqidan ichkiga va tashqariga)

VI. KEYSLAR BANKI

VII. KEYSLAR BANKI

1-KEYS.

Pedagogika bo'yicha yaratilgan adabiyotlarni o'rganish shuni ko'rsatdiki, ularda —Ta'lim jarayoni tushunchasining mohiyati turlicha yoritilgan.

Ta'lim jarayoni – bu:

1. O'quvchilarga bilimlarni berib, ularda ko'nikma, malakalarni berish orqali u yoki bu darajada ularning o'zlashtirilishini ta'minlash (o'qitish)ga qaratilgan faoliyat.

2. O'quvchilar tomonidan BKMning o'zlashtirilishi (o'qishi)ni ta'minlovchi jarayonini boshqarishga yo'naltirilgan o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyati (chunki o'qitish va o'qitish – ta'limning o'zaro aloqador va o'zaro shartlangan tomonlaridir).

3. O'qituvchining o'quvchilar tomonidan BKMni ongli va puxta o'zlashtirilishiga yo'naltirilib, bu jarayonda bilimlarning mustahkamlanishi, aqliy va jismoniy mehnat madaniyati elementlarini o'zlashtirish, dunyoqarashni boyitish va o'quvchilar xulq-atvorining shakllanishini ta'minlovchi rahbarligi va harakatlarining izchilligi.

4. O'quvchilarning o'qituvchi rahbarligida BKMni o'zlashtirish, qobiliyatlarini rivojlantirish va dunyoqarashlarini shakllantirishga qaratilgan faol bilish faoliyati.

Savollar:

1. Ulardan qaysi biri ta'lim jarayonining mohiyatini to'la yoritadi?
2. Fikringizni qanday asoslaysiz?

Tinglovchilar uchun ko'rsatmalar:

1. Keys mohiyatini yetarlicha anglab oling.
2. Berilgan manbalarga tayangan holda muammoning yechimini topishga xizmat qiluvchi omillarni aniqlang.
3. Aniqlangan omillar orasidan muammoga barchasidan ko'proq dahldor bo'lgan omil (yoki ikkita omil) ni ajrating.
4. Ana shu omillar asosida yechimni asoslashga uring.
5. Yechimni bayon eting.

Keysni yechish jarayoni:

1. Talabalar keys mohiyatini u bilan ikki-uch marta tanishish orqali, sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoadada) bilan muhokama qilgan holda yetarlicha anglab oladi.
2. Talaba sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoadada) bilan muhokama qilgan holda muammoning yechimini topishga xizmat qiluvchi omillarni aniqlaydi.
3. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) aniqlangan omillar orasidan muammoga barchasidan ko‘proq dahldor bo‘lgan omil (yoki ikkita omil)ni ajratib oladi.
4. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) yechimni ajratib olingan omil (ikkita omil) asosida bayon etadi.
5. Yechim individual, kichik guruhlar yoki jamoa ishtirokida muhokama qilinadi.

O‘qituvchining yechimi

1. Mazmuniga ko‘ra barcha ta’riflar ham ta’lim jarayonining mohiyatini yoritishga xizmat qiladi. Biroq, muayyan fan har bir kategoriya bo‘yicha o‘zining aniq terminologiyasiga ega bo‘lishi, tushunchalar voqea, hodisa yoki jarayonning umumiy tavsifini, obyekt va predmetlarga xos muhim belgilarni yoritishga xizmat qilishi zarur.
2. Keltirilgan ta’riflar asosida tegishli jarayonga xos umumiy tavsiflar negizida tushunchani quyidagicha sharhlash maqsadga muvofiq: ta’lim jarayoni – o‘qituvchi va o‘quvchilar o‘rtasida tashkil etilgan holda ilmiy bilim, ularni amaliyotda qo‘llash ko‘nikma, malakalarini o‘zlashtirishga yo‘naltirilgan pedagogik jarayon.

2-keys.

Birinchi sinfda o‘qiyotgan Dilshod she’rni ifodali o‘qib bergani uchun —besh baho oldi. O‘qituvchi uni buning uchun maqtadi. Dilshod uyga qaytgach, shoshganicha, bu xabarni oyisiga aytdi. U, hatto, o‘zi yod olgan she’rni oyisiga ham o‘qib bermoqchi bo‘ldi. Ammo, oyisi Dilshodning xabarini sovuqqonlik bilan tingladi va o‘g‘liga qayrilab ham qaramasdan dedi:

Besh oldingmi? Juda soz, barakalla, - endi ovqat tayyorlashimga xalaqit bermagin-da, o‘ynab kel!

Dilshod tushlik ham qilmay ko‘chaga chiqib ketdi.

Savollar:

1. Vaziyatni qanday baholaysiz?
2. Dilshodning onasi tarbiyaning qaysi tamoyillariga zid ish qildi?
3. Shu kabi vaziyatlar Dilshodning tarbiyasiga qanday ta'sir o'tkazadi.

Tinglovchilar uchun ko'rsatmalar:

1. Keys mohiyatini yetarlicha anglab oling.
2. Berilgan manbalarga tayangan holda muammoning yechimini topishga xizmat qiluvchi tarbiya tamoyillarini aniqlang.
3. Aniqlangan tarbiya tamoyillari orasidan muammoga barchasidan ko'proq dahldor bo'lgan, eng muhim tamoyil (yoki ikkita tamoyil)ni ajrating.
4. Ana shu tamoyil (tamoyillar) asosida yechimni asoslashga uring.
5. Yechimni bayon eting.

Keysni yechish jarayoni:

1. Talabalar keys mohiyatini u bilan ikki-uch marta tanishish orqali, sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoada) bilan muhokama qilgan holda yetarlicha anglab oladi.
2. Talaba sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoada) bilan muhokama qilgan holda muammoning yechimini topishga xizmat qiluvchi tarbiya tamoyillarini aniqlaydi.
3. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) aniqlangan tarbiya tamoyillari orasidan muammoga barchasidan eng muhim tamoyil (yoki ikkita tamoyil)ni ajratib oladi.
4. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) yechimni ajratib olingan tarbiya tamoyili (ikkita tamoyil) asosida bayon etadi.
5. Yechim individual, kichik guruhlar yoki jamoa ishtirokida muhokama qilinadi.

O'qituvchining yechimi

1. Nihoyatda yoqimsiz vaziyat. Onasi Dilshodning maktabga qanday borib kelganligi bilan ham qiziqmadi.
2. Dilshodning onasi tarbiyada bolaning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olish, tarbiya jarayonida rag'batlantirish tamoyillariga zid ish qildi.
3. Shu kabi vaziyatlar Dilshodning tarbiyasiga salbiy ta'sir o'tkazadi, asta-sekin unda qo'rslik, befarqlik, o'z-o'zini past baholash, o'ziga va atrofdagilarga ishonmaslik kabi xislatlar shakllanadi.

3-KEYS.

1. Oilaning tarbiyaviy imkoniyatlari asosida talabalar ma'naviyatini yuksaltirishda samarali bo'lgan shakllarni aniqlash.
2. Oilaning tarbiyaviy imkoniyatlari asosida talabalar ma'naviyatini yuksaltirishda samarali metodlarni tanlash.
3. Oilaning tarbiyaviy imkoniyatlari asosida talabalar ma'naviyatini yuksaltirishga xizmat qiluvchi tarbiya vositalari belgilash.

Tinglovchilar uchun metodik ko'rsatmalar

1. Tegishli adabiyotlardan shakl, metod va vosita tushunchalari qanday ma'no anglatishini yodga oling.
2. Oilaning tarbiyaviy imkoniyatlari va shaxs ma'naviyatini shakllantirish jarayonlarining mohiyatini chuqur o'rganing.
3. Oilaning tarbiyaviy imkoniyatlari asosida talabalar ma'naviyatini yuksaltirishda samarali bo'lgan shakl, metod va vositalar aniqlang.
4. Oilaning tarbiyaviy imkoniyatlari asosida talabalar ma'naviyatini yuksaltirishda samarali bo'lgan shakl, metod va vositalarini tizimlashtiring.

Keysni yechish jarayoni:

1. Talabalar keys mohiyatini u bilan ikki-uch marta tanishish orqali, sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoada) bilan muhokama qilgan holda yetarlicha anglab oladi.
2. Talaba sherigi (juftlikda), guruhdoshlari (kichik guruhlarda) yoki jamoadoshlari (jamoada) bilan muhokama qilgan holda muammoning yechimini topishga xizmat qiluvchi omillarni aniqlaydi.
3. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) aniqlangan omillar orasidan muammoga barchasidan ko'proq dahldor bo'lgan omil (yoki ikkita omil)ni ajratib oladi.
4. Talaba (juftlik, kichik guruh, jamoa) yechimni ajratib olingan omil (ikkita omil) asosida bayon etadi.
5. Yechim individual, kichik guruhlar yoki jamoa ishtirokida muhokama qilinadi.

VII. GLOSSARIY

VII. GLOSSARIY

Termin	O‘zbek tilidagi sharhi	Ingliz tilidagi sharhi
Aktyorlikka oid mahorat fanlari	tashkiliy va badiiy maqsadlarga erishish uchun talabalar va shu sohaning vakillariga beriladigan saboqlar sohaga mo‘ljallangan darslar OTM yoki tashkilotning qarori bilan belgilanadi.	an integrated management process which sees mutually satisfying exchange relationships with customers as the route to achieving organizational and artistic objectives
Rejissyorlikning o‘ziga xos tendensiyalari	Ma’lum bir kinofilm yoki spektaklni namoyishi yoki tayyorlanishiga qaratilgan senariy asosida yaratilayotgan badiiy asarni namoyish etishda zarur bo‘ladigan qonun-qoidalar.	an economical and cultural relationship system of fine and applied arts, where artwork’s supply and demand are formed, aesthetic price and material value are assessed
Rejissyor	Spektakl yoki kinofilm sahnalashtirishga ma’sul boshliq yoki rahbar.	a process of buying and selling goods or services by offering them up for bid, taking bids, and then selling the item to the highest bidder.
Interpretatsiya	Kinoasar va spektaklni olinish jarayonini tezlashtirishga xizmat qiluvchi muhim omil.	the variables, such as price, promotion, and service, managed by an organization to influence demand for a product or service
Kinokampaniya	Turli xildagi kinofilmlarni ishlab chiqaruvchi va ular ustidan bevosita nazorat qiluvchi davlatga qarashli yoki xususiy tashkilot.	it's not only organisation's successful operation in the past, but also a result of activity condition in the present and future
Sahna dekoratsiyasi	Kino yoki spektaklni namoyish qilishga kerak bo‘ladigan qurilmalar majmuasiga aytiladi.	feasible consumers, possible consumers
Antrakt	Aktyorlarga film yoki spektaklni namoyish oralig‘ida dam olish uchun beriladigan tanaffus.	the general impression that a person, organization, or product presents to the public

Sahnalashtirish	Asarning mazmun mohiyatidan kelib chiqib unga munosib aktyorlarni tanlab namoyish qilishga tayorlanish jarayoni.	the establishment of objectives and the formulation, evaluation and selection of policies, strategies, tactics and actions required to achieve them
Afisha	konofilm yoki spektaklni namoyishi namoyishi qachon bo'lishi to'g'risidagi tomoshabinlarga xabar yetkazishni odatiy usuliga aylangan qog'oz vositasi.	a strategy indicating the specific target markets and the types of competitive advantages that are to be developed and exploited
Fon	Kinofilmlar yoki spektakl tayyorlanish jarayonida sahna va inshootlarga beriladigan tasvir rangi u kino nufuzi va saviyasini ham belgilaydi.	a paid form of non-formal communication that is transmitted through mass media such as television, radio, newspapers, magazines, direct mail, public transport vehicles, outdoor displays and Internet
imidj	Sahnada rol ijro etayotgan aktyorning odatiy soch turmagi yoki kiyimlardan foydalanishi.	a person or company that buys and sells works of art
Syujet	Asarni keyingi sahna kurinishlari bilan bog'lashga xizmat qiluvchi badiiy sar unsurlaridan biri	the practice of creating, promoting, or maintaining goodwill and a favourable image among the public towards an institution, public body
Rol	Aktyorga bajarilishi kerak bo'lgan ijro vositasi u senariyda qanday bo'lsa shu tarzda amalga oshirilishi lozim.	the giving out of information about a product, person, or company for advertising or promotional purposes
Prodyusser	Film yoki spektaklni boshdan oxirigacha inventarlar va aktyorlarni moddiy qo'llab-quvatlovchi rahbar.	a strongly felt aim, ambition, or calling

VIII. ADABIYOTLAR RO'YXATI

VIII ADABIYOTLAR RO‘YXATI

I. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining asarlari

1. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: O‘zbekiston, 2017. – 488 b.
2. Mirziyoyev SH.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. 1-jild. – T.: O‘zbekiston, 2017. – 592 b.
3. Mirziyoyev SH.M. Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi. 3-jild.– T.: O‘zbekiston, 2019. – 400 b.
4. Mirziyoyev SH.M. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari. 4-jild.– T.: “O‘zbekiston”, 2020. – 400 b.

II. Normativ-huquqiy hujjatlar

5. O‘zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2018.
6. O‘zbekiston Respublikasining 2020 yil 20 yanvarda qabul qilingan “Madaniy faoliyat va madaniyat tashkilotlari to‘g‘risida”gi O‘RQ-668-sonli Qonuni.
7. O‘zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentabrda qabul qilingan
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevral “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi 4947-sonli Farmoni.
9. O‘zbekiston Respublikasining 2019 yil 8 maydagi Ommaviy ijroga mo‘ljallangan dramatik, musiqali va musiqali-dramatik asarlar yaratganligi uchun mualliflik haqini to‘lash tartibi to‘g‘risida nizomi
10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 28 avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasida madaniyat va san’at sohasini innovatsion rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PQ-3920-son Qarori.
11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 4 fevraldagi “Milliy raqs san’atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PQ-4584-son Qarori.
12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 21 sentabr “2019-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5544-sonli Farmoni.
13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 avgust “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining uzluksiz malakasini oshirish tizimini joriy etish to‘g‘risida”gi PF-5789-sonli Farmoni.
14. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 23 sentabr “Oliy ta’lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarining malakasini oshirish

tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 797-sonli Qarori

15. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 29 oktabr "Ilm-fanni 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-6097-sonli Farmoni.

16. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020 yil 25 yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi.

17. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 30 noyabr "Respublikada ayrim davlat teatrlari faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 754-sonli Qarori.

18. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 20 sentabr "Tomosha» bolalar musiqiy teatr-studiyasi faoliyatini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi 754-sonli Qarori.

19. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 19 avgust "Kinematografiya sohasidagi ayrim normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi 695-sonli Qarori.

20. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 27 iyun "Xalqaro sirk san'ati festivalini tashkil etish va o'tkazish to'g'risida"gi 535-sonli Qarori.

21. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 14 iyun "O'zbekiston Respublikasida kinoturizmni jadal rivojlantirish va mamlakat kino jozibadorligini keng targ'ib qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 499-sonli Qarori

22. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 30 may "O'zbekiston Respublikasi madaniyat vazirligi huzuridagi xalqaro festivallar direksiyasi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 444-sonli Qarori

23. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 30 martdagi "Davlat teatrlari va konsert-tomosha muassasalari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 329-sonli Qarori

24. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 18 apreldagi "«Diydor» yoshlar eksperimental teatr-studiyasi» faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi 266-sonli Qarori

25. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 14 dekabrda "Filmning ommaviy namoyishini amalga oshirish uchun bir martalik ruxsatnoma berish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi 1012-sonli Qarori

26. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 21 noyabr "Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va toshkent shahrida yoshlarni madaniyat va san'at muassasalariga keng jalb etish orqali ularning bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil qilish tizimini yanada rivojlantirish to'g'risida"gi 923-sonli Qarori

Maxsus adabiyotlar

1. Usmonov B.SH., Habibullayev R.A. Oliy o‘quv yurtlarida o‘quv jarayonini kredit-modul tizimida tashkil qilish. O‘quv qo‘llanma. T.: “Tafakkur” nashriyoti, 2020 y. 120 bet.
2. Belogurov A.Y. Modernizatsiya protsessa podgotovki pedagoga v kontekste innovatsionnogo razvitiya obshestva: Monografiya. — M.: MAKS Press, 2016. — 116 s. ISBN 978-5-317-05412-0.
3. Gulobod Qudratulloh qizi, R.Ishmuhammedov, M.Normuhammedova. An’anaviy va noan’anaviy ta’lim. – Samarqand: “Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi” nashriyoti, 2019. 312 b.
4. Ibraymov A.YE. Masofaviy o‘qitishning didaktik tizimi. metodik qo‘llanma/ tuzuvchi. A.YE. Ibraymov. – Toshkent: “Lesson press”, 2020. 112 bet.
5. Ishmuhammedov R.J., M.Mirsoliyeva. O‘quv jarayonida innovatsion ta’lim texnologiyalari. – T.: «Fan va texnologiya», 2014. 60 b.
6. Muslimov N.A va boshqalar. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. O‘quv-metodik qo‘llanma. – T.: “Sano-standart”, 2015. – 208 b.
7. Obrazovaniye v sifrovuyu epoxu: monografiya / N. Y. Ignatova ; M-vo obrazovaniya i nauki RF ; – Nijniy Tagil: NTI (filial) UrFU, 2017. – 128 s.
8. Asekretov O.K., Borisov B.A., Bugakova N.Y. i dr. Sovremenniy obrazovatelniy texnologii: pedagogika i psixologiya: monografiya. – Novosibirsk: Izdatelstvo SRNS, 2015. – 318 s.
9. Oliy ta’lim tizimini raqamli avlodga moslashtirish konsepsiyasi. Yevropa Ittifoqi Erasmus+ dasturining ko‘magida.
10. English for Specific Purposes. All Oxford editions. 2010, 204.
11. Lindsay Clandfield and Kate Pickering “Global”, B2, Macmillan. 2013. 175.
12. Steve Taylor “Destination” Vocabulary and grammar”, Macmillan 2010.
13. David Spencer “Gateway”, Students book, Macmillan 2012.
14. H.Q. Mitchell, Marileni Malkogianni “PIONEER”, B1, B2, MM Publications. 2015. 191.
15. H.Q. Mitchell “Traveller” B1, B2, MM Publications. 2015. 183.
16. Mahmudov I.I. Boshqaruv professionalizmi: psixologik tahlil. – T.: “Akademiya”, 2011. – 154 b.
17. Martina Freytag. “Chorleitung- effizient und lebensnah”. Gustav Boss Verlag. Kassel, Germaniya, 2011.
18. Carla Stalling Walter. Arts Management: an entrepreneurial approach. USA. Routledge. 2015. 459 p.
19. Shakarov U. B. Rahbar axloqi va adolatli boshqaruvni tashkil etish muammolari. Diss avtoreferati. T.; 2018. 52 bet.
20. Maxsudov B. Y. Boshqaruv hisobida byudjetlashtirish metodologiyasini takomillashtirish. Diss avtoreferati. T.; 2018. 52 bet.
21. Sulstonov A. F. O‘zbekiston ijro hokimiyatida boshqaruv madaniyatining rivojlanish jarayonlari. Diss avtoreferati. T.; 2018. 52 bet.

22. To‘ychiyeva.S, Norbekov.A. Ijtimoiy siyosiy faoliyat. Toshkent. Fan va texnologiyalar. 2010.
23. To‘ychiyeva.S, Shaxs ijtimoiy faolligi va ma’naviy madaniyat.Toshkent. Milliy ensiklopediya ilmiy nashriyoti. 2016.
24. Umarov A. Mutolaa madaniyati: shaxs, jamiyat, taraqqiyot.Fan. 2004.
25. Fayziyev T., Sobirjonova D., Sulaymonov B. Madaniyat va san’at muassasalarini tashkil etish va boshqarish (ma’ruzalar matni). T.: 2002
26. Xaydarov A. Madaniyat va san’at sohasini boshqarish asoslari. – Toshkent.G‘.G‘ulom . 2016.
27. O‘tanova U. Xalq madaniyati: tarixi, nazariyasi, muammolari. –T., 2007.
28. Qoraboyev U., Soatov G‘. O‘zbekiston madaniyati. –T.: Tafakkur-bo‘stoni, 2011.

IV. Internet saytlar

27. <http://edu.uz>
28. <http://lex.uz>
29. <http://bimm.uz>
30. <http://ziyonet.uz>
31. <http://www.dsmi.uz>.
32. <http://artyx.ru/>